

ЕДУАР ГЛИСАН РЕКА ЛЕЗАРДА

Превод: Пенка Пройкова

chitanka.info

ПЕНКА ПРОЙКОВА

ПРЕДГОВОР

Едуар Глисан е роден в Мартиника в 1928 година. Отначало е учил там, а после е завършил литература в Париж. Издал е няколко стихосбирки. „Река Лезарда“ е първият му роман, за който получава литературната награда „Рьонодо“.

Младият автор ни запознава с родината си точно когато народът се надига, за да си извоюва известни свободи. Мартиника е френско владение от 1635 година; в 1946 година става департамент на Франция. Действието на романа се развива през септември 1945 година. По това време Глисан е бил още младеж. Мъката, която е изживявала родината му, е намерила отзвук в душата му. Той написва роман за Мартиника, в който разказва за борбата на група младежи да премахнат предлагания от властта представител Гарен — ренегат и убиец, преди да станат изборите. Авторът сам взема участие в разказа, говори за героите като за свои познати, заедно с които израства, и дори казва, че те му внушават мисълта да напише книга за Мартиника, „книга, която да опиянява и да те кара да изпадаш в носталгия... да се лее като река. Бавно. Като Лезарда. Със скокове, със завои, с почивки, с устрем... книга като поема...“, книга, която да разказва за първите борби на един малък народ, „който днес вдига глава и започва да се чувства нещо“.

И действително той написва точно така своя роман. Мартиника е изостанала страна; глад, невежество, суеверия и легенди се ширят из нея. Няма кой да просвети народа. Дори младежите, които учат и са обхванати от нови идеи, не могат все още да се освободят от миналото. Те са като Лезарда, чийто извор е окован от ренегата Гарен, а делтата ѝ е „мръсна и гъмжи от пиявици“. Лезарда символизира страната, на която предстои да измине дълъг път на борба.

Много поетично авторът е успял да преплете действителността и остаряващите, вече отмиращи предания и суеверия, които са все още неразривно свързани със страната. Старото той е дал в лицето на знахаря дядо Лонгуе, който живее в горите, „търгува с духове“,

предсказва бъдещето, спомня си миналото, ала не оказва реална съпротива на злото. Но вече се чувства „нов полъх“, хората не искат да имат „оскъдно снабдяване, надници, колкото да не умрем от глад, захарна тръст, която поглъща всичко. Никакви задгранични пазари. Нищо. Отникъде светлина. Така в своето страдание нашият народ е дал ново, свое съдържание на думата «свобода». Ние искаме заедно със съседните народи да се борим срещу вековната изостаналост. Искामе светлина, излаз, плавателни реки. Нашата родина е хубава. Те разпростряха над нас наметалото на смъртта. Те убиха за десет години най-добрите от нашите защитници, най-способните от нашите братя. Така можеха да действуват на времето. Но днес народът се надига и излиза като Лазар от гроба. Само че няма вече чудеса. Необходими са бдителност и борба.“ Хората искат земята да бъде на „тези, които я обработват“.

Гарен е убит, народът налага волята си и спечелва изборите. Младежите са първи в тази борба, макар че не се свързват с никоя от партиите в страната, защото смятат, че „съществуващите партии не могат да оправдаят надеждите на всички“. Те се стремят към нещо съвсем ново, към нова партия, още неясна и смътна и за самите тях, затова и героите, както и действията им са понякога неясно охарактеризирани. След победата в изборите те разбират, че трябва още много да учат и да работят, за да постигнат истинска свобода за родината си. Важното е, че първата крачка е направена. Не случайно, когато младежите ликуват с целия народ, опиянени от постигнатия успех в изборите, дядо Лонгве умира. Умира старото, за да даде път на новите жизнени сили, които покълват в страната.

Авторът и героите му се събират заедно, за да се сбогуват. Всеки тръгва по своя път, но всички имат една и съща цел — да узнаят как да се борят за свободата. Младостта е еднакво неудържима навсякъде и ние можем да ѝ вярваме, че ще постигне желаното щастие за родината си.

Действието на романа се развива като на филм. Авторът не дава много подробности за героите си, а на места с по няколко думи ни завежда в едно и също време при тях, разкрива ни мислите им. Понякога описанията му са смътни и отвлечени до известна степен под влияние на модернистичните течения в западната литература, а вероятно и поради това, че книгата е издадена във Франция.

Независимо от всичко авторът постига целта, която си е поставил с написването на „Река Лезарда“ — той ни запознава с новите сили, които се зараждат, донякъде все още стихийно, в този малък остров и които непременно ще победят, защото са израз на справедлива борба; запознава ни и с пламтящата природа и обичаите на Мартиника, за която се пеят лъжливи песни: „О, Мартиника, о, зелени планински върхове, о, златни и пурпурни залежи, остров на любовта, перла на моретата...“, докато всъщност тя е страна на „проказата, епидемиите от пиана, блатната треска, туберкулозата, алкохола, маларията и всичките бесове, които владеят тази страна...“

На майка ми

„Коя е тази страна?“ — запитва той. И му отговори: „Обмисли първо всяка чута дума, познай всяко страдание.“

I ПЛАМЪКЪТ

*„Единствен пътят знае
тайната.“*

Африкан
ска поема

I

Таел излезе от къщи, когато слънчевите лъчи вече огряваха капките роса, които се сливаха с точиците ръжда по покрива. Първият зной на първия ден. Покритата с камъни алея се простираше пред него до глинестата пътека; точно тук едно пурпурно дърво извисяваше червената си корона, сякаш глината преминаваше в простора — кът, в който разпръснатите във въздуха мечти най-последно се срещат. Таел се отдалечи от алеята и с мъка се откъсна от съзерцанието на великолепното дърво. После решително нагази в калта и тръгна редом със слънцето.

Но изведнъж се спря и оттам направи едно движение, което означаваше съучастничество и сбогуване. Чу блеенето на своето стадо (макар че беше напълнил коритото с вода) и му се стори, сякаш беше се покатерил на манговото дърво, което расте високо над къщата, и оттам вижда безредно разхвърляните четвъртити ламаринени покриви, където всеки ден слънцето играе самотната си игра и никога не я спечелва. И той потръпна от мъката на всички онези, които тихо ронят сълзи по изгубено щастие.

Още по-надолу пътят е осеян с камъни — в тази страна инженерите не довършват пътищата. Таел знаеше какви бяха острите камъни, макар че никога не беше ходил толкова далеч в тази посока, накъдето отиваше сега. Той скоро съзря засенчващата водния мост огромна мубенска слива, която на това място сякаш очертава в жълто крайната граница на познатия му свят — като далечен отзвук на близкото до сърцето пурпурно дърво от височините.

Таел се спря под опасната прохладна сянка на дървото; той тъпчеше по килим от пренебрегнати от човека плодове, да, страшни плодове, които нищожният човек дори не докосва. Замореният от усиления ход пътник не спира да отдъхне тук. Но Таел нямаше защо да се страхува от простуда; той беше едва в началото на своя път. Потта и пламналата кръв щяха да го облеят по-късно. Така мислеше той. Затова взе от земята една жълта слива и я изяде, ей тъй, напук.

Тогава чу лая на кучетата. „Сийон! Мандоле!...“ — легендарни имена за този човек, откърмен с приказки и тайнства. Кучетата олицетворяваха всички страсти на височините, те единствени нарушаваха непорочността на планината — затова именно Таел ги обичаше и в същото време ги избягваше. А кучетата знаеха с какво отблъсват господаря си; впрочем той винаги побеждаваше отвращението си към тях. Те обичаха звука на неговия глас, сигурната му стъпка. Сега лаеха...

Необходимо е върховно самоотричане, за да останеш планинец в тази изцяло планинска земя, която морето непрекъснато примахва и съблазнява от всички страни. Още повече, че планината през цялата година не отхвърля наметалото си от зелени храсти и от непристъпните гори с уморителна папрат, извисила се в собствената си дебела сянка; наметало на тайнствено туловище, последно убежище на слялата се завинаги самота, която никаква страст не може да озари или да помрачи.

Така че, ако слезеше в низината, Таел трябваше да напусне всичко това. Той започна да мисли и премисля. „Ще ви унищожа“ — каза накрая, обзет може би от тщеславието на това внезапно пробудило се съзнание. „Ще ви унищожа“ — извика Таел към призраците, които му се стори, че разпознава.

В този миг той прекоси водния мост...

Земята в околностите на Ламбриана притежава изтощителен блясък. Изоставяйки пътя, както спящият отхвърля от себе си леката завивка, саваната се прибулва в крайнината на един гъсталак от гоайави. Таел гледаше: тънка, възтъмна ивица разделяше лекия наклон, обрасъл в светлозелено, и набраздената тъмнозелена низина — реката, която течеше под моста. На запад жилавият бамбуков гъсталак се съединяваше с гоайавите, след като сянката просветляваше на много места; на изток като орляк стрелички, запратени над долината, прииждаше завеса от дъжд. Слънцето тъкмо изгряваше (Таел беше го изпреварил) зад огромните насипи, по които се катереше пътят; върху тези насипи минаваха проводниците от черен метал, по които спускаха захарната тръст; отдалеч те приличаха на скеле за спортни шейни, всяваха страх, както се извисяваха прави и строги. Завъртайки се

силно на левия си крак, Таел се плъзна, сякаш беше в шейна, уравнивсявайки тежестта с полюляване на дясната ръка. Пред погледа му летяха воденица, река, гоайави, дъжд, път, насипи, слънце, воденица, река, гоайави, дъжд... Когато се закова на място, до протегнатата му ръка изникна, сякаш творение на бързината и замайването, Матиьо; обзет от внезапно безразличие, той беше оставил сериозните си занимания и се беше отдалечил от града, а това тласна по нов път съществуването на Таел.

Таел замахна гневно. Натрапникът прекрати неговия вихрен полет, прекъсна внезапно опиянението му, беше дошъл твърде рано. Но той бързо се успокои. Слънцето тежко прежуряше; пътят се виеше край алеи, обрасли с гъстата трева парà, носеше се миризма на бикове. Таел и Матиьо свиха по главната колониална артерия, черен път, по който жегата извиква в мисълта видения за вертикални реки с лениви води. После се отправиха към Ламбриана. Множество завой, внезапна прохлада, прокрадващи се шумове. Колкото повече се рови човек в спомена си, толкова по-ясно съзнава, че няма друг път, който да предлага в едно и също време такъв покой и такова оживление. От двете страни на пътя и малко по-ниско се гушат къщи, така потайни и лишени от всякакво движение, което сякаш спира дотук, че човек започва да се колебае дали те не крият жестоки и нестихващи нещастия. Техните светлини обливат пътя с горчива мекота (защото пътникът не може да не изпита чувството, че те му са едновременно и близки, и далечни). Дори когато шумните коли, оркестрите и керваните нарушават това мълчание, те не променят двуличния характер на природата на това място; човек не може да отсъди внезапно, че то е изпълнено с живот или, напротив, да махне с ръка и безвъзвратно да го остави всред неговата неподвижна свежест. Таел взе един камък, запрати го с всичка сила и за миг наруши тишината. Матиьо се усмихна.

— Погледнете. Ето бомбакса — каза той.

Извишило се над асфалта, огромното дърво шумолеше. Нито една птица не гиздеше клоните му като блестящ накит, никакво пърхане на криле не смуцаваше тържествената му осанка, застиналите неподвижно чепове и тръни по кората му. Небето изглеждаше по-дълбоко над столетника, в чието подножие разхождащият се ускорява крачка.

— Една жена — започна да разказва Матиьо — отхвърлила с презрение любовта на един селянин. Една нощ тя минала под това дърво. От камбанарията в Ламбриана биело полунощ и луната била в последната си четвърт; невидима мрежа обгърнала жената и бавно я удушила. Открили на гърдите ѝ, където е сърцето, голямо червено „Л“, като особен знак, отпечатан на кожата; селянинът се наричал Ломе. (Но това е само суеверие.)

— Казвам се Таел.

— А аз Матиьо.

Така се озоваха те по дългата улица, която води към града. И Матиьо се представи на Таел, като замахна широко към къщите, сякаш искаше да подчертае, че всичко това се нарича Матиьо (а не Ламбриана) и че той (Матиьо) изразява накратко с името си цялата тази действителност, избликнала пред тях над нагорещените червени покриви; сякаш искаше един път завинаги да обясни, че не случайно беше застанал на онова място, а за да посрещне госта в уречения ден и час. Таел отговори също с жест:

— Ние винаги твърде много сме се вживявали в легендите, а ти вярваш в чудеса. Нали?

После се усмихна на града. Ламбриана го очакваше, тя беше изпратила един от синовете си да го посрещне. Може би легендите спадаха към неизследваната област на бъдещето и може би бъдещето разчиташе на него, Таел. Дългият неограден път пресичаше нива със захарна тръст. Той се извиваше по средата, за да заобиколи един поток, поемаше си дъх, като вървеше по наклон близо до една дъскорезница и накрая прехвърляше над канала своя мост с парапет от гнили дъски. Всичко в тази картина, едва преградена с червената табелка: „Карай бавно!“, нашепваше за безкрайния бяг на бъдещето. Още младите тръстики не можеха да спрат полета на въображението; нито пък сивите фасади, защото този град олицетворяваше за него бъдещето. Все пак думата „Кланица“, написана с огромни букви, закриваше гледката отляво.

— Вдясно са гробищата — каза Матиьо.

— Горедолу същото — измърмори Таел и продължи да крачи бодро.

Те се засмяха на глупостите си.

Матиьо вървеше след Таел, като никога не го изпреварваше (не се знае дали за да не му пречи волно да се възхищава от гледката, или от деликатност — да не остави у него впечатлението, че го водят). Все пак от време на време се изравняваше с Таел и тогава се провикваше към ослепителния лазур: „Валерия, Валерия!“ — думи, които другарят му не можеше да разбере.

II

Аз обаче разбрах тези думи, макар че бях още дете, и те отекнаха в мене. Аз бях свидетел и действащо лице, човек, който вижда всичко и който взема участие във всичко, когото зоват и когото преобразяват. Оpozнах Таел, Матиьо и всичките им другари, ето как.

Малко преди деня, в който Таел замина (или пристигна), градът се беше нагиздил, навред се виеха пушеци, миришеше на ястия и подправки (при това без да се преувеличава особено празничността на деня); очакваха политическия лидер, депутат в Центъра. Хората от Центъра не познават тези далечни земи и си ги представят горе-долу като рая, разбира се, не съвсем сериозно. Такава е политиката на управляващите. Но земята на Ламбриана беше започнала нещо като борба за автономия. Нейните жители бяха горди със своя нов представител: блестящото му умение в изкуството да говори, силата на кратките изрази, тяхната поезия, мрачна и в същото време тайнствена и ярка, способността му да огрява всички като слънце (така поне разправяха) на всяко събрание, което организираше, славата му, която беше преминала отвъд границите на провинцията — всичко това го превръщаше в полубожество; младежта се кълнеше само в него. Но това беше страна, в която владееше размирен дух, и тук вече не можеше да има значение само един човек и неговото влияние, празните приказки или съдбата на отделни хора...

На площада една група се беше отделила от шумната тълпа, но множеството приятели непрекъснато им подвикваха нещо; мъжете бяха сериозни, а жените се смееха. На този народ е присъща някаква тържественост и в същото време известна необузданост. Маргарита и Жил дойдоха първи — той, простодушен, скромен, с незначителна външност, сякаш сраснал се с тази земя; тя, някак загадъчна и донякъде наивна в тази си загадъчност. После дойде Матиьо. И между тях както винаги се възцари някаква стеснителност, примесена с почти строга искреност; тук трябва да признаем, че на времето Маргарита и Матиьо си бяха разменили обещания. След това дойдоха „буржоата“ Люк и Мишел — стъпили здраво на земята, разумни. Те не зачитаха

слънцето. Проявяваха пресметливост във всичко, разсъждаваха механично и се смееха шумно. И накрая — „принцът“ Пабло. И Мицеа, вироглавката.

Дългото уединение, наложено от войната, което беше съпроводено с неясни, непреодолими и продължителни разсъждения за съдбата на жителите на града, последвано от блясъка на една нова ера и почти физическото усещане за нахлуване на въздух и окриляване, бяха спомогнали тези млади хора да узреят. Политиката беше новото достойно поприще. По някакви неведоми пътища на сбъждане и необходимост цялото това поколение беше изоставило наивната вяра на прадедите си; младежите бяха отхвърлили дрехата на измамливото подражание, за да утвърдят убеждението, че тукашните хора приличат единствено на себе си. Думите придобиваха в тези уста съвсем нова сладост: в тях имаше и слънце, и необуздани мечти, и страстна жажда за познание, и бесен гняв на хора, които вече са узнали истината, срещу тези, които подтискат.

Матиьо и приятелите му пропагандираха доктрината за свобода, като не искаха да се ограничават (така поне мислеха те) в рамките на една партия. Босоноги самохвалковци, младежи, влюбени в необикновеното, упорити лунатици. Народът, който вземаше резки решения, се отнасяше снизходително към тях.

Те четяха всичко, което идваше от далечния свят. След като се научиха да виждат необяснимата нищета на тази страна (защото самите те не бяха страдали, не бяха изпитали нищо на гърба си), започнаха все по-често и по-често да мислят, че истинският живот се отразява в съзнанието на човека, където се изясняват съществените проблеми за глада и щастието. Човек не може да си представи колко голяма е жаждата за знание, която раздвижва тези отдалечени области, отново осъзнали сами собственото си достойнство. Нашите млади приятели се запалваха по поетите, по романтичните епични произведения (техните любими писатели) и по всякакви безумства. Чудото се състоеше в това, че те вече почти не се мамеха, постигайки нова хармония всред всичките знания. А така можеха да сравняват нищетата с други неща и това пораждаше в тях желание да воюват срещу нея, без да се учудват, без да се оплакват — властно и разумно, с наивно оживление, на което сами не бяха господари.

Родината им подсилваше, без те сами да съзнават това, тяхното въодушевление. Неизмеримото разнообразие, с което природата е дарила тази страна, се съчетава с еднообразен климат, постоянна жега; тук всичко е в движение, но не се променя. Сякаш същността на живота и на материята тук, повече отколкото навсякъде другаде, проличава изведнъж и не престава никога да се проявява в очевидна и понякога скръбна простота. Дори миражите, плод на горещината, запазват привидно такава нетрайност, която прави силата им постоянна. Тогава убеждението става горещо и жестоко и страстта добива вкус на земя, което прави земята желана... Защото тук е въпрос за земя, а не за хората, свързани със земята. Вечната история за земята, която се пробужда и се устремява напред. Ето това е тайнственото оплодотворяване, разголената скръб. Но нима можем да назовем земята, преди хората, които я обитават, да са се надигнали?...

Впрочем тази сутрин особено оживление размиряваше групата: Матиьо и Жил се бяха уединили, Люк и Мишел жестикулираха, дори Пабло благоволи да каже няколко думи. Бяха научили, че един чиновник от правителството е бил определен да потуши „движението“ в Ламбриана. В това нямаше нищо неестествено. Само че избраният човек беше стар жител на страната, ренегат и закоравял злодей. Преди всичко трябваше да му попречат да вреди. На тях им беше ясно, че като всеки ренегат, той ще бъде готов на какви ли не насилия; нашите млади приятели решиха, че сега им се е паднало да сложат намордник на звера. И когато настъпи часът да го посрещнат, те изслушаха речта на представителя с пламенна разсеяност, а това ги отделяше от вълнуващото се множество. Вълните на гръмките ръкопляскания ги люшваха всеки път, без те да бяха съгласни с постоянно нарастващата сила на словото, която предизвиква, без да иска дори човек, аплодисменти. Те имаха нужда от тези думи, а в същото време искаха по-скоро да престанат да ги чуват, за да могат по-скоро да вземат решението си.

Матиьо обмисляше бъдещата акция. Млада жена стоеше близо до него. Беше висока, изглеждаше високомерна и свенлива; тя го гледаше. Очевидно не беше от града и беше дошла само поради необикновените обстоятелства този ден. Придружаваше я доста възрастна жена, която се отнасяше добродушно към буйния ѝ възторг и която в края на събранието я отведе („Толкова скоро“ — помисли

Матиьо, сякаш събуден от сън), като преди това за щастие на нашия приятел назова по име тази красавица — Валерия.

Матиьо искаше да последва двете жени, но не можа да се измъкне от възбудените си другари. Аплодисменти, възмущения, предложения, приказки, приказки. Оживените разисквания на едните или на другите не можеха да разсеят чаровното видение. Множеството се разотиваше бавно по тесните улици. Матиьо имаше чувството, че тя беше отнесла сърцето му и че самият той си беше отишъл с нея, поддавайки се на властта ѝ. Той отговаряше на въпросите, стискаше ръце, обещавахе, съветваше — като насън. Скоро приятелите от групата се озоваха сами, трескави и нетърпеливи. Всички знаеха, че в края на краищата заслужаваха да направят този избор. И решиха да премахнат чиновника. „Но не бива да го извършим ние — помисли Матиьо. — Нас твърде много ни познават, белязани сме...“ Това беше повикът на родината и нейният първи опит за отбрана.

Родината узнаваше новото насилие на света след толкова забравени насилия и зовеше...

Аз чух този зов; бях между тях на площада, без още да разбирам всичките им вихрени слова. Видях ги на площада, но още не знаех, че от този миг съдбата ми е овладяна, решена, заплетена в тази игра.

Матиьо не спомена нищо за Валерия.

III

От двамата мъже, Таел и Матиьо, които влязоха в града тази сияйна утрин (те не вървяха по естественото трасе на главната улица, изоставено на устрема на слънцето на Ламбриана, всъщност твърде обикновена улица, нито тъжна, нито радостна, а свиха веднага наляво, „като че ли — помисли новодошлият — не съм още достоен да открива града“, заобиколиха тълпите по една пряка пътека, прекосиха кланицата, пазара, залесените задни дворове на къщите и накрая се озоваха от другата страна на полето), от тези двама мъже единият, Таел, нямаше какво да доверява — той просто вървеше напред. Беше приел да не разпитва вече. „Ясно е, че тези хора имат нужда от мене.“

Минаха край пасищата, край едно игрище близо до зловонен поток. Равнината е мръсна.

„Какво ли искат от мене, та са ме търсили толкова много и ме викат, без да ме познават? И какво мога да очаквам аз от тях? Дали и те като моите кучета се подчиняват на някаква страст? Трябва ли да ги вържа по-здраво от зверовете горе? Аз съм планинец, да.“ И Таел помисли: „Това са хора, които гледат ясно и методично на нещата. Те се ровят в легендите, а аз търся ред и яснота...“

Другият, Матиьо, беше сам. Той изпълняваше задача и толкова. Прости неща — Таел крачеше безгрижен, Матиьо — доволен. Той мислеше, че щом веднъж тежкото изпитание се свърши, когато Таел изпълни задължението си, той, Матиьо, ще си отиде. Къде?... Къде отиват страшните жътвари, когато полето е ожънато? Къде отиват самотните хора, когато срещу тях се зададе тълпа?

— Да минем на въпроса — каза Матиьо; — Да забравим безкрайните тайни на всеки изминал ден. Не ме питайте кои са близките ми, нито какво обичам или ненавиждам. Нашите отношения ще бъдат достатъчно напрегнати, така че ще бъде необходимо цялото ни внимание да ги поддържаме. Не казвайте, че няма никаква сила, която ни тласка към нещо без наше знание...

— Не бива да се отказваме от нищо.

— Припомнете си, че дойдохте изключително по ваше желание. Ще ви припомня това, когато му дойде времето.

— Дойдох сам. Искам да уча и да служа на някого.

— Зная.

— Откъде знаете, кажете, откъде?

— Ние ви познаваме. По хълмовете се говори само за вас. Вие сте най-добрият от всички.

— Кой са тези „ние“?

— Моите приятели. Ще ги видите.

— Какво очаквате от мене?

Матиьо тъжно се усмихна.

— Може би ти ще бъдеш човекът, който ни трябва. Може би ти вече си този човек. Ние сме градски люде и носим върху себе си отпечатъка на тротоарите, на пустотата, на стените... Но ние нямаме нужда от тебе, да, ти сам ни очакваш.

Тогава Таел избухна в смях.

— Всичко това е прекалено учено за мене.

„Той е наш приятел“ — мислеше Матиьо.

Откакто бяха заедно, часовете летяха много бързо; времето сякаш беше спряло да тече. Достатъчни бяха няколко фрази, за да нарасне приятелството помежду им. „Не постъпвам честно“ — упрекна се Матиьо. Но щом престанеха да говорят, мълчанието, боязлива сила, която не знае граници, заплете между тях булото на времето и сякаш ги отдалечи един от друг. Чуха шепота на тревите, които надигат стебла с въздишка. Искрящата равнина се простираше пред тях. Какво да си кажат още?... Една млада жена се появи насреща им.

— Мицеа, Мицеа! Той знае старинните легенди. Тайнствата го привличат. Говори като пророк. И накрая ще ти кажа, че името му е Таел.

Шегите на Матиьо ги забавляваха. Мицеа се държа много мило. Таел се настани у новите си приятели, без дори да стане дума за друга възможност.

IV

Те живееха като на лагер — няма по-ясна дума, с която да се изразим — всред властващото лято. Сега Таел познаваше равнината, тежкото ѝ обаяние, плодоносната незаетост на жарките дни. Тази сила, която действа в мрака: пламтяща глина, мълнии, копнеж, думи, думи (всеки път, когато съзнанието навлиза все повече в своето адско течение) и изразително мълчание, с което човек подтиска избликващата в гърдите му сила. Тази сила, която най-ярко блести: неосезаемото, глъхнещо, смъртоносно опиянение на друмищата; всемогъщото чувство, което тласка бурята напред; борба без заобикалки между началото на тази суша и злополуката във водата... Слънце, което грее, и дъжд... Таел откри в Матиьо онази неназована, пламтяща област, която всеки човек носи скрита в себе си. Това са изживените страдания, порочните хитрости и прегрешенията — залог за бъдеща самота. Матиьо изграждаше паметника на своята печал. Люк и Мишел се преструваха, че му противоречат във всичко, Жил пилееше по него пламъка на своето възхищение, Пабло го следваше с престорена леност — това беше техният начин да вникнат в самотата му.

Таел скоро започна да се вживява в действията на тази мълчалива организация. И преди всичко той наблюдаваше Мицеа. Младата приятелка на Матиьо, изглежда, живееше, обхваната от политическа страст. Таел откри изумен, че единствената връзка, която съществува между Матиьо и Мицеа, е борческата пламенност и че тези млади хора отхвърляха дори мисълта за възможна любов, сякаш борбата, която бяха избрали да водят, им налагаше по-решителна и по-крайна строгост от самотата, която беше техен всекидневен жребий. Защото, живеейки в една и съща къща, и двамата съзнателно се занимаваха твърде малко един с друг, избягваха се решително (с изключение на събранията на групата, на които и двамата като противодействие внезапно и страстно защитаваха едно и също мнение, и то без да може да се каже, че някой от двамата е повлиял на другия) и проявяваха диво безразличие един към друг, което може би

повече, отколкото биха искали, ги правеше съучастници. Таел наблюдаваше тяхната игра на напредване и завои, непозната на самите артисти дори, от която може би щеше да се породи през хилядите неизвестности на свадата началото на една любов, която няма равна на себе си.

Мицеа — свенливо дете с пристъпи на внезапно проявена гордост, чието строго лице и начинът, по който се държеше обуздаваха още в зародиш поривите на страст. Благородната ѝ осанка говореше за възможното крайно сливане на доброта и непримирима рязкост. Отсъстващият, бихме казали, поглед сякаш прибулваше безпокойството на една душа, по-чувствителна от всички други към безредиците на епохата, към насилственото превръщане на страната, за която тя страдеше.

До нея Матиьо изглеждаше като водопад от светлини, голямо ярко тяло, съществуващо отделно от слънцето. И в него се редуваха същата вихрушка и същият заряд от смут и надежди, но по-уталожени, по-разпръснати, сякаш ведрата зора задържаше малко ленивите ръце, прострени над пропастта. Незабравима двойка. Мицеа, готова да срещне изкуплението, Матиьо, изправил се решително срещу миналото, което го беше направило твърд.

Но Таел знаеше, каквото и да разправяше Матиьо, че той отдаваше много от всевластното си сърце. Един ден Матиьо нямаше да издържи; подкупващата кротост на приятеля му почти щеше да го принуди да му се довери (или да си признае?) и под шума на морето, по-осезаемо от самото море, накрая той щеше дълго да говори.

V

Някога Матийо познавал Мирта, първата и опасната — така я наричаше сам той. Високомерна жена, да, но в същото време така прелестна и крехка! Тя го упрекувала, че има много приятели, че се задълбава толкова в изследвания — той изследваше историята на града, ровеше се из архивите и историята на острова; упрекувала го и за разходките и безсънните нощи, прекарани в танци, за необятното море, което го изгаряше.

— Морето ли? — извика Таел.

Тя никога не могла да разбере защо той се разпилява така — намирала приятелите му за лицемерни, удоволствията — просташки, морето — глупаво.

— Морето! (Таел престана изобщо да слуша какво му говори Матийо.)

Да. Далечният и доловим само в този час шум. Това е морската шир. Тя зове и се приютява в сърцето. Тя е любима, но потайна любима, предана, но винаги застанала нащрек — тя пази сърцето си. На крайбрежието изхвърля само пяната на живота. Такава била и Мирта.

Някога той бил крайбрежието на тази жена. Тя го отделяла от всичко със страстта си. Дебнела го винаги, за да го задържи (било с целувка на омраза, било в носталгията на дългите нощи, в които прелитат насекоми, когато всеки мисли за себе си, а не за другия, било с опиянението от баните насаме по обед на реката), винаги със същата сляпа сила, която обира жертвата, без да обогати палача.

Не можеше ли да разбере тя неговия копнеж и страст, без която дори слънцето губи смисъла си? Да, тази страст, този копнеж да се прозре отвъд кръгозора, да се изпревари времето! Не трябва ли да се опитаме да опознаем сами себе си, ние, които лежим в лоното на нощта? Не трябва ли да се поровим в сърцата си и да се помъчим да отгатнем какво ще станем утре? Не трябва ли, преди да обикнем, да потушим треската, бушуваща в нас? И как да се отпуснем, да отмерим спокойствието на дните, да се потопим в слънчевите лъчи, когато над

зноя се издига невидима, но осезаема несигурна поява, гибелната заплаха на това, което ще дойде?

— ... Видях едно четиригодишно дете; то водеше впряг от биволи през безплодно поле. Биволите бяха като скелети, браздите бяха неравни, орачът — нерадостен. Дете до биволите, баща му, прикован към ралото! Наоколо гората беше пищна и великолепна. По края се извисяваха като часови пурпурни дървета! Край извора растяха други дървета, те опиваха тревите с жълтите си тонове. Да, гората бързо мени отсенките на своите цветове! Далечното небе изглеждаше като стъкло: огледало, празна постеля! Цветята звънтяха, водата беше зора без пладне, слънцето скланяше нежно глава към вечерта като девойка към своя любим! Аз видях това — безпощадно разхищение на всичко, и реката, Лезарда, която напяваше от скала на скала своята жълта мелодия. Чух Лезарда: тя извиваше, влачейки тиня и греди надолу по течението, хаотична и дива песен. Наистина Лезарда зовеше живота. А там едно четиригодишно дете!... То вървеше до дръгливите биволи. Небето блестеше като жарава!...

Не можеше ли да разбере тя, че от небосвода ни дебне този призрак? Сянка, която заличава по цялата страна зноя и чието отражение е тукашната нищета! Загрубяла от суши, откърмена с мърша и торища земя!

(В далечината пееше морето. Над земята се издигаха изпарения. Двамата приятели се гледаха, всеки чакаше отговор от другия.)

Тогава именно срещнал Маргарита. Точно тогава. Когато някаква гнилота обхващала нарастващия град — като студена пепел! И безумна любов да опознае града, дори където нямало какво да опознава, го обзела! Не е ли вярно, че от високо-високо камъните се замъгляват и градът се превръща в блестящо скеле със своите улици, белязани с огън по края — къщите с огромни прозорци, от които струи светлина?... Той вървял до нея по пътека като неустойчива дъска. Тинята останала зад тях, мостчето от двете страни тънело в кал, дъската се уголемявала под стъпките им. Но какво наричаше той кал? Да, всичко рухнало. Не застинало във върховно безразличие (както, разправят, застивали заскрежените дървета през зимата), не. Останала само кристалната яснота на нещата, тинята се оттекла. Да броди в този

сън, да измисля нов декор, да опознава другата страна на облаците като уморен пилот!... И Маргарита да му каже: „Какво смятате да правите? Толкова сте ми необходим...“ Маргарита не му казала тези думи. Искрящата музика на улиците му ги донесла...

— Очарователен е този град — каза Таел.

И случило се така, че Маргарита го напуснала. Градът отново станал непрозрачен и се затворил над тях. Тинята заляла всичко. „Какво смятате да правите?“ — но тя си била отишла. Отдалечила се бавно, развявайки блестящо було и сенки, които запълзели отново над града. И градът пак придобил обикновения си вид — мълчаливи сгради, уморени хорица, лъжи, прикрити с усмивка, и умиращи, които се усмихват. „Какво смятате да правите?“ — и какво всъщност направил той? Само замълчал — нищета, появила се в жаркия устрем. Само помислил — примка извън времето, недоловимо очакване, тръпка. А Маргарита си отишла през града, крехка и нежна. И градът отново потънал в кал, забулил се зад мъртвешкия си вид, както и зад усмивките. Повече от всякога от зноя се изливали неясни заплахи; повече от всякога горяла жаждата да говори и да знае. Но как? Той бил загубил ключа към всевластието.

— Тук всичко е смътно и неопределено. Така е, защото не сме проникнали в подземното течение, в същността на живота. Какво? Стрдание, сълзи. Бесният гняв ни стърже като обезумяваща пила. Примирение — загниващ труп. Нощ — буен пламък!... Тогава? Да изтълкуваме забранените знаци ли? Или да се посмеем тихо на наивността си? За какво ли? Всичко е смътно и неопределено, защото човекът не го е определил и преценил. Не искам нищо да описвам, не искам да страдам, искам да знам и да уча другите.

Тогава Таел се провикна:

— Искам да живея, да опозная нищетата, да я надмогна, да се боря срещу нея!

Матиьо погледна към градината, към блясъка; и той мислеше като Таел, но не искаше да го признае. Той разбираше този език, този зов, усещаше този пламък, но не искаше да го признае. „Защото чиновникът трябва да бъде убит, Таел, трябва.“

— Да се откъснем от всекидневните грижи — каза най-сетне той. — Да не се страхуваме да застанем на брега с лице към откритото море и да преценим историята на нашата родина. Ние сме дошли от другата

страна на морето. Припомни си това! Да потърсим под повърхността, да стигнем до дълбините.

— Аз идвам от планината... Ти сам я виждаш, на места е гола, а после внезапно се покрива с буйна растителност, по-буйна от морето през септември. Вързах кучетата си, затворих в кошарата стадото си и ето ме, дойдох. Бих могъл все още да си пея горе, но някаква страст ме изгаря. Не зная каква. Искам да я узная.

... Тогава Матийо се усмихна, но и той страдаше, изгарян от същата страст.

VI

Ето мястото — скупчени ламаринени покриви в близко съседство с червената земя. Между града и височините се вие пътят и негов страж е страшният бомбакс. От другата страна — неизменната равнина, ширнала се до южната белота. На запад — Лезарда се извива мъчително, иска да заобиколи града, но внезапно решава друго, отказва се да бъде пазач и на изток, след като прекоси мрачната захарна тръст, се потулва в своята делта. В устието ѝ се вливат нечисти води — не е красива смъртта на Лезарда.

А тя се спуска така красиво по северните планински склонове, нетърпелива в своята лазурна младост, понесена от вихъра на своята зора. Когато заблестят първите слънчеви лъчи, Лезарда, изненадана на един завой, изглежда като задрямала там, сякаш дебне небесното светило, играе си на благоденствваща дама; после внезапно прави скок, като народ, който се вдига на бунт, шумгува се от ъгъл в ъгъл и скоро прибира пияната, която е оставила по бреговете си, скъперница, заета да запази всичките си богатства, като фабрикант, който се взира до дъното на котлите; тя не забравя нито жълтата утайка, нито синия блясък и ето я, радостна и свободна в своята пищна утрин, тя се разсъблича и се разхлажда, тя е гола девойка, която пет пари не дава за минавачите по брега, къпе се пъргаво (вечно пъргаво и вълните ѝ се плискат) и скоро като зряла жена, преситена от удоволствия, протяга бедра, полага пламнала утроба в прохладните дълбини на своето легло и удовлетворена, забавя своя ход, отпуска се всред подтискащото пладне.

Да, ето мястото — куп ламаринени покриви в самата извивка на реката. Неподвижна пустота всред тази дъга, където плодородието секва завинаги. В крайнините на града Лезарда се укротява. Тя дори реди басейни и заливи, оградени със скали. Жените идват тук да перат; пристигат на върволица, като минават край железопътната линия, която се използва само от завода, и се настаняват всяка близо до някой камък, който ѝ служи за поставка, а прозрачната вода обгръща черните нозе. А аз дете (детето на тази история, което расте с всяка дума), аз придружавах жените, търкалях се по пясъка, ловях под

скалите всеки ден раци, които печях на малко огнище в саваната. Познавам тази Лезарда на перачките; към два часа по обед се изтягах в реката, като внимателно държах главата си настрана, а бельото съхнеше на тревата. Не се гмурках във вълните, чаках Лезарда малко по малко да разхлади тялото ми. Страхувах се от кръвоизлив, затова късно се връщах за обед. Стоях неподвижно, слабото течение край брега ме успокояваше, не издавах нито звук. И аз, рожба на тази история, още не знаех, че Лезарда продължава до вечерта своя бяг до черното море, където завършва нейното познание и тя умира; че към шест часа, когато се спуска вечерната ведрина, прелестната прохлада на настъпващата вечер, Лезарда няма вече тайни; че нейната тинеста делта гъмжи от пиявици, които се впиват в бутоните на невъзмутимите бикове. Не знаех още (аз ще израсна полека-лека в тази история), че истинският трудов ден е отразен в реката; че с тази извивка около града тя го обгражда с малко човечност, успокоява хората, подпомага ги. Не знаех още, че тази страна е като току-що узрял плод, който бавно-бавно се разтваря, разбулвайки малко по малко (отвъд дебелината и неизвестността на черупката) цялото богатство на плода и разкривайки това богатство на всички, които търсят и които страдат. Още не знаех тогава какво значение има за човек да опознае чрез собствената си съдба (чрез своите скърби и радости) същността на една страна. И връщайки се край лъкатушешката река към града, тичайки по брега, не знаех още, че от планинските легенди, където тази река е станала голяма, до истинската сива действителност в равнината, на пътя няма никъде престой с изключение на мястото, където перат нашите жени; нито че тази неспирно течаща вода води до мечтаната делта, която е зората на истинското скръбно познание.

VII

Алфонс Тигамба беше полицейски агент; единият от двамата агенти в Ламбриана под шефството на комисаря. Но този служител никога не излизаше наяве (получаваше само докладите, разглеждаше случаите „от всичките им страни“, след което пускаше хората си да действуват); вторият агент също отказваше да прояви дори следа от инициатива; с една дума, става ясно, че борбата на местната полиция срещу стражарите, дошли от Центъра, се струпваше изцяло върху плещите на нашия млад приятел. (Защото отсега нататък без колебание можем да заявим, че полицейският агент Алфонс Тигамба, скромнен човек, пред когото се очертаваха странни смутни перспективи, е наш приятел.)

Той се питаше защо Матиьо и другите бяха приели помежду си този млад планинец. И отговорът можеше да бъде само дълъг низ от неприятности за него, Тигамба. „Те пак започват! Но какво смятат да предприемат? А аз не мога нищо да направя!... Ще бъда в първите редици на аплодиращите, а комисарят пак ще се усмихне с двусмислената си усмивка — «Алфонс, вие никога няма да напреднете в службата», — като че ли това не ми е безразлично; аз никога не съм склонен да кажа «да», но тя ме принуждава и всички знаят това!...“

Да, всички под слънцето знаеха това. Алфонс беше го отгатнал в очите на един гуцер, който трябваше да преследва („Анолис^[1], ти ми се надсмиваш, анолис“), както и в прошумолелите там долу подигравателно сведени треви. Алфонс беше в плен на невероятна любов, на която дори и той сам се надсмиваше (и в смеха му винаги прозираше увереността, че никога не би могъл да изтръгне от сърцето си тази любов) и заради която би последвал Мицеа (защото в нея беше влюбен той) накрай света и би се оставил да го убият заради Матиьо, защото Мицеа обичаше Матиьо (Алфонс беше сигурен, че е така), тъй като си струваше да се оставиш да те убият заради човека, вдъхнал такава любов.

Той не искаше да казва „да“, но винаги казваше. Сякаш цялата земя наоколо с раните, с огнените драскотини, с дима в небето и с

топлата влага, която плува над пропастите, му внушаваше да се съгласява, да казва „да“. Защо го правеше, дявол да го вземе, и без това имаше достатъчно хора за любов, може би далеч, отвъд моретата, а той със своето голямо чело под кепито, с бежовите панталони и револвера без куршуми, наистина, нима това беше привлекателна външност за любим, и то за любим, който се съгласява, който винаги казва „да“?

Пабло пристъпваше мълчаливо до него. Бяха доста далеч от града, на запад. Червената земя приличаше на безкраен заник. Вървяха дълго, накрая Алфонс каза:

— Не е ли съдба това?

— Срещу нея не може да се направи нищо — отговори загрижено Пабло. — Когато тя ти дойде до главата, свършено е.

— Но какво съм направил, какво съм направил? Не съм ли добър с всички?

Те говореха; движенията им бяха бавни, ръцете им сякаш галеха невидими цветя. Пабло долавяше всред горещината една горчива сладост — ощастливяващата и същевременно нещастна любов на Алфонс. Алфонс търсеше опора в светлината и в сенките, в изблика на своите чувства. От дълго време те разменяха така мисли за чувствата на Алфонс като за властно тайнство с недоизказани, с подразбиращи се думи. Тиха, меланхолична игра.

— Все така ли се занимавате с книги, с поезия?

— Да, винаги с поезия.

— Лесно ви е на вас. А аз трябваше да взема диплома, после работа. Подписвам книжа, дивотия.

— Задържал ли си хора?

Алфонс се ухили.

— Колкото може по-малко, само в краен случай.

— Как се справяш?

— Не зная. Просто така.

— Ами на борбите с петли ходиш ли?

— Ходя. Всичко върви както трябва. По приятелски.

— Аз съм против борбите с петли — каза Пабло.

— Ех, вие пък с вашите реформи!

— Да. Всъщност все едно ми е. Както и да е.

— Точно така.

— А парите на всички тия нещастници?

— То не е за пари.

— Все пак.

— Я по-добре кажи какво подготвяте пак?

— Искаш да ме накараш да говоря? Нищо не подготвяме. Абсолютно нищо.

— Ами този юначага от горите?

— Наш приятел. Само приятелство ни свързва.

— Нали знаеш, изборите приближават. Ако има смутове, ще домъкнат истинска полиция. Пушки, картечници, каски.

— Ами другата страна на въпроса? Ако няма смутове, скъпи ми агенти, те ще си изберат, когото искат. Хватки около урните, предварително приготвени бюлетини, покойници-избиратели.

— Но какво да правя аз?

— Ти си народната сила, Тигамба.

Проблясък в очите на Пабло. Алфонс се засмя тъжно.

— И на всичко отгоре се подиграваш с мене.

— Не, моля ти се, съвсем не. Всичко ще се нареди.

— Ние искаме необикновени неща. А животът е по-прост, Пабло.

— Казва го Алфонс, а той никога не се лъже.

— Не се шегувай! От много приказки всички сте пощурели.

— О, безумство на словото, колко си богато!...

— Господи, ти ще ме умориш!

— Слушай, колко горе-долу смяташ са хората, които ни дебнат?

— Аптекарите и лекарите, директорът на училището, председателят на спортните клубове, двамата полицаи, всички надзиратели, завеждащи и слуги във фабриката, политиците.

— И колко души сте?

— Тридесет.

— Добре. Но ти сам струваш колкото тридесет души. Достатъчен е само твоят подпис върху едно малко парченце хартия.

— Светец ли ще ме изкараш?

— Народна опора, Алфонс, народна опора.

Те се засмяха сърдечно. Пабло се смееше: дърветата, птиците, цветята и цялото изобилие от цветове, пръснато по земята, сякаш се разтваряха край него. Тая благодат, която оживява цялата гледка, живее всред нея, пленница е на вечния зной и е на път да се разцъфти, предлагаше първите си плодове.

„Въпреки всичко Таел ще го направи — мислеше Пабло — и Алфонс ще го закриля.“

Те вървяха по пустите пътища, без да знаят дали ще успеят да се върнат в града в рано спускащия се здрач (разбира се, че щяха да се върнат), в града със спуснатите щори и водата по улиците, с тайно надничащите очи и дребните клюки.

[1] Вид гущер. — Б.пр. ↑

VIII

За да завърши (Матиьо се размърда върху стола), идваше ред да разкаже за Мицеа, мрачната красавица.

— Колко много я обичате! — каза Таел.

„Мицеа, защо ме гледаше онази вечер? С такава треска? Сякаш беше необходима истинска омраза между тебе и мене! Какъв беше този лъх? Като че ли ние бяхме жигосани да се мразим, а в същото това време мислите ни се сливаха, допълваха се без слабости и грешки.“

Той обичаше прекалено много. И беше нарушил тържественния ред на легендите, беше смутил властния сън на безсмъртните, беше пожелал да се изкачи до изворите, до окования извор, където един народ, свикнал да вярва в боговете, беше пирувал цяла дълга нощ. Сега той беше там, единствен оцелял след пиршеството между своите samozабравили се братя, той, изпълнен с толкова нова буйност, която раздираше душата му.

Какво говореше той, заслушан сам в думите си и блуждаейки над тях? Как беше се запознал с Мицеа ли? Това беше се случило някога отдавна, когато Матиьо далеч още не беше такъв оратор. Той беше извикал: „Трябва да победим спусналата се над нас нощ! Ние сме нейни синове, трябва да развенчаем скритите бесове“ — и сам не си спомняше вече какви теории, извлечени от истинската нощ, беше развивал там, на ъгъла на улицата, върху стъпалата пред магазина. Тогава един глас беше изхриптял (да, точно „изхриптял“): „Алексис, много шум за нищо!“ Беше Мицеа, присмехулката. Тя му беше протегнала ръка. Колко ли годишна беше — четиринадесет, петнадесет? Оттогава беше изтекло доста време. Беше му протегнала ръка и внезапно го бе целунала по бузите, казвайки: „Това е за хубавите думи, ти говориш чудесно.“ Цялата група беше я приела, тя беше спокойна (и струваше много повече от Маргарита), той сякаш я беше познавал цял живот.

И не беше ли същата тази Мицеа, която беше прибавила: „Трябва да осмислим думите си, целият наш запас от думи е безсилен срещу вълната; ние сме още твърде млади, твърде млади, трябва да пораснем

бързо-бързо и тогава да започнем борбата.“ И не е ли смешно, че тя беше само петнадесетгодишна, а говореше така? Той беше я опознал в тази борба и те бяха живели заедно, опитвайки се да пораснат бързо, много бързо...

Какво говореше той? Да живеят заедно? Един и същ живот? Да, животът е ценен товар, докато израсне човек. Но той не обичаше Мицеа. И ето, в края на очакването се появи Валерия. Така беше опознал той Валерия — в разгара на речите. Но тогава думите добиха друго съдържание, станаха думи страшни и увеличащи като попътен вятър, които друг подхвърляше в лицето му, за да го убеди. И той се убеди. Те всички взеха решение. Но имаше и нещо ново — Валерия.

— Внезапно я зърнах!...

(Но той не казваше — дали го съзнаваше? — че в нея беше открил най-сетне собствения си бесен устрем, непоносимото вечно изясняване на всичко; че беше отгатнал неприятеля; че Валерия беше този неприятел, толкова подобна на него, че непременно един ден между тях трябваше да се разрази мълния; че всъщност Мицеа и той бяха твърде еднакви, различни и съгласни по това, че се различават; докато другата, непознатата, търпеливката, беше самата негова мечта, огледало на неговата необузданост; че той очакваше, забравяйки Мицеа, мига, в който щеше да съзерцава Валерия, омразния миг, в който тя щеше да го отблъсне, принуждавайки го да разбере и да оплаче тази, която е забравил, избухвайки в смях с чудовищна прелест... не, всичко това той не го знаеше още.)

IX

— Съзрях я — каза Матиьо — всред речите и шума. Тя беше там, а аз не помръдвах. Тя викаше, аз стоях мълчаливо. Тя зовеше, аз нищо не отговорих. Вълната на нейните думи около мене беше като огряна от слънце полянка в моята гора. Нейните светли дървета всред моя мрачен лес...

(„Мислех — каза си Таел, — че искаш да бъдеш свободен само за да знаеш и да обучаваш другите. Какво значат всички тези думи сега? Защо тази пламенна възбуда? Матиьо, Матиьо, да бъдем разбираеми...“)

— Защото тя няма минало, нито връзки! Също като мене е, като мене. Тя изгаря в своето мълчание и сълзите ѝ не значат нищо. Тя чезне в своя зов и сълзите ѝ пресъхват внезапно, а в очите ѝ блести студена звезда. Тя е създадена за мен. Нейното незнание се слива с моето незнание...

(„О, раздвоение — провикна се Таел, но увлечен от този лиризъм, той зовеше мълчаливо и викът му беше ням и силен, — ти разхубавяваш тази жена! Кой може да те разбере? Ти си сам, отгатваш я, познаваш я, но не можеш да използваш това съкровище! Виждам, че не можеш да избереш; че аз ще трябва да ти помогна, на тебе, който ме доведе тук...“)

— Тя няма корени — коя е тя? — но заплува в нашите води, възвиси се над времето и позна първичната мощ. Зная, че плаче за мене — аз забравих черната сила. И кои сме ние, и какво представляваме, ако не го кажем тук в подножието на нашите планини? Ето какво ме свързва с нея — мълчание, което само се ненавижда, ням бунт.

(„Матиьо! Върни се в пътя, върни се! Виж този прах и тази кръв. Да забравим, да заживеем.“)

— Обичам скръбната земя. Да. Обичам този блудкав вкус, който има кората ѝ. Аз съм мрачен като земята и злочест, и като нея приказен. Но аз съм сляп. Не виждам как сокът тече в недрата на земята. Глух съм, не ми са познати думите как да разтворя скалата, как

да овладее черната земя. Стоя всред този кипеж, зова новото, което се заражда. И никой не ме чува. Имам пред вид зараждащото се ново и всичко, което то създава. Бих желал да си направя изводи, да посоча нещата. А това, което създава, което е в мене и същевременно е по-силно от мене, защото иска да създаде новото, то не ме чува. Противоречие, противоречие на духа! Сега ще се устрема към слънцето. Чакам Валерия, която още не съм опознал, тя се появи внезапно. Заедно с нея ще забравя речите, ще заживеем в това спокойствие, в което никнат кълновете, ще достигнем старостта и накрая ще изгорим, а нашата пепел ще заговори!

(„Не вярвай това, Мицеа! Мицеа, не го напускай!...“)

— Тя живее в тази долина. Аз я дебна, обожавам я в мълчанието на гората. Изненадах я под дъжда, тя грееше самотна. Тялото ѝ е частица от черното небе, очите ѝ блестят като летен зной, устата ѝ нашепва за тайнствата на деня!

— Искам да се запозная с нея! — извика Таел.

Матийо отказа с изненадваща рязкост.

Х

Една сутрин те вървяха към морето. Когато то е наблизно, човек го забравя; но мисълта за него все пак тайно тлее, не изчезва. После внезапно, без ясно определена причина, желанието да го видим, да тръгнем към него ни се налага.

— Морето е цяла политика — казваше Пабло. — С него ще победим. Ще видите как точно в мига, когато мислим, че загиваме, ще сграбчим алчно света. Такова е морето — човек потъва в него и внезапно изплува над водата. И защо? Защото не се е оставил то да го победи.

Там в морето имаше едно опасно място, опасно дори за съвършените плувци, което платноходките, връщайки се от риболов, заобикаляха много предпазливо. Пабло и Жил се устремиха нататък, Люк и Мишел очакваха завръщането на приятелите си, Матиьо се безпокоеше.

Девоичките се възхищаваха от смелостта на двамата плувци и всеки път, когато младежите се връщаха, изтощени и ликуващи, сякаш с озарени от светлина тела, те им приготвяха силни напитки, както на воините, които се връщат от сражение. Люк и Мишел се чумереха на славата на смелчаците; Матиьо спокойно се усмихваше.

Морето е вечна обвивка и декор, то е вън от всичко, но граничи с всичко, обгражда отвред земята. Тук то е прозрачно, топло и светло под сините си воали, гали тялото и ласката му е повече от обещание. По крайбрежните пясъци растат кокосови дървета, обжарени от слънцето; когато човек разбере колко силни са техните корени, когато усети близостта им, вече никога не може да ги обърка с екзотичния образ, който са създали за тях някои хора; предназначението им става по-определено, а присъствието им добива друг смисъл. Те са върховният разцвет, правата и винаги заплашвана черта, ивица, край на нещо; това е мигът на вечното равновесие между живота и онова, което си отива. Чрез дърветата земята се отваря към кръгозора; чрез тях морето решава да погледне земята в лицето. Място на отказ и прием, този букет от дървета е съхранител на същността на живота,

учи на спокоен разум, а в същото време подсторва към неразумна смелост.

— Не — извика Мишел. — Не бива така. Кому е нужно да се предизвиква гибелта просто така, за удоволствие? Политиката е сериозно дело, в нея няма романтизъм и тайнственост. Да преодоляваме всяко препятствие, но да се подсигурирм откъм изненади...

— Досега не сме се удавили, нали?

— Нима е достойно — намеси се Люк — да си играем така на сляпа баба? А какво ще кажат всички, които разчитат на нас? Това е подлост.

— Глупак!

— Подлост е!

Изведнъж се разхвърча пясък, защото Жил съвсем не беше кротък. Започнаха да се борят, двама срещу двама, диви викове раздраха покривалото на горещината. После те сами прекратиха битката и вкупом в красив бяг се спуснаха да се измият (колкото от морската сол, толкова и от драскотините от пясъка) в сладките студени води на малката рекичка, която тече на петдесетина стъпки от плажа. После се върнаха и седнаха при Матиьо, очаквайки, че най-сетне той, понеже беше петият, ще разреши неуместния спор и надявайки се да го спечелят за мнозинство. Както винаги, той обясни в плен на каква страст живее, обясни жаждата си за скрити неща, която идваше от глъбините на традициите, и охотата си за тайно причинен смут (пьяна на мисълта), които го караха да гледа благосклонно на дръзката смелост на Жил и Пабло. После той поясни, че е слаб физически и че един ден ще успее да обуздае тялото си.

— Никъде няма да ходиш! — извика Мицеа.

— Достатъчно е да отидем Жил и аз — заяви спокойно Пабло.

Цели петнадесет дни никой не спомена нито дума за опасното място в морето. Всеки искаше да изживее мига, когато Таел ще бъде омаян и ще стане брънка от веригата, тъй като морето непременно щеше да го привлече неудържимо. Може би той щеше да разбере, застанал пред жестокото сияние, което буйно се излъчва от вълните,

смисъла на делото, което всички му поверяваха; защото го смятаха за най-добър и най-мъдър.

И Таел вървеше срещу вълните, открит и свенлив, с надежда за освобождение, щастие и радост. Той беше скромн, признаваше безсилието си (макар че не изпитваше физически страх) да преплува, да овладее тази водна стихия. Мълчаливо обожаваше вечната синева, където нямаше място за него (освен ако мястото му не е било неясно очертано още от преди), тази прозрачна чистота, където той щеше да образува петно, тази власт, която щеше да го отблъсне, заедто не беше узнал какво е сливане и любов в унищожителната светлина на разлъката. Силно обтегнал ръце и крака, той плуваше с леко сърце (докато другарите му викаха, насърчаваха го, уверяваха го, че никога не са виждали толкова бързи успехи, такъв способен плувец) и макар че познаваше всяка частица на напрегнатото си тяло, за пръв път той не беше господар на мускулите си. По тръпката, която пропълзя по него, когато леките и освежителни гривни от пана се притиснаха до глезените му, той разбра, че завинаги (нямаше вече връщане) ще остане пленник на тази сила.

XI

Там, на този плаж, ширнал се на изток от делтата на Лезарда, сякаш обкръжен от мириса на агонизиращата река, те най-после му казаха, че е настъпил часът. Трябвало да се премахне този човек, трябвало.

— А защо не го премахнете вие? — извика той.

Пясъкът пламтеше като жарава; ръце се протегнаха, за да заслонят разгорещени чела. Младежите наведоха поглед. Люк и Мишел се размърдаха.

— Той има право. Трябва да се успокои. Колко непредпазливо му го казваме!

— Защо не го премахнете вие? — запита пак Таел със силен глас без отсянка на упрек.

Мицеа беше станала, тя се приближи кротко до него.

— Не ставай дете. Като те гледам как тресеш глава, струва ми се, че ушите ти ще паднат.

Всички се засмяха. Бяха забравили пляска на вълните. Наоколо цареше величаво спокойствие. Морето беше затворило над тях огромните порти на конклава^[1]. Трябваше да разискват под жаркия свод.

— Необходимо е да направим така, че да изглежда като злополука. Впрочем най-добре е този човек да си отиде. Ти трябва да нагласиш работата. Никой не бива да заподозре нас. Ние ще бъдем далеч. Иначе те ще доведат полиция. Знаеш какво значи това.

„Как можеш да говориш така — помисли Таел, — та ти си девойка!“

— И така, вие сте ме търсили, за да изпълня замисленото от вас дело. Страхувате се от кръвта, която трябва да пролеете. Аз съм ваш приятел, а вие ми казвате: „Убий този човек!“ И ето, да речем, аз го убия. А после? Ще дойде друг. И друг, и друг...

Той гледаше Матиьо. Към него се обръщаше. Между тях се загнездваше враждебността.

— Стига! — извика Мицеа. — Ние не можем да го направим сами. Да не мислиш, че аз се страхувам? Ако бъдем замесени ние, страната ще загние от въоръжени полицаи и цяла година няма да можем да си отдъхнем от тях. Познавам ги добре. Трябва да изберем: или този предател, или пушките. Ако го извършиш ти, всичко мине като злополука и никой не заговори, че това е политическо деяние, всичко ще остане спокойно. А кой всъщност ще убие това куче? Ние, ние всички! Нима ти вярваш в проклятието, в това, че кръвта пада върху главата на този, който я е пролял? Ние ще го убием, казвам ти, ние всички. Понеже така трябва. Или — тя си пое безшумно дъх — да става, каквото ще. Все ще намерим начин.

— Няма начин.

Пабло, който се забавляваше много от всичко това, прошепна:

— Може би ще успеем да го сплашим?

И ето изведнъж те се озоваха всред жарките пясъци колебливи, несигурни, виждаха, че работата пропада, а не можеха да направят нищо. Таел гледаше Матиьо, Матиьо мълчеше. Мицеа изруга (понякога тя беше много вулгарна, но всички се засмяха).

— Имали сме грешка — поде Мишел и Люк се съгласи с него.

Те не вярваха в тайнствата, бяха практични, грубовати, непосредствени, изпълнени със здрав разум.

И внезапно Таел скочи. Достатъчно. Тръгна си. Да уреждат сами работите си.

А те, изоставени, неми, гледаха как се отдалечава този, който беше призван да извърши делото.

— Той ще се върне — каза тихо Матиьо.

Скоро Таел се успокои и се върна, като вървеше право срещу Матиьо.

— А онази жена? — прошепна той. — Разказвал ли си им за нея?

[1] Залата, в която се събират кардиналите, за да изберат папа. — Б.пр. ↑

XII

Матиьо обичаше да се оттегля, за да избегне стълкновенията и разправиите, в малката градинка с алеи, обрасли с храсти, добре засенена и удобна както за лудории, така и за вглъбяване в себе си. Той ходеше там да посреща първите утринни зари или да се губи в мълчанието на нощта, населена с бързи призраци. Тогава си пожелаваше да види коня с три копита, който, според преданието, отнасял в полунощ лошите души.

Матиьо се измъчваше от самотата си — всеки изживява такива мигове. Някоя мечта не може да отнесе това върховно мълчание (наситено с пътешествия) на съществуването, което разговаря безкрайно със себе си. Амбиции, празни стремежи, дълги, блестящи спорове, пирове по време на карнавал, нищо не може да го отнесе, когато долетят звуците на кръшна мелодия — на ъгъла на най-обикновената улица винаги се появява вечно търсеният образ. Ела, възжелана! Разцъфни, розов храст! Обгърни ме, подземен глас, изпълнен с вълшебство! Матиьо се вглеждаше в лицата, по-мрачен от водолаз сред светлата морска пустиня. Той укрепваше духовно, макар че беше телесно слаб. Измисляше хиляди начини да постигне слава, неспокоен, че не може да се доближи до нея.

„Не се вълнувам“ — каза си Матиьо.

Питиепродавниците хвърляха самотна светлина в нощта. Може би блестеше петролна лампа; тук проличава спокойната пламенност на един народ, който никога не се чувства добре в местата за пиянство. Разюздаността в тези заведения е естествена (позната, изследвана, всекидневна), в тях владее постоянна възбуденост. И Матиьо си каза:

„Ако се откажа от тази самота, няма да мога да продължа издирванията си. Може би. Но градът би трябвало да ми предложи дом. Да ми го даде. А също и помощник, за да открия истината. Необходим ми е помощник. Тази вечер ще седна на пейката вляво, в дъното. Не може да продължава повече така. За колко души има място на пейката вляво? Всички пейки в градинката са еднакво дълги. Шест

души, при условие, че се притиснат един до друг. Трима мъже и три жени. А аз съм сам.“

Но приближаваше часът, в който в огледалото на неговото страдание щеше да се отрази слаба светлина.

„И аз съм като тях — помисли Матиьо, — години наред пия напитка, която не укрепва силите.“

И той погледна към баровете (които много точно наричаха „потайни“), откъдето струеше спокойна светлина. Горчив, горчив нощен зной!

Матиьо си припомни още веднъж случката от предната вечер. Отново видя пясъка, непознатите къпещи се, безразлични, далечни.

— Прощавам ти — беше прошепнала Мицеа.

А Таел беше отговорил:

— Благодаря, благодаря.

И всички те бяха останали тръпнещи на пясъка.

А Маргарита, лудетината, беше запитала:

— За каква жена става дума?

Тогава Матиьо извика:

— За тази, която обичам, разбирате ли?

И беше станал от мястото си.

А Мицеа, с внезапно помрачнели очи, се беше изсмяла буйно.

XIII

Като обжарени от слънцето са мрачните сърца на хората. Топлината отнема силата, свежда всички чела, храни, успокоява. Денят сякаш се влачи неуловим, всеки миг се подновява жетвата, като че ли запасът от плодородие никога няма да пресъхне. Човекът кротко отстъпва, той се рови (без да узнае, че по този начин се движи, рее се из бляновете, които извисяват около него кичестите палми, пригладените от горчивия вятър лиани на филаосите, птиците-свирачи), той се рови в нощта, която сам си е създал, и ето че едно съновидение, по-палещо от всички мечти около него, му се присънва — силен и неприятен дъх на черен пипер, изобилна вършитба. Във всичко това не се крие съзнателно лукавство, но докато обработените поля се покриват със захарна тръст (и с нищо друго освен със захарна тръст), изгладнелият човек си спомня за по-голям глад в сред безплодните или мрачни земи, за които е чувал да се говори. Докато захарната тръст израства (толкова високо, че надминава дори човешки ръст), измаменият работник гледа децата си с натезали коремчета, натъпкани с плодове от хлебно дърво (но зелени плодове), и мисли дълбоко в себе си, че е имало и по-голяма мизерия в далечните дебри от миналото. Тогава той започва да крещи, нагрубява децата. Пие вода от бъчвата (ясно се вижда как на дъното ѝ блещука малко жълтозелена сяр) и вика: „Ах, жена, тези деца са същински дяволи!“ А децата плачат и не разбират нищо. Не, тази истина не е от книжовните истини, по повод на които казват за човека, говорещ като учен: „Научил е всичко това от книгите.“ Но докато захарната тръст зрее, а децата, не можейки да издържат повече, се измъкват привечер далеч от колибата, за да крадат, каквото им падне, с риск да ги улови и да ги набие с камшик някой от господарите (или още по-лошо някой от надзирателите на кон), смучат смъртоносното стебло, по-сладко от сутрешното кафе, и късат с устни кората с вцепенени челюсти, за да залъжат глада си, докато захарната тръст неумолимо зрее, проклетите нескончаеми реколти се разкриват в нова светлина — превръщат се в

нова вековна реколта, и без сам да го осъзнае, застанал прав срещу ламаринения покрив на колибата си, човекът разбира истината.

Така народите се връщат във владенията си. И защо ли да питаме къде и как? Тези, които се връщат, в края на краищата, го знаят добре. Те познават пътя и все едно е дали ние ще кажем: ето те заминаха, тръгнаха от това място и слязоха тук. Ще настъпи часът, когато пристанището и мястото за слизване ще бъдат точно определени. Тези, които векове наред са били депортирани (които победиха новата природа, заселиха се тук и отново постигнаха това, което зовяха), ще си отдъхнат един път завинаги от пътуването — да! — и това ще се превърне в нощен и красив бунт, който ще развълнува света. Днес те вдигат глава и започват да се чувствуват нещо. Те са нов кът от света, скитали са навсякъде и носят в себе си всемирната подкваса и ако сега, облегнат в колибата си, човекът мрачно се храни с друга касава^[1], то е, за да намери тук (в съня си) друга страна, която е негова, и да открие в тази страна сладостната свобода. Така необработената земя става негова, но това още не е съзнателна стъпка. Човекът знае, че първата му работа е да вдигне глава и той вдига глава; да поиска своето парче хляб и той го поисква. После отива развълнуван в града. Представителят говори забележителни неща, този човек е нашата надежда, и аз мисля като него — нали, съседе! — всички ще гласуват за него, бива си го човека, опознал е живота, вероятно се е трепал между нас, ще видите, че накрая ще съумее да ни изведе по нов път. И човекът, застанал прав до дървеното легло, отпива голяма глътка — къл-къл! — сякаш копае с мотика Скалистата земя до Дяволското възвишение, и с един замах забива блестящия метал между черните камъни; после с широк жест избърсва устата си.

И така, това е нов начин да се преценяват любовта и отчаянието. Нова особеност на видимия свят и на всички непознати сили. Ето какво става. В зноя се утвърждава този нов начин на световиждане и човекът, който носи слънчевата сила в очите си, става негов вестител. А в това има дълбочина, спокойствие и мъка, както и безкрайна радост от вълнението на тази младеж. Тук нямат нищо общо случайните хора, които проявяват кратко любопитство — за ден или година. Този начин е създаден за такива като Матиьо, които мъчително се стремят към него, които с болка го търсят; създаден е и за такива като Таел, които

го носят в себе си без никакво усилие, макар че не знаят как да го приложат.

И след като пийне, човекът започва да мисли, че може би младежите, които е видял на площада, ще постигнат нещо. Той не знае още нищо, но им вярва, това е. Той гледа към града с носталгия; те имат средства и ще се справят. Неговите деца трябва да работят (това е обикновено явление). Най-малкият, който е четиригодишен, води биволите пред ралото. Той не може да ги изпрати в задължителното училище. Но да оставим това... единственото нещо, което има значение за тежката всекидневна борба, е новата светлина, която се лее над ръцете на света, очите, които отново се отварят за знанието, гласът, който внезапно се извисява, новият полъх, а хората, учудени, се изправят, вдъхват с пълни гърди и казват: „Почувствайте този полъх, чуйте този глас!“ Има значение и усилието на един самотен човек, който се е качил на стария кораб, доволен е и се чувства по-обновен и от първия каймит^[2] (с неговия остър лепкав вкус). Както и знаят и слънцето (срещу което Мицеа се беше засмяла, гневна и самотна). Градът, частица от земята, заобиколена със захарна тръст, с блата, с далечното море, с близката тиня. И накрая Лезарда, която не можем да забравим, защото често се разлива въвн от бреговете си.

[1] Брашно. — Б.пр. ↑

[2] Плод от каймитово дърво. — Б.пр. ↑

XIV

И така, Таел започна своята самотна битка, борбата срещу сенките. (Той мислеше за своите кучета, а сенките нямаха голямо значение.)

Матиьо напусна града. Тръгна по пътя на Юг, където го поведе неговата самота; след един час стигна до Долината. Така наричаха още от ученически години една полегата местност, заобиколена с портокалови дръвчета с винаги зелени плодове, осяяна със син кресон и обречена на мълчание. Тук слънцето не е владетел, а красив прислужник на сянката. Матиьо мразеше тази сянка... В най-отдалечената точка на този кът, когато човек се спусне по целия склон, съзира като върховна награда чудесната къща, в която живееше Валерия. Матиьо дебнеше наоколо и постепенно (след като минаха доста дни) намрази къщата... Огромната веранда, в сянката на която не може да проникне погледът. Удобството и тишината. Стеблата на червените и жълтите чушки, пъстрите макове, спокойната белота на стените. Сгушен наблизно, Матиьо затваряше очи пред толкова багри (и пламтяща омраза преливаше в сърцето му). Той чака така, докато настъпи нощта. От време на време долавяше присъствието на тази жена, леля или баба, която спеше в сянката. Понеже стоеше неподвижно, усещаше бавното движение на люлката. Внезапно различи бегло крайчеца на рокля — Валерия се появи край вратата. Тогава той чу, о, с каква скръб, студения й, уверен глас. Матиьо изгаряше в нощта! И точно тази вечер, сякаш знаеше, че той е там, Валерия отмина маковете и дойде при него (може би късайки кресон). Той изскочи. И те се опознаха истински.

Започна дива борба без нито един вик. Те се търкаляха по земята, тя се защищаваше като мъж, сякаш смъртно усмихната. Чуруликане на птички. Нощ. Звезди. Куче излая. Рамото на девойката. Гласът на бабата. „Но какво иска тя в края на краищата?...“ — запита се Матиьо и се отпусна на земята, Валерия до него.

Птиците изведнъж се върнаха като обезумели в тайното си жилище, просторът наоколо сякаш се изпълни с мълчание. Те бяха сами всред нежното трептене на дърветата. Никакъв лъх, никакво задъхване.

— Значи, това е къщата? — каза накрая Матиьо.

И Валерия, която не обичаше Матиьо (а той вече го знаеше), му се усмихна весело и отговори:

— Вие много ми харесвате.

После прибави:

— Кръстницата ми ме вика.

Но дори не помръдна, сякаш бленуваше, далечна, изпълнена със съучастничество. Матиьо я виждаше всред нощната светлина. Можеше ли да заплаче там пред своята победителка!

В същото време Таел разбра, че ще приеме. „Къде е Мицеа, трябва да ѝ кажа. Приемам.“

Той съвсем не беше се борил срещу никакви морални принципи, щеше да им каже това. Не беше се колебал заради кръвта. Знаеше, че понякога земята е вероломна, а хората трябва да одобряват това вероломство. Никой, който не го е познал, не може да съди. Не, той не беше се борил, за да го победи. Но кой е пътят между легендата и истината? В легендите пожертвуването на един човешки живот е велико нещо. Но какво значение има то в страшната действителност? Съществува ли човек, който притежава тайната на това, което той търсеше — ред и душевна ведрина? Достатъчно ли беше да убие този човек, за да узнае веднага какво е спокойствие? За да вдигне глава, прав и силен? Разбира се, ренегатът щеше да върши непрекъснато неправда след неправда, а народът щеше да страда. А все по-силно нарастващата нищета като мъгла, която идва от открито море, щеше да удави цялата страна. Трябваше да попречат на това. Ето кое беше същественото.

Но откъде идваше тази силна светлина в него? А опиянението на Матиьо, френетичните му издирвания; откъде идваше вихърът, който ги прекършваше, хвърляйки ги един срещу друг? Обезумяващата вихрушка, в която се криеше злочестието на цяло едно поколение! И как, в каква близост със земята живееха те? Земята не им

принадлежеше, земята беше обогреният в червено стремеж за съществуване, желание, гняв!

Ето това е. Той беше разбрал, че трябваше да извоюват родината, която носеха в сърцата си. И то не само със силата на словото, а ясно и определено, да я завоюват с всеки изминал ден, те да започнат да използват доходите от нея, облагите, да я опишат и да се разпореждат свободно с нея.

А за града имаше време. Градът го беше подпомогнал и дори вдъхновил. По-късно, по-късно щеше да види. Той беше открил първата истина — планинецът се превръщаше в селянин.

Той се затича, викайки, към къщата на своите приятели и изблъска Пабло.

— Къде е Мицеа? Трябва да ѝ кажа.

— Да — каза Пабло, — така. Ти приемаш.

(Пабло стоеше пред изненадания Таел. Той знаеше от по-рано, че поканеният ще приеме. Държеше се спокойно, властно, любезно. Таел се развълнува — значи, толкова много вярваха в него... „Защо? Та те едва ме познават... О, сега вече зная, открих примамката, подквасата!...“)

Но Мицеа я нямаше. Беше оставила писмо (всичко било се заплело, трябвало да си изясни нещата, да не им хрумнело, че бяга, била уморена, имала нужда от самота, да не си кажели, че е нещастна, накрая тамариндите щели да цъфнат, довиждане, довиждане) и беше поела по пътя на Запад, най-открития път, който води някъде си.

XV

Девојката беше смела — тя вървя цяла ноцъ всред подлудяващите сенки, без да се вслушва в упоритата песен на бамбуковите дървета, без да чува кучетата (или войниците, които се преструват, лаят като кучета, тичат из полето, крадат, плашат, забавляват се на чужд гръб), без да чува как силно отекуват стъпките ѝ всред черното великолепие, без да долавя нищо друго освен странното мълчание в сърцето си, мълчание, приело телесен образ, превърнало се в безплътна душа. Чудна, неподвижна ноцъ...

Обичам Мицеа (отдалеч, с все още детинска любов, но вече станала ясна, прозряла истината) заради честното ѝ бягство, заради взетото решение, което ѝ пречеше да страда; тя самата се питаше защо беше оставила всичко и задавайки си този въпрос, понякога се смееше.

Върховните катедрали на ноцъта и земята се отвориха пред заслепената девојка, тя се изкачи по кораба на мистериите, навлезе всред тежките мангови дървета, всред пищните виещи се сводове, всред немирния вятър (който сякаш е по-особен от другите ветрове) и се отправи към олтара на утрото. Сля се с този вулкан, стараяйки се може би да не чувствува нищо (и да не страда), да се освободи от мислите си, да действува механично; вървеше така и единствената ѝ цел беше да се умори, колкото може повече, да довери просто съдбата си на този вулкан, на засипаната с пясък земя; да, може би накрая щеше да се довери като тази земя и тази вулканична скала на разкъсващата страст на зова на двете морета (фурия и покой), които от всички страни се стремят да я примамят, които размиряват страната, измъчват я или я приласкават; фурията я зове към открито море, а покоят нежно я развлича, приспива я, разхлажда я постоянно, без да ѝ дава никакъв излаз. Може би Мицеа, стараяйки се да се освободи от себе си всред мълчанието, което отлично ѝ подхождаше, щеше да долови устремното всмукване на океана, неговия бяс да пленява, да очарова, който наистина би увлякъл всичко (и планинските възвишения, и черните угари, и мургавото ухание на индийските лесове, и тъмносивите кучета), ако от другата страна спокойното море

не ги задържаше с уловките на съблазънта. Страната уравнисява тези две сили, примирява черните страшни океански скали (на изток) и тихите и шумни морски плажове (на запад), страната раздава правда и в тази правда се крият храброст и разум; страната пренебрегва борбата, чийто залог е тя. И Мицеа прилича на тази правда, запокитена в нощта като права нишка без завои и зигзаги, която съзерцава борбата около себе си, презирайки мисълта да вземе участие в нея.

Мицеа вървеше към онази светлина, която все не можеше да достигне. Тя беше сама всред извисените стълбове, между които небето прозира като безкрайна завеса. Сама беше всред тръпнещата нощ, когато кучетата вече не грабят, а вятърът се е оттеглил зад височините. Влажно ухание, далечината мами напред. Тя беше вледеняващо сама всред зноя на утрото, залиташе, защото краката ѝ бяха се вдървили, главата ѝ тежеше... накрая рухна край едно блато, в което жабите се гмурнаха с крясък!

Голямото причестение свърши, катедралите изчезнаха. Настъпи часът на страданието, което озарява. Страданието идва сутрин, така бързо, както идва и утрото. Остават само преглътнатото стенание и окото на жабата, зад което се скрива всичко...

Точно там, до блатото с жълтеникави води, един човек (може би този, чиито буен възторг и носталгия ни направиха впечатление и порано, човекът с любвеобилното сърце и великолепен замах) откри малкото стенещо, умоляващо, прекършено телце. Той извика: „Тя е ранена, ранена е!“, после я отнесе в колибата си, където жена му и децата, прави, сериозни и мълчаливи, очакваха да проявят буйно и спонтанно състрадание, разбиране, обич.

Мицеа отвори очи и съзря приветливата бедна обстановка. Мъжът беше облечен в дебели платнени дрехи, жената носеше лека рокля от ярък плат, препасана с бяло, децата изглеждаха необикновени, вече изпити от глада, с широко разтворени очи.

(Особено качество на беднотията е винаги да предизвиква силни чувства у новодошлия.)

Жената беше я разтрила с оцет, а мъжът предпочиташе да ѝ помогне с ром, затова още държеше в ръка бутилката. Мицеа се усмихна, после изведнъж ѝ се стори, че е забравила нещо, което ей сега щеше да си припомни (какво беше то?); след това реши да остане да живее с тях, ако я приемат — с този мъж и с тази жена, които бяха

така различни от нея. Да им се довери, те нямаше да я разберат. Тя се изтегна с цялото си тяло, облегна глава на преградата (щеше да има време да разгледа пръстения под, дъсчените стени, по които играеха слънчевите отблясъци, но какво значение имаше всичко това, беднотията навсякъде е еднаква, да я забравим...). Мъжът каза:

— Казвам се Алсид Ломе. Това са жена ми Дезире и децата.

— Ами бомбакса? — извика Мицеа, внезапно дошла съвсем на себе си. (Тя искаше да каже, че дървото беше на другия край на града, че много къщи делят дървото от този Ломе; че е чудно, дето той е женен и има деца, докато тя беше си го представяла мрачен, злочест, халюциниращ, залутан в своята голяма любов, осмян и отмъстен; че не можеше така лесно да се откаже от своето вярване, да се прости с чудесата, да разедини любовта и дървото-столетник, свързани с неизразимото; че не можеше той да стои там, мъжът, изпитал страшна любов, изпълнена с мъка и радост, празната мъка и необяснимата радост на всеки изминал ден...)

Ломе и жена му избухнаха в смях, дори децата сякаш разбраха в какво се състои работата. Мъжът галеше бутилката, жената кротко се облягаше, Мицеа можа да преброи дечурлигата — четири малчугана с мършави треперещи крака и изпъкнали коремчета, покрити с морави петна, които бяха забравили скръбните чудеса на своето детство заради тази млада дама, която казваше като всички други „бомбакса“.

— Какви ли не ги дрънкат хората! Срещу приказките не може да се направи нищо.

— Господи, колко е глупаво! А аз се страхувах от бомбакса, винаги мълвях: „Ломе, Ломе, не ми причинявай зло!“

Алсид Ломе, жена му и децата пак се разсмяха. Накрая и Мицеа се засмя. Толкова легендите, огледало на хората, които сами търсят себе си, са приети по тези места, разпространени са и макар че никога никой не ги проповядва, не се и бори срещу тях, затова те са и силни, и убеждаващи, и остарели.

XVI

Да, странно е, че в тази земя се извършват толкова от световните чудеса. Че такъв мъничък кът от вселената е изпълнен с шума на всемира. Човекът по тези места знае какво значат твърдост и старание, какво значат постоянните пристъпи на зноя, затова вярва в миража, създаден от него. В мястото и в пламъка, на които трябва да възвърне блясъка с ясни и определени думи, които имат променливо значение.

Така нашите приятели, разкъсвани от събитията, от внезапните страсти, от непознатото дотогава угризение на съвестта, съзнавайки колко много време може да загуби човек, борейки се със сърдечните злочестини (и приемайки това загубено време заради превратностите на съдбата и заради пламъка, който то разпалва), нашите приятели се бяха събрали тържествено на плажа — владение без граници; там те поведоха странен разговор, сухо, смело и безумно; разговор като река — с наслойки и течения, в които прозираше скрита ярост.

Люк. Трябва да порицаем Матиьо.

Мишел. По-добре да му помогнем.

Жил. А какво ще кажете за Мицеа?

Люк. Първо да се занимаем с Матиьо.

Жил. Тя го обича.

Таел. Нима досега не сте знаели?

Маргарита. Ти си виновен за всичко.

Таел. Да, разбира се. Аз съм виновен.

Жил. Матиьо го беше решил отдавна.

Мишел. Какво да правим?

Люк. Матиьо трябва да изкупи вината си. Предлагам да го изключим от групата за два месеца.

Таел. Вие да не сте католик?

Маргарита. Люк никога не е обичал Матиьо.

Люк. Това е лъжа.

Таел. Тамариндите ще цъфнат...

Люк. Матиьо трябва да бъде наказан! Такова е правилото и то се отнася до всички!

Жил. Да не ставаме глупаци.

Таел. Той е водачът.

Люк. Водач на какво?

Мишел. Няма никакъв водач.

Маргарита. А ти какво ще кажеш, Пабло?

Пабло. Аз спя.

Люк. Туй то!...

Таел. Не можете да направите нищо без него.

Люк. Няма безусловно необходими хора.

Жил. Сега слушайте. Познавате ли другата?

Маргарита. Валерия ли?

Пабло. Красавица е. Няма две мнения по въпроса.

Мишел. Какво значение има това?

Маргарита. Все пак е нещо.

Люк. Можем ли да я видим?

Таел. Не, не и не.

Мишел. И чие е това решение?

Таел. Мое.

Маргарита. Та нима ти я познаваш?

Таел. Познавам я.

Маргарита. Кой те запозна?

Таел. Всичко.

Люк. Туй то!...

Таел. Какво искате? Матиьо да ви моли на колене да му простите ли? Или другата да дойде да се просне в краката ви и да ви моли да я приемете? Вие не сте гласът на света, нито пък сте негов център.

Пабло. Поддържам това.

Люк. Господин съветникът-поддържник.

Пабло. Искаш ли един там-там?

Мишел. Хайде, ето докъде стигнахме!

Таел. Нали порицавате!

Люк. За да помогнем на Матиьо.

Таел. Чух глас. Разбрах целия този смут. Кой може да порицава? Кой може да помага?

Люк. Бързо нагълта много книги.

Таел. Нима вие ме познавате? Не, нали?

Мишел. Всички се познаваме.

Таел. Ще ви кажа какво ни е необходимо. Земята трябва да се завоюва отново. Усещам го с всяка фибра на тялото си.

Маргарита. Не ставай романтичен.

Таел. Трябва да пуснем корени. След това можем да отпътуваме.

Мишел. Добре си изучил всичко това.

Пабло. Тамариндите...

Жил. Ние сме твърде много белязани в града!

Маргарита. А трябва да бъдем навсякъде.

Таел. Да.

Люк. Докато чакаме, първото дело предстои на Таел.

Таел. Нали приех.

Мишел. Никой не те познава. Ще бъде лесно.

Таел. Приех вече и толкова.

Люк. И после?

Таел. Нищо не е свършено още.

Жил. А какво ще правим с Мицеа?

Маргарита. Мицеа си е Мицеа.

Матийо. Стига толкова. Това е моя работа. Лична... А сега да говорим сериозно. За изборите. Ще започнем работа от квартал „Мисията“. По две събрания седмично. Среца утре в четири часа.

Жил. Съгласен.

Пабло. Yes, baby^[1].

Люк. Това е то. Винаги така става...

(Всички: Таел и Матийо, Люк и Мишел, Маргарита и Жил, както и Пабло си тръгват.)

Матийо запитва:

— Наистина ли си я виждал? Къде? Кажи!

Таел отговори утвърдително на своя брат:

— Не съм, но ще я видя!

И всички разбраха внезапно за пръв и може би единствен път, че той, Таел, беше едва осемнадесетгодишен и че двадесет и една годишният Матийо сякаш беше като предтеча — жител на един изчезнал свят; отживелица всред жестокия, монотонен зной на града.

„Протокол от последното събрание: разглеждане въпроса на Матиьо, протоколчик Пабло.

Люк ни свика на събрание, без да се бавим, такъв е редът (казвам това за Таел, който не е свикнал, планинец такъв!). Люк каза: «Ще порицаем Матиьо»; Люк е луд. Отегчих се. Всеки си каза думата, но аз запазих за себе си историята с тамариндите, свързана с писмото на Мицеа, и намирам тази история много хубава. Таел каза, че познавал другата (всички знаехме, че става дума за Валерия, а аз зная, че това не е вярно, искам да кажа, сигурен съм, че Таел не я познава) и че всичко го е запознало с нея. Аз казах, че спя. (Още една скоба: този Таел е чудесен. Попита Люк да не би да е католик!) После поспорихме кой е водачът. Аз не казах нищо; че водачът е Матиьо, е вярно, както е вярно, че няма никакъв водач — това е то. Казах, че поддържам Таел и като последица Люк се опита да се скара с мене. (Туй то!...) Той искал да помогне на Матиьо; никой не може да помогне на никого; всичко е смут, див глас, пламък, но аз зная, че човекът е създаден, за да открие нещо. Таел е открил земята, той е вече селянин. Той има право. Ние ще пуснем корени, но трябва да бъдем навсякъде — в града и навсякъде другаде. Ще замина и ще стана селянин. Къде ли е Мицеа? Тя ми липсва. Мицеа, къде си? Таел прие, работата е в кърпа вързана, Матиьо пое отново командуването, трябва да кажа, че дотогава зъб не обели. Ще правим публични събрания по всички азимути; Люк изръмжа нещо; разотидохме се. Заседанието свърши. Секретар: Пабло.

Забележка: Аз също казах, без да се изяснявам, че другата е красива!“

[1] Добре, малкият. — Б.пр. ↑

XVII

Точно сега — разказваше Маргарита, която беше отишла при полицейския агент Алфонс Тигамба — било дошло време да се действува, може би дори щяло да се наложи той да се възползува от официалната си власт. Защото във въздуха нараствала заплахата, без никой да знае накъде щяла да избие...

Решетките хвърляха сянка върху масата (кой ли беше затворникът? Ние всички сме затворници...) и на жълтата светлина спокойно трептеше прах. Кабинетът миришеше леко на затворена стая, на съдебни книжа. Маргарита и агентът стояха съвършено неподвижни... „Не биваше да идвам...“ — помисли Маргарита.

— Разкажи ми всичко — каза Алфонс.

О, нямало какво толкова да разказва, може би дори страховете ѝ били нещо като мираж през пости, но думата ѝ била за Матиьо, той толкова се бил изменил, тя се страхувала за него...

— Жил знае ли, че си тук?

— Не, не, дошла сама, защото Матиьо и Таел водили помежду си всичките тези тайнствени досадни спорове; всички виждали, че те са създадени да се разбират, но Матиьо се изменил така, сякаш Таел внезапно пуснал в ход някакъв механизъм. Това, разбира се, било само начало, не било необходимо да се вдига тревога, но тя била убедена, че Алфонс трябва да действува.

— Кажи нещо по-точно, дай ми някакво указание!

Нещо по-точно? Нямало нищо забележително, ако, разбира се, не се смятали думите на Таел (впрочем думи, съвсем неразбираеми за останалите): „Разказвал ли си им за нея?“ Ставало дума за младата Валерия, която живеела с кръстницата си, да, точно за тази красива девойка; а Матиьо извикал: „Обичам я, разбирате ли?“ и това прозвучало като гръм от ясно небе...

— И той каза: „Обичам я“, така ли?

Алфонс Тигамба не можеше да повярва, сигурно ушите го лъжеха, сърцето му заби по-силно. А Мицеа? Какво ли беше казала Мицеа? Но той не се реши да зададе този въпрос.

Маргарита продължи — не било толкова съществено това, че Матиьо казал: „Обичам я, разбирате ли“, защото в края на краищата работата все можела да се уреди някак, по-важен бил тонът, буйността, бесът, с които той изрекъл тези думи; Маргарита просто останала като прикована, сякаш мълния блеснала и се заровила в пясъка; тя почувствувала как иззад кръгозора се надигат всички злощастия и почти закрила лице с ръце (спомняла си отлично, че направила именно такова движение), за да не гледа морския хоризонт, далечната ивица, откъдето и се сторило, че се надига и нараства нещо...

„Но какво трябва да направя аз — мислеше Алфонс Тигамба, сериозен, с невъзмутимо изражение, — какво мога да направя точно аз?“

И все пак въпреки буйността на Матиьо и смеха на Мицеа, която се изсмяла така диво, сякаш хълцайки, Алфонс знаел колко горда е тя, без да каже нищо друго, Маргарита нямало да се разтревожи толкова, ако не било това писмо със странното хрумване, че тамариндите щели да цъфнат („А кажи ми, ти виждал ли си някога тамаринди да цъфват? Кой обръща внимание на такива неща?“); Мицеа пишела да не се безпокоят за нея, но никой, абсолютно никой не знаел къде може да е отишла тя...

— Не можа ли да кажеш по-рано, че Мицеа е изчезнала? — изрева Алфонс.

... Да, неприятна работа, Мицеа изчезнала, но все пак тя била смислен човек, не била способна да извърши някоя глупост, а такова нещо не можело да се каже за Матиьо. Матиьо не искал Таел да среща Валерия, а Таел казал: „Ще я видя“ — Маргарита чула този им разговор, без сама да иска...

— Стига толкова. Всичко това не ме интересува. Трябва да намеря Мицеа, и то веднага!

... Докато Таел не бил намерил Валерия, все още имало надежда всичко да се уреди. Защото той сигурно нямало да замине, преди да я види (и защо? Всичко това не било ли лудост?); докато не я срещнел, нищо нямало да се измени, първо, защото Матиьо и Таел сигурно нямало да се сбият предварително, и после, защото Таел нямало да замине, което означавало, както две и две прави четири, че той няма да срещне и чиновника...

— Боже господи! — простена Алфонс.

... Говорела за правителствения чиновник... А ако Таел срещнел наистина този човек, щяло да се случи нещо, Маргарита не можела да каже защо точно, а Матиьо и Таел пак щели да се бият след това дори ако всичко друго свършело добре. Алфонс виждал добре какво искала да му каже — той трябвало да се погрижи за Таел и за Матиьо...

— Но каква власт имам аз?... И защо пък аз, точно аз?...

... Маргарита предпочитала да му каже всичко това, така нямало да извърши предателство, понеже той, Алфонс Тигамба, ѝ бил като брат и тя имала доверие в него, но ако другите се научели, нямало никога да ѝ простят. Но той трябвало да действа бързо и предпазливо, най-вече предпазливо, защото Таел търсел Валерия (може би дори без сам да го съзнава) и когато я видел, изгарящ от любов, щял да тръгне пак да я търси; всеки ден щял да ходи по пътя на юг, сякаш узнал, че Валерия живее нататък...

Маргарита замълча, стоеше като вдървена на стола (едри сълзи браздыха дълбоко лицето ѝ, строги сълзи, като геометрични линии — приличаше на статуя от тъжно шествие) срещу полицейския агент Алфонс Тигамба, който я гледаше и не смееше да помръдне.

XVIII

Таел вървеше на юг; този път се намира на противоположната страна на пътя, по който беше вървял с Матиьо, когато влязоха в Ламбриана. Сега и нещата бяха се изменили твърде много. Онзи път водеше към колебанието, зигзагите, угодническото забавяне; той беше изпълнен с широки сенки и мълчание (по него идваха хората от северните планини, преди да се озоват по дългата права алея, която води в края на пътешествието); а този път се вие във вие от къщите, той като че ли избликва от розовите и жълтите стени — гладка и безкрайна асфалтирана площ, сякаш отразила небето; край него няма плетища и странични постройки, никой не живее тук. Равнината е обрасла с гъста дебела трева; тя току-що е вдъхнала, зелена и мургава, праха от камионите. Разбира се, в пътя няма нищо тайнствено, той води прав като съдба към кръстопътя на завода, а това говори, че този твърд асфалт е поставен там, за да приветствува работилниците на смъртта, че цялото необятно небе, проснало се над черния блестящ път, нашепва за опасното всекидневие на постройките на скръбта, че след последните къщи на Ламбриана този твърд асфалт, това необятно небе и това всекидневие се къпят в мириса на загорял сок, в блудкавото, сладникаво ухание на захарната тръст. Колкото повече навлиза в страната, на юг към ширналата се белота (блестящи слънца и плажове за почивка), пътникът отминава тези места, без да извързва очи от неумолимия път; а тревата напразно помита следите от колите — нея никой не я поглежда.

Градът е разположен на височината, която предшествува равнината — мъчнодостъпно място, към което северният път сякаш се колебае да се присъедини; предпочитайки да се грижи сам за себе си, този път се забавя. Градът е преддверие на завода, към който води южният път — там той пожелава да спре изведнъж, притиснат от небето.

Таел вървеше бавно; така той откри завода за ром и подуши във въздуха, усещайки упорития смъртоносен парфюм. („Аз съм също като турист“ — помисли той; показа му машините, дадох му да опита

меласата, той се задуши, закашля се и каза: „Благодаря“, а работниците кротко се засмяха; всичко се къпеше в задушавания мирис на захар, очите сълзяха — Таел беше чувал по-рано да се говори за това. Той си каза: „Всичко това е моята страна и аз не я познавам, това е моята родина и ето, едва сега откривам този завод; просто невероятно, никога по-рано не съм го виждал.“)

Той прекоси един съвсем плосък мост; човек разбираше, че върви по мост само тогава, когато водата, която постоянно го заливаше, се отдръпваше и откриваше тръбите на парапетите — истинска прозрачна кутия с невидими стени, с чугунени контури. И Таел, съпоставяйки цялото това еднообразие, плоския мост и завода, с лъкатушещия път, по който първо беше минал, пътя с трите дървета, които бяха отбелязали трите прехода на пътешествието му (пурпурното дърво, мубенската слива, бомбакса — червеното дърво на славата, бледожълтото дърво на нищетата и далечносивото дърво на приказките), сравнявайки настоящата обикновена гледка и великолепните картини, които беше видял, Таел помисли, че най-последно беше се освободил от легендите и беше навлязъл, да, беше навлязъл в неблагоприятните земи на ежедневието и сега щеше да разбере не само какво значи голямо страдание, а щеше да опознае и суровите общи нещастия. (Матийо имаше право. Той не живееше вече всред този вулкан, в тази огнена сфера, той отричаше великолепието, изграждаше старателно стъпалата на нашата история, предаваше фактите; Матийо беше историк; точността го увличаше, мъртвите му говореха за всичко.) Таел тръгна по един открит се пред него път между ниви с гъсто засята захарна тръст — за да разбере, за да опознае този затвор, за да изпита там, сам всред свистящите стени, товара на тиранията. (Но Матийо имаше право. Не беше необходимо да изпаднат в безизходица. Когато пишеше историята на родината си в своя кабинет, той се докосваше по-сигурно до символи, смисъл, значение. А той познаваше действителността, и това беше вярно.)

И изведнъж някъде далеч по затворената алея Таел видя да нараства една точица, един силует, един пламък — девойката от огнената къща. Те вървяха неумолимо един срещу друг, без нищо да може да ги раздели, защитени от захарната тръст, под ширналото се небе. Той видя как срещу него идва, изникнала от буйната зеленина, Валерия. Тя се засмя, като разбра, че той се колебае; и продължи да

върви всред пътеката, така че той не би могъл да се отмести нито вляво, нито вдясно, без поне да я докосне. После се спря — чуваше се само шепотът на тръстиките, вятърът, който си играеше в листата, пращането на сухите върхове на стеблата под слънцето. Тя се спря, права пред него, той виждаше само нея и разбра, че тя е Валерия. (Матиьо, Матиьо!) Но Валерия се засмя отново и над буйната растителност, над затвора с прокрадващи се шумове, над остриите връхчета на зрелите тръстики, над бъдещата реколта и топлия вятър се разля безпощаден, силен, нов блясък, жарък и чист като самите тях.

XIX

Красив път! Слънце, споделено от всичко като плод от хлебно дърво. Ширналата се земя около пътеката искреше, сякаш младите хора се бяха гмурнали в спокойната светлина без сенки. Червените угари препускаха по планинските възвишения, една биволска кола скрибуцаше в далечината, придвижвайки се едва-едва среди огнената, равна като огледало земя. Животът сякаш беше спрял в унисон с деня. Величаво мълчание, изпълнено с краткотрайни шумове и пронизвано от острите вопли на каруцата. Очакване на чудеса; червената земя ни кара да оценяваме непрекъснато тежкия труд, който тя ни налага да извършваме, без мисълта за получените плодове да ни утешава или да ни успокоява. Душата се изпълва с красота и орната земя с мъка нашепва все едни и същи думи — пот и глад. Търпеливо и подивяло пладне, зовът на браздите предизвиква безплодно пожелание. Малко по малко мъжът се разпалва, но не знае дали потръпва от любов или от гняв. И в унисон с пладнето, изпълнено с кипеж и шепот, чувствувайки как в сърцето му се надига зов, Таел се въздържа да говори (той мислеше така), за да не пламне, и пристъпваше така спокойно, сякаш нищо не го вълнуваше. Валерия вървеше до него.

Тя не се учудваше, че той е толкова въздържан — всъщност не бяха си казали нищо и всичко още можеше да се направи или да се развали. Тя не очакваше той да заговори, слушаше с него мълчанието (и шумовете). Не знаеше какво значи да те обхванат силни пориви, гледката наоколо ѝ беше близка; много време беше минало, откакто горчивата и неподвижна земя беше предизвикала в нея дързост (но не и безумие), увереност (но не и желаниа). Този тип жени сякаш приемат нещата повърхностно, на пръв поглед изглежда, че се съгласяват и така оказват много по-упорита съпротива. Те се подчиняват на мъжа, но го надминават по спокойната увереност, която им е вродена, по кроткото упорство, преминаващо понякога в див изблик. Те не искат и да знаят какво значи да тръпнеш.

Накрая Таел и Валерия се разделиха. На завоя до малка горичка (там почвата беше леко хлътнала и имаше кал, те шляпаха боси в

калта, без да ги е грижа за нищо) тя му протегна ръка и каза:

— До утре в същия час, нали?

Така двамата свикнаха да се срещат на пътеката всред захарната тръст; бяха сами, виждаха се отдалеч и винаги Валерия се спираше първа. Може би искаха (продължавайки да вървят все така в посоката, откъдето идваше девойката) да опознаят заедно този самотен път, докато изгребат самотата, и тогава заедно да се спуснат в блестящия свят, който се намираще на края на самотата. Валерия не беше показала къщата си на Таел, а всъщност и той не беше я питал за нея.

Поемам този път, когато тъгата започне да ме изгаря. Заставам на мястото, където Валерия се спря пред Таел за първи път. И тогава ми се струва, че и аз я виждам. Или може би виждам онази сянка в мене, която нежно обичам. Когато мисля за историята на тези млади хора (а тя е сложила отпечатък върху мен, привлича ме непрекъснато), аз се пренасям всред тази пътека, заобиколена от захарна тръст, виждам как нараства сянката в мене и нежно ѝ говоря. Налагам си търпеливо да не отида по-нататък, след като съм стигнал до нея; пътеката е открита от двете страни за полята, които я обграждат, тя е само преход между нивята; а аз се чувствавам с разголена душа, безсилно отдаден на отчаянието (сякаш тръстиката е онази противотежест, която е необходима, за да се чувствуват уверени в себе си тези, които я мразят и се борят срещу нея).

Вярно, аз опростявам нещата, като не се спирам достатъчно на всички завои, вярно е и това, че сякаш нищо не е помръднало оттогава, но такава е действителността. И мислейки за Валерия и за Таел, аз се превръщам в пътеката, прекосявам блестящото мълчание, чувам непрекъснато (да, чувам го) еднообразния, непоносим шум от скрибуцащата кола; и накрая достигам тръпнещ до калта пред бакамовата горичка. Тогава извиквам:

— Не всичко е било напразно, щом доживяхме да се озовем всред толкова спокойствие и красота!

Полека-лека Мицеа свикваше с еднообразния полски живот. Нито Ломе, нито жена му я бяха запитали нещо за странното ѝ идване при тях. Бяха забравили блатото, риданията, оцета, с който разтриха цялото ѝ тяло, Ломе работеше на полето, жена му се занимаваше с

домакинството (когато започнеше жетва, тя се наемаше като работничка), Мицеа пазеше децата. Тя ги учеше да четат, като пишеше с пръчици по земята, по корите на дърветата, навсякъде. Но често децата се изплъзваха, защото някое манго беше паднало зад къщата или някоя птичка, уловена с клей, цвърчеше тихо, или защото нямаха търпение да опитат новия лък (дървена прашка, издялана с нож, с еластични разклонения, изрязани от стара, сякаш дошла от небето гума).

— И преди всичко — казваше им Мицеа, която беше възвърнала привичната си шеговитост — запомнете добре едно: нашите прадеди не са имали дълги мустаци като прадедите на французоичетата.

А децата викаха, минаваха в строй, удряха крак:

— Нашите прадеди не са имали дълги мустаци!

— Послушайте ги само — шепнеше Дезире.

А Мицеа се смееше.

Тогава Ломе казваше на жена си, сочейки девойката:

— Не зная откъде, но тази девойка знае всичко като мъж. — И обръщайки се към Мицеа, продължаваше: — Девойко, как си живяла, та си узнала всичко това?

А Мицеа, тръсвайки глава, решена да не поглежда към миналото, пак се засмиваше и отговаряше:

— Ломе, време е вече, трябва да занеса трева на зайците.

И тя тръгваше, оставяйки децата неспокойни (някаква сянка сякаш преминаваше над тях, бегла сянка, която те можеха да издебнат, искаха да разберат каква е). Тогава Дезире поглеждаше мъжа си.

— Искаш ли да ти кажа нещо, господин Ломе, тази девойка е добра.

— Хайде, стига приказки, жена. Лозето не ще молитва, а мотика.

Така чакаха всички. Още нищо не се случваше. Мицеа се мъчеше да забрави, Валерия мислеше за планините. Другите не влизаха в сметката, те чакаха развръзката. Между Таел и Матиьо се беше установило някакво ново съгласие — мълчание, очакване, пестници, свити за непрекъснато отлаган удар. Пабло тананикаше. Всички кротуваха. Очите бяха сериозни, гласовете се изменяха от надеждата.

XX

Валерия мислеше за планините и се безпокоеше за бъдещето. Алфонс Тигамба търсеше Мицеа, без да се реши да задава въпроси. Така Валерия се озова на един „сеанс“ при дядо Лонгуе, владетел на нощта и времето, в същия миг, когато Алфонс пристигна зад колибата на Ломе, където най-сетне съзря Мицеа.

Колибата на дядо Лонгуе се намиреше високо, за там водеше мрачна пътека и Валерия изпита страх, когато трябваше да измине този път. Все пак се реши и когато се озова на малката площадка от утъпкана земя пред къщата, дядо Лонгуе стана и каза:

— Чаках те и ти дойде. — С тези думи той посрещаше всичките си посетители.

Валерия го последва в колибата, тя седна близо до вратата, той от другата страна на лошо сглобена от сандъци маса.

— Защо си дошла?

— Искам да узная бъдещето си.

— Защо искаш да узнаеш бъдещето така млада?

— Обичам един мъж, дядо Лонгуе. (Това беше сериозна причина и старецът тихо се наведе.)

Те останаха така, без да говорят. Сянката в колибата се сгъстяваше, Валерия виждаше само втренчените очи на стареца. Навън вечерните сенки започваха да се размърдват.

— Малка девойко — каза най-сетне дядо Лонгуе, — първо виждам нощ, знойна нощ, всичко пламти. Двама мъже вървят в нощта, те те гледат. Единият от тях зове, но не тебе гледа той. Тъжен е, изглежда болен. Огромна мълния прорязва дълъг, тесен затвор и другият мъж застава до тебе. Той е истинският мъж. Небесни сили, небесни сили, колко млади са и двамата!...

Виждам дълъг път, навред вода, всичко е сиво, сякаш нощта е оскубала перата си, мъжът, който е твой, върви по този път с още един човек, не виждам кой, и накрай морето, голяма светлина и... опасност, да... Небесни сили, небесни сили, какво правят те?...

Виждам дни, не много, щастливи, волни дни, няма нощ, навред е ясно, после много хора, които викат, сякаш е празненство, борби, не опасна битка, светлини, като че ли победа...

После виждам път, който води в нощта; няма вече нощ, всичко е чисто, спокойно, пурпурно дърво... Небесни сили!... Какво виждам?...

Девојко — извика най-сетне, залитайки, дядо Лонгуе, — виждам кучета!... Пази се от кучетата!... Назад... Пази се, девојко!

„Не вярвам нищо от всичките тези приказки — помисли Валерия, — те нямат никакъв смисъл! Опасност, каква опасност? Кучета, какви кучета? Нощ, път, дядо Лонгуе е луд. Не вярвам нищо от приказките му...“

Тя стана. Знахарят отказа да вземе пари, каза, че ѝ гледал така, за удоволствие, от приятелство; това обезпокои Валерия. Тя си тръгна, все още премисляйки думите на дядо Лонгуе, търсейки в тях грешка, противоречие. Затова не го чу, като прошепна:

— Кое то е писано, ще се сбъдне... Девојко, пази се...

В същия миг Алфонс Тигамба видя, че Мицеа изглежда щастлива и си отиде.

XXI

Но ето денят угасна, потъвайки в градината с нейния шлейф от сенки, където дърветата се открояват като пенести острови. Най-сетне пламъкът щеше да угасне, за да разпали нов, по-силен огън, като рана. Настъпи часът на вгълбяването в себе си, преди да дойде истинската нощ. Топлият вятър обгърна всичко. Далеч над върховете бели воали прорязваха небесната синева, в която сякаш се къпеше морето.

— Горещината навява носталгия. Страхувам се от този час преди нощта, когато от всичко се излъчва тайнствен пламък. Слушай! Сами ли сме?

— Говори ми за издирванията си — каза Таел.

Той не искаше да покаже с каква жар мислеше за работата на Матийо. Заговори за това само за да отстрани виденията; да помисли с ясен ум за точно определени неща, да избегне часа на носталгията. Матийо заяви, че не можел да пътешествува сред мечтите, тайните и сериозните дневни завоевания. Дали нещастиято, господар на всичко, щеше да ги остави все още да мечтаят?

— Търся търпеливо, непрекъснато. Работя в странна, необятна област. Ровя се. Но най-мъчното е да разпределя документите, преди да впиша в общата история историята на нашата родина.

— Кажи го по-простичко.

— По-простичко ли?

— Разкажи ми как прекарваш работния си ден.

— Денят е без значение. От нощта се страхувам аз. Тогава работата става страшна.

— За работния си ден разкажи. Ставаш, измиваш се...

— По-рано всяка сутрин ходехме да се къпем в канала с пиявиците. Сега не можем да си представим как сме се срещали толкова рано. Загубихме радостта от утрото; тя си отиде завинаги.

— Вие сте луди.

— Всяка сутрин се гмуркахме в този ръкав на Лезарда, течението ни отнасяше между две огради от гъста трева. Ивицата вода между острите листа е широка точно колкото за едно тяло. Не плувахме,

оставяхме се да ни носи течението, бяхме голи. Разбираш ли? Играехме си да предизвикваме пиявиците, които гъмжаха в тревата. Те се страхуват от течаща вода, но не се страхуват от човека. Всяка сутрин се връщахме, след като се изплъзвахме от пиявиците, без растенията да ни изподраскат.

— А сега какво правиш?

— Движа се из необятна област. Изтощавам се, братко.

— Говори по-простичко — извика Таел.

— Добре. Сутрин се измивам, отивам на работа. Тогава, като премисля всичко, в което съм бил напълно убеден предния ден, просто свят ми се завива. Блясъкът на зората ме опива, само че ние вече загубихме този блясък!... Трябва да отидем много-много далеч, за да съзрем първите светлини. Историята на нашия народ отсега нататък ще бъде написана (това е моя работа, подреждам сега архивите на града) и така ние сами ще се опознаем. Откривам сам себе си в сред толкова книжа, разкази, зов и кръв! Защото нашата история не е продажба на търг на позорно изложени факти, не е кладенец с каменни стени, не е оформено от нас минало (откъдето човек може спокойно да черпи). И когато произнеса първата дума от това минало, изразявам първата тайна на нещата, които трептят в мен!...

(„Значи, така — помисли Таел, — и неговите мисли не са ведри, спокойни, ясни. Пламъкът гори и в него. Точно този пламък, точно този смут долових, когато той ми заговори за пръв път. Този зов. Значи, всичките писмена, документи и дати не могат да внесат ред в душата му. Историята го увелича така, както мене приказките. И той снове от пурпурното дърво до завода и от завода до пурпурното дърво и не може да намери това, което търси...“)

Трептящите сенки все гаснеха и гаснеха, спускаха се над света великолепни (като море, което изтегля стихииите си, преди да измери на земята точната и начупена линия на плажовете), те изплакваха агонията си в големи рубинени потири, а Таел и Матиьо бяха огнярите на тази здрачна жарава.

— И когато уточня някоя дата, тя е слава и кръв, и аз пак започвам пламенно да вярвам. Но ние не крещим...

— Нима аз казах, че крещим?

— Ние не олицетворяваме само насилието, нещастията, спомена. Когато ние мечтаем, Таел, кой може да каже дали мечтите ни са дребна

работа, ако не е врял и кипял в самото нещастие, в тежкия задух на общото страдание?... Аз съм сам, загубих борбата, отхвърлен съм всред бродещите сенки. Но ти, Таел, си друго, на теб ти предстои да извършиш делото, чака те любов...

(„Не ти казвам нищо, Матиьо, нищо не ти казвам. Би ли могъл да узнаеш истината, без душата ти да заплаче?...“)

— На тебе ти предстои да вземеш решение, да се покажеш мъдър... Ти дойде, за да разрешиш въпроса, да; ти си връзката между неспокойното минало и изпълненото с горчивини настояще. Радостта е създадена за тебе, Таел. Не казвай нищо, зная какво мислиш. Но аз стоя все така и още зова силата, която ни е необходима. Вие ще имате нужда от мене, от моите мъгляви мисли. О, ние ще създадем една-единствена красива песен от всичките песни на невежеството и еднообразието. Да, всичко е смътно, сега още всичко е смътно. Но ние ще извършим делото! Реката ще потече по нов начин, това ще бъде Лезарда, река с попътни ветрове, река с много заливи, край която един народ ще идва да се весели. И най-сетне нашата делта няма вече да бъде мръсна! Само в това Лезарда ни измами. Но ние ще направим канали (ще изучим техниката)! И един ден Лезарда ще се влива бистра в морето като сигурен в себе си народ, който върви пред други народи...

— Изобщо вие сте поет — заключи Таел.

Още един път те се засмяха тихо. „Ти ще го сториш, нали, Таел?“ Слънчев заник, мрачен и кървав като ад, чиито врати не се отварят. И най-сетне нощ, пот и трепет. Един човек щеше да умре.

II ДЕЛОТО

*„Разрушете, разрушете всички пътища,
които водят към престъпление.“*

Сен-Жюст

I

Таел се изкачи до изворите на реката по местата, които му бяха близки; той още не познаваше добре града. Съзря отново стръмнините, където опитното око долавя тресавищата, гъстите туфи с бездните под тях, които дебнат жертвите, багрите, които навред са помрачнели, и само внезапно тук-таме пламват червените цветчета на индийските храсти. Чу непрекъснатия шепот на подземната растителност, ромона на птичи песни и листа, тежкия вятър, който грижливо просва неподвижно наметало над всичко. И човек не се решава нито да говори, нито дори да помръдне невнимателно, открива във всяко небесно кътче отражението на вода (да, като че ли небето отразява всичко живо тук), спира се и дълго съзерцава люспестата сребриста кожа (блестяща черупка, където сякаш е заспало слънцето), която токущо е смъкнала от себе си някоя змия. Погледът дебне влечугото, защото по това време то става свирепо. Човек е омаян от толкова светлина, която е обвивала това тяло — който веднъж види тази гледка, знае, че цял живот не би могъл да я забрави. Зад дърветата зърваш няколко диви овни, вековни потомци от времето на спокойното скотовъдство, които тук са научили да застават нащрек, да се понасят вихрено напред, да тичат. Таел съжали, че кучетата му не са тук, за да се устремят, да заобиколят някое животно, да скочат на врата му и да го умъртвят с грамадните си зъби. Почувствува в устата си вкуса на печено на жаравя месо. Вдъхна уханието на карамфилчета и мащерка, очите го смъднаха и заблестяха от пипера.

Той напредваше всред този пир (не измислен, а отрупан с всичките съблазни на планината, обкръжена от горско благоденствие — безграничен пир, който завършваше в знойната глъбина на леса) и усети колко е гладен по силния шемет, който го обзе между две сенчести места, под тежко прежурящото слънце, когато, напускайки листака, прекоси малка полянка и залитна от глад, залавяйки се за коренищата, навлизайки всред изгнилите дънери, където гъмжаха листни въшки, толкова гъсто една до друга, че изглеждаха като изгнило

сухо тяло, или разпръсквайки купчина струпани дървета, откъдето се надигна лекото ухание на прах и жега.

И над това ухание той вдъхна внезапно мириса на пещи за дървени въглища. Дърветата се овъгляват тук дни наред, забравени от въглищарите под покривалото от пръст и клонки. Но те се връщаха да съберат черната реколта. Носеше се свежият мирис на изсъхваща мъзга, аромат на дърво, което умира. Изоставени да горят бавно, пещите са като тайнствени горски същества; те димят тихо и нагиздени с мистерията на сенките, се превръщат в тържествени призраци; други пещи, вече изоставени, стояха тъжни като опожарените развалини на паметник, с черни прекършени върхове — поломени надгробни камъни. Таел погледна опразнените пещи, които пак живееха, след като бяха ги ограбили изцяло и ги бяха превърнали от големи призраци от димяща земя в осквернени светилища. Мирисът на обгоряло дърво се смесва с миризмата на мъртво дърво.

Таел се мъкнеше, залавяйки се от клон на клон, изскубваше се от гъвкавите лиани, веднъж дори падна. Тогава откри кътче с особен вид орехи (плодът им е хубав заради стипчивия вкус, а черупката заради свежестта и якостта си) и забрави за пира с месни ястия; ето че всички листа, всички цветя, цялата растителност му се сториха приятелски настроени. Слънцето ухаеше на плодове, дърветата блестяха, сенките нежно светлееха. Той тръгна отново, след като се беше натъпкал с плодове, с пламнали устни (кората на ореха свива устата и тя тръпне), но със сърце, изпълнено с наслада и млада сила, разляла се по цялото му тяло, опиянено с нова младост. И той вървя още дълго, „толкова много вървах, че свят ми се зави и петите ми се набиха“, защото се изкачваше по мрачни пътища към извора на реката, където щеше да намери човека, чиято съдба се беше преплела с неговата; човека, когото щеше да убие и когото трябваше да търси толкова дълго; той се изкачваше към извора на реката, сякаш тя му внушаваше да опознае всичко, прелестната буйна природа, от която да набере плодоносна сила, преди да извърши делото.

Той мислеше, че едва ли ще види този извор. Нямаше време за случайности — определено дело го зовеше. Той търсеше следите на звера; изведнъж пламенно безпокойство сякаш го притисна в клещи. Всред великолепната сенчеста гора Таел си спомни за града. Той се беше отклонил рязко от пътя си („а този град има чар“ — обичаше да

казва той) и сега се връщаше пак в планината, смътно убеден, че по-късно ще открие тайната на града; предстоеше му да се справи с Гарен. С Гарен, ренегата. (Човек, който беше израснал далеч от всяка грижа; прислужник, после шофьор у един голям плантатор, той скоро беше готов на всичко — уби за пари... Беше напуснал страната, когато заплахите срещу него станаха съвсем ясни. Сега се беше върнал като победител, натоварен с официална мисия!) Този човек с просташкото си грубо ръководене щеше да умори хората с данъци, да накара всички да му заплатят за миналите стракове. Беше по-опасен от змия, която ще сменя кожата си...

Таел се изтегна в един прохладен като параклис кът, изпълнен с шумолене; имаше още време. Той въздъхна и се замисли за Валерия. Тя беше непрекъснато пред очите му всред опияненията, предвижданията и безпокойствата. „Тя ще разбере — казваше си той, — тя е достатъчно силна, за да ме обича въпреки всичко, пък може би именно заради това. Не, нека не ме обича поради пролятата кръв; нека ме обича както по-рано, нека нищо не се изменя!“ Тогава го обзеха терзания. Понеже все още не беше готов, както си мислеше, да забие нож в гърдите на човек. „Ще го нападна — помисли Таел, — а той нека се защитава. Ще му дам възможност да се спаси. Валерия, няма да умра. Ще убия това куче! Лице в лице, като честен човек.“

И той се разгорещи всред сянката на папратите. Долови кипежа на гората, безразборната смесица от мъзга, нощ, мълнии, която непрекъснато се повтаря в планината.

Той беше като клон от всемирно дърво, което тук се е размножило и вече не разчита на неоформената си сила. „Докато не съм го извършил — каза си той. — Докато не съм му забил ножа“ — и миризмата на кръв се смеси с уханието на пиршество, мирисът на жертва — с уханието на мъртва, обгорена гора. Усети този неясен лош дъх, който се смеси със спомена за Валерия.

Нощта се спусна над земята; тя покори небето; Таел остана всред зеленината на дърветата, където светлееха петна; те бяха лениви, не гаснеха, окъсняваха върху тревата — вятърът ги отнасяше. Таел тихо заспа, нощта го приласка, всички миризми се оттеглиха зад границата на небитието; но гората се раздвижи в него, той скочи изведнъж, изричайки думи на страх и омраза. Тогава разбра, че е попаднал във властта на сенките; насекомите гиздеха нощта с крехките си светлинки

(гората приличаше на град, който ту светва, ту гасне). Таел дебнеше нещо невидимо, което пълзеше близо до него, макар и да знаеше, че няма от какво да се страхува. „Докато желанията ми съвпадат с желанията на народа, всичко е в ред“ — мислеше той. И отгатнал, че Мицеа също беше изпитала на плещите си тази тежка нощна мъка, той помисли за нея. Като нея търсеше път и той. При това нямаше какво да забравя, дори живееше със спомени. Той се устреми напред, сякаш за да се сблъска, да прекърши мрачния живот; после пак се отпусна, отгатвайки гъстите дълбини, които прорязваха околната тъмнина. Той нямаше какво да забравя, но беше се изтощил от пътя. Прескочи младо растение. Прекоси полянка. Превали склон. Накрая заспа на земята близо до звездите.

Спа, докато изпраща клонче и той се събуди; беше вече шест часът. Утринната светлина беше отстъпила мястото си на жарките слънчеви лъчи. Вцепенението му изчезна. Таел благослови деня. Видя, че е спал близо до място, обрасло с къпини — какво щастие! Разкърши клоните; човек би казал, че чува ромон, тихата песен на чиста вода. Дали не беше извор? Той продължи да върви напред, привлечен от песента, окрилян от надежда; късаше листа, заобикаляше го чиста красота.

Тогава видя къщата. Мрачна къща със затворени капаци — къщата на Гарен. Таел забрави извора.

Тази къща го заслепи. Без да знае защо, тя му се стори страшна. При това в нея нямаше нищо необикновено. Изглеждаше някак затворена в себе си, няма. Таел броди цял ден около нея. Сутринта беше огледал задната част на сградата — четири врати-прозорци, достигащи до покрива, нямаше веранда. Бананови дървета, отрупани с кичури банани, растяха по поляната около къщата. „Няма да умра от глад“ — помисли Таел и си направи легло от сухи листа за нощта. Сега той беше се успокоил, действуваше последователно. Прекоси ливадата и се опита да отвори тежките капаци. Никой от тях не се поддаде и Таел заобиколи къщата. От дясната страна купчинка пръст почти докосваше прозореца горе, така че нямаше нужда да се катери, за да проникне в горния етаж („странна е тази двуетажна къща“), изглежда, че тук нямаше партер. Прозорецът се отвори тихо и Таел го притвори — оттук щеше да влезе, но първо трябваше да разгледа навсякъде. Главната фасада беше по-блестяща от останалата част на къщата —

прясно боядисана, с грижливо поддържани стени. „Дъждът и вятърът идват от север — помисли Таел, — сигурно другата страна пази истински къщата.“ Тогава забеляза нещо. Една врата беше привдигната над мраморен плочник — под мрамора се провираше водна струйка, която прекосяваше градината и изчезваше зад насаждение от кратуни. Нищо особено от четвъртата страна (тя беше напълно подобна на лицевата страна, само че без купчината пръст) и Таел свърна към необикновения ручей и отново чу ромона му — той идваше от вътрешността на къщата. Обзет от мрачна възбуда, той се покатери по купчината и проникна в пуста, празна стая, където влажното ехо разнесе шума от стъпките му.

Таел напредваше предпазливо и не грешеше — зад вратата на това тясно помещение, само на един разкрач, тесен мраморен перваз заобикаляше голяма зала. Нямаше парапет; Таел мина по плочника (притискайки се до стената, без да смее да погледне, чувствайки как влажните камъни прилепват о кожата му и паяжини го покриват) и стигна до наклон без стъпала, който се плъзгаше надолу. Таел се движеше стъпка по стъпка wśród мрачното помещение. Той се спусна бавно към ромолящата вода, към прохладата; и едва различи в дълбочината нещо като кладенец. Долу почувствува около себе си огромната зала (заобиколена от галерия, която крепеше стаите отгоре) и видя, че в средата тя достига до покрива. Галерията беше преградена на изток — там тя се затваряше; от другите три страни се отваряше, образувайки ниши, подредени с маси, пейки, люлки, канапета за почивка и за да се хранят там. Стаята беше празна по средата; огромна и пуста; по-пуста дори от плажа през нощта, когато никаква сянка не го прекосява. Пуста и бездушна. Най-сетне Таел, следвайки ромона, се озова посред стаята, където бликаше поток — изворът. Тук се раждаше Лезарда, затворена, запазена wśród дебели стени, заобиколена от мраморни плочи, като претрупан с накити идол. Вътре шепотът на извора се долавя по-слабо. Човек би казал, че той не смее да блика там. И къщата е като остров с море по средата — ледена вода, която победоносно се бори със знойния ден, преди да се отправи далеч оттук, за да се подчини на господстващото слънце.

„Значи, така — помисли Таел, — вярно е, че открих извора в същото време, когато намерих и човека. Изворът се ражда тук, а човекът живее wśród този горделив сумрак. Той пие от този извор,

поставя бутилки в него, за да се изстудят. Всичко започва тук. Религиозно очакване до шумолящия олтар. Да не ставаме романтични, да захвърлим тези мисли, да излезем оттук. Да забравим легендите от други времена, всичко е потънало във вечността, сега ми предстои друго дело.“

Но каквото и да разправяше, Таел беше запленил от мрачния чар на „Домът на извора“.

II

Таел беше нащрек. Стоеше прав всред бананите срещу къщата. Късно вечерта видя, че вътре запалиха лампа; капациите долу бяха отворени. Таел се покатери на купчинката, прекоси стесненото помещение, приклегна върху мраморния перваз; беше невидим в тъмнината. Видя долу, в отсрещната ниша, разделени от него от гъстия мрак, двама мъже. Гласовете им отекваха спокойно. Единият беше седнал, имаше внушителен вид, държеше се свойски и в същото време сервилно, изглеждаше арогантен и смирен. Другият, дребен и слаб, се местеше непрекъснато, ставаше като прозрачен, когато минеше пред петролната лампа. Ясно беше, че няма намерение да седне, конят му го чакаше пред вратата.

— Е, Гарен, сега вече вие съвсем не сте кой да е. Можете да правите, каквото пожелаете.

— Точно така, господине.

— Няма нищо по-просто от това, което ви предлагам. Всички плантатори имат земи край реката. Двадесетина са.

— Ще бъде мъчно, господине.

— Не се шегувайте, Гарен. Едно постановление е достатъчно. И сто метра навътре брегът ще стане държавен. Такава сила има постановлението.

— Така ли мислите, господине?

— После държавните земи ще бъдат продадени на публичен търг.

— Ами ако хората се сдружат, господине?

— За да ги купят ли? Това вече е моя работа. Важното е тези земи да бъдат иззети. Повечето от плантаторите са си прокарали пътища край реката. Пътища, които ще станат мои, Гарен. А след това те ще трябва да приемат моите условия.

— Там е работата, че аз имам други планове.

— Знаете добре, че ще направите, каквото ви казвам, приятелю.

— Не ме заплашвайте, господине. Сега аз не съм кой да е. И не се страхувам от вас.

Дребният човек се спря, заинтригуван от внезапната сила, която му се противопоставяше. Прецени „за“ и „против“, после се засмя.

— Добре сте действували, а, Гарен?

Гарен премести небрежно лампата.

— Не съвсем лошо, господине. Аз представлявам законът. И вие не можете да ме обвините в нищо, без сами вие да се обвините.

— Но вие ще ме послушате, нали?

— О, съвсем не за да ви направя услуга. Мина онова време. Но идеята ми харесва. При едно условие.

— И какво е то?

Дребният човек беше в ръцете на бившия си шофьор.

— Ще отида да разгледам. Ще сляза по реката до морето. Имам власт да освободя част от земята, друга част да иззема.

— С приятели ли?

— Може би. Но все пак и вие ще имате сметка от това. Не мога да направя нищо повече.

Дребният човек въздъхна. Нямаше какво повече да приказва. Този властен дебелак беше упорит, беше придобил (по свой начин) свобода на действие.

— Точно затова купих къщата.

— Защо, Гарен?

— За да ми са развързани ръцете, господине. За да властвувам над цялата река.

Другият се огледа наоколо си („Не може да не ме види“ — помисли Таел.); но човекът плъзна разсеян поглед wśród величавия мрак и не видя нищо. Неговата къща беше светла, добре поддържана, без съмнение той нямаше никаква връзка със своя шофьор, но все пак. Можеше ли човек да живее в тази влажна клетка? „Чуден човек!“ Гарен не помръдваше, радваше се на властта си. Другият каза: „Добре“, поколеба се, после изведнъж си тръгна.

— Разбрано, Гарен.

— Лека нощ, господине. Ще тръгна по реката, ще стигна до морето. След три дни ще се видим.

Той беше намислил да не изпрати посетителя — в тази страна на вежливостта това означаваше нещо. Остана на мястото си, тежък, необикновен, дори не помръдна. Чу как конят препусна във в тръс по склона от изсъхнала кал. После всичко притихна. Но не, изворът все

така ромолеше. Особено мълчание се възцари. Като вечност... Когато лампата започна да бледнее и лъчите ѝ престанаха да докосват мрачното великолепие в средата, Гарен се изправи така бързо, че Таел подскочи. Мъжът се отпрати към извора и натопа в него двата си крака, без дори да потръпне.

— Всички, всички — прошепна той.

И остана дълго така, загледан във водата, която пробягваше по кожените му ботуши. Сякаш беше израснал всред извора — дърво, което се опитваше да заграби всичкото плодородие на Лезарда или да замърси нещо: реката, нивята, хората. После той въздъхна и обръщайки се, се отпусна съвсем облечен в мрака. „Дали легна на дивана?“ — запита се дебнещият го Таел. Спеше ли? Лампата тихо изгасна. Остана само ромонът на извора, който се усили в нощта. Таел не се реши да си тръгне, просна се на мраморното мостче. Така прекара втората („или последната“ — въздъхна той) нощ в бдение, като посветен, който се приготвя за церемония. Беше се вкочанил от студ, главата му се виеше, изпитваше лудо желание да се гмурне в мрака към свободната земя и ромолещия извор. Но бдеше, без да се отпуска. „Домът на извора“ — мислеше той непрекъснато. Преравяше нощта, за да зърне първите светлини. Изтощи се повече от чакане, отколкото от усилието да не заспи. Виждаше мислено гъстата гора, тревите на Гвинея, своето легло от сухи листа всред поляната, заобиколена с банани. И когато първите лъчи на деня се процедиха през входната врата, осветявайки едва-едва извора (светлината сякаш отнасяше водата), Таел за втори път благослови деня.

III

Така започна тяхното пътешествие по течението на Лезарда. Те напуснаха завинаги приказната прохлада на „Домът на извора“; прежурящото слънце ги заслепяваше, те вървяха, следейки се един друг, свързани с невидима нишка, всред кратуните с месести плодове (толкова месести, че човек просто не може да си представи как се превръщат в тези сиви, сухи, еднообразни съдове, каквито са „куите“); лъкатушеха непрекъснато, понеже реката прави много завои, и ругаеха високо (поне Гарен ругаеше, защото Таел внимаваше, той не знаеше, че чиновникът беше го открил; той предпазливо разтваряше сухите бамбукови клони, скачаше от скала на скала, заобикаляше островчетата, обрасли с нечиста трева, или прекосяваше потоци, големи почти колкото река); клопките по пътя бяха мъчни за преодоляване (сякаш природата искаше да попречи на това пътешествие към необхватната смърт); пъхтейки силно, вир-вода потни, те вървяха, а вълните бяха ехидните им съучастници. Гарен разглеждаше внимателно бреговете. Поглеждаше в един бележник и си отбелязваше в него издигнатите места на терена. Не го интересуваха ниско и дълбоко посадените какаови дървета, мълчаливо извисени над килимите от изгнили листа; четвъртитите ниви със сладки картофи, трептящите възвишения, колкото по на юг се виеше пътят, след като човек напусне планината, все по-гъсто наредените една до друга ниви със захарна тръст. Гарен не отпадале, той беше огледал нататък земята, работата си струваше труда. Единственото му неудържимо желание беше да им даде да разберат.

„Те не били като мене, а? Ще видим кой е продажникът!“

Хрумването на Гарен да замине беше се харесало на Таел. Нямаше да е лошо да се спусне по реката чак до делтата... Той мислеше, че ще има сили да следва Гарен. Казваше си: „Не зная колко километра изминах за два дена. Следващата нощ сигурно ще бъде топла! Да бдя, да поспя. Питам се какво ли е намислил?“ Но Гарен не виждаше околната красота, той беше само разум и напрежение. Никога не беше обработвал сам земята, но отгатваше, знаеше, различаваше с

пламенна увереност, която бликаше от омразата му, най-плодородните места, полята на бъдещето. Защото мразеше родината си, която беше загубил.

„Може би си набелязва земи? Иска да ги купи, да стане собственик. Господин Гарен, плантация «Изворът». Господин Гарен, плантация «Начало на водите». Господин Гарен, плантация «Падаща звезда».“

„Земята ли, земята не ми е потрябвала. Пет пари не давам за нея. Няма да продам всичко, което може да се използва за плантации, ще оставя и проходящи земи.“

„Той е купил «Домът на извора». Как е купил цялата тази грамадна къща? С петгодишен труд? Или десетгодишен? Стогодишен? Докато вървим край реката, няма да забравя тази къща. Ние трябва да живеем в нея! Едва ли бих могъл да живея в нея.“

„Почакай, приятелю. Ще си получиш заслуженото.“

„Върви, върви.“

(Те се разговаряха мрачно мислено.)

„Опитай се да потичаш малко.“

„Не можеш да вървиш кротко, а?“

„Господи, не е работа за моята възраст, това е голата истина.“

„Той ме е видял. Знае, че съм си отбелязал неговите знаци. Не мога да отстъпя. По-добре да тичаме.“

„Добре. Спирам. Но какво иска той? Какво искаш, кажи, маймуна такава?“

„Знаеш, че съм тук. Напразно се бавиш толкова много, като че ли си сам под дърветата.“

„В края на краищата не е лоша тази земя. За по-друг човек би била истински рай. Когато получих свидетелство (помниш ли, мамо, единствен аз сред децата), мислех, че имам да изпълнявам дълг. Да опиша детството си. Индийски картофи, махагон. Махагонът е здраво дърво. Ето какво беше моето детство. Така го описвам.“

„... За да ме уплашиш ли вземаш този камък в ръка?“

„Смръзна ли се от страх, приятелю?“

Те търпеливо се дебнеха; предизвикваха се; а едва долавяха присъствието си: воден проблясък, прекършен клон, следи от ботуши в калта, лицето на Гарен като черно петно. Земята, дневните зари, приказната вода ги свързваха.

„Охо, биваше си го слънцето, когато напуснах през нощта «Домът на извора». Много беше топло!“

Увличаше ги невидимото, нишката, която ги свързваше. Таел си казваше: „Докато вървя с него, ще бъде по-лесно.“ Гарен мърмореше: „Ще видим на какво се надява този слабак“, но истината беше, че и единият, и другият не можеха да понасят вече мълчанието, което обгръщаше всичко, подтискаше ги, обричаше ги на отчаяние и смут, и то още от първите им стъпки край реката. Гарен беше вече засегнат (неспокоен и в същото време победен) от надеждата на Таел, от обета, който трябваше да се изпълни с неговата смърт. Но той още не го знаеше.

„Тази къща прилича на планината... Ще заведе и кучетата си там.“

„Ела, ела, чакам те.“

„Добре. Идвам.“

Накрая те се срещнаха всред реката. Водата течеше помежду им. Таел изучаваше лицето на измамника. То изглеждаше някак голямо, необикновено тежко.

— Искаш да се биеш ли, синко? — запита Гарен.

— Не. Тръгнал съм към морето.

— А кой ти каза, че аз отивам към морето?

— Зная и съм тръгнал с тебе. Там, предупреждавам те, ще се опитам да те убия.

Водата течеше между тях. Гарен вдигна бавно крак. Начерта линия на една скала между Таел и себе си. Кожените му ботуши скърцаха; линията се открие като сива водна лента върху сухия, опален от слънцето камък.

— Стъпи, ако смееш, отгоре.

Таел скочи върху скалата. Гарен се замисли.

— Добре. Да вървим заедно до делтата.

Те тръгнаха отново, успокоени. Всъщност нямаше какво друго да правят. Пладне над хълмовете, омара се спуска над равнината, листата трептят. Добре би било да пийне човек вода, дори да е от Лезарда. „Какво ли правят другите? Аз съм свободен... докато стигнем до морето...“

IV

Уморена от толкова полска работа, Мицеа понякога се усамотяваше, без да иска. Гледаше отдалеч ленивата Лезарда, жълтите ѝ отблясъци. Девојката бавно се изкачваше на някоя височинка близо до колибата и съзерцаваше реката, мислейки за морето, което чака и винаги печели. Мицеа беше спокойна, почти не си спомняше миналото. Леко ухание на пясък и лозя се носеше около нея. Тя мислено виждаше Таел, приседнал да почине от жегата. „Той трябва да заmine, той и никой друг. Не трябваше да тръгвам така. Всъщност какво ли значение има моето заминаване? Таел ще отиде и без мене. Никой няма нужда от мене. На Дезире съм необходима.“ И тя тихичко заплакваше. После се провикваше:

— Лъжи, лъжи. Не трябваше да заминавам.

И изтичваше при децата. Връщаше се към тежкия еднообразен живот. Понякога Ломе казваше:

— Тази вечер ще отидем да бдим. Има покойник.

Тогава чуваха зова на ламби по хълмовете. Три удара — значи, мъж; три тежко отекващи призива за душата на съседа.

— Той пиеше като смок — казваше Ломе, — тази нощ ще го почетем, бога ми, беше истински мъж.

Мицеа не можеше да понася бденията — в тях имаше нещо свойско, смешно, поразяващо. Тя не се страхуваше да влезе в колибата, да се прекръсти пред покойника (не вярваше, но все пак беше суеверна), да поръси на кръст и после да приседне в кръга под запалените факли, да се смее и да вика по угода на разказвача. Тя започваше да вярва в неизброимите горски герои, страхуваше се от възкръсващите магьосници, трепереше, когато напред се хвърляше някое куче, огромно като чудовище.

Разказвачът започваше да говори:

— Понякога двама души се мразят повече, отколкото солта мрази водата, повече, отколкото Мангуста мрази Змията, повече, отколкото човек мрази да го мъчи жажда. Сигурно побратимът Зефир, човек доблестен, кротък, приятен, който умря тази сутрин, е в божия рай.

Дали е в рая? Да, той е в рая господен. Побратиме Зефир, застъпи се за нас. Защото ние сме се събрали тук, за да възпеем добродетелите ти...

Бамбуковите факли рисуват цветя с думите на разказвача. Слушателите се смесват с нощните сенки и сякаш нощта (не останалите без дъх мъже и жени и изплашените деца), нощното общество слушаше човека на словото. Настъпва мигът, когато всичко изглежда неразривно свързано. Вятърът е стихнал, сякаш за да приветствува на свой ред подхвърлените към него думи. Мицеа вижда необятното, безмилостно море... Това е часът, избран от господин Скептика. Той е чакал досега, но вече прекъсва разказа. Лицето му изплува от сянката, той навлиза внимателно всред кръга от хора, смее се.

— Да видим дали е възможно всичко това? Дават ни варна вода вместо мляко. Нямам нищо против да отида в Конго, но да не ме изпращат на луната. След маркиз д'Антен не сме слушали подобни приказки. Погледнете! Светът се избива, навред във всемира се леят сълзи и кръв, човешката кожа не струва дори едно яйце. Побратиме Зефир, ти замина и няма да се върнеш. Побратиме Зефир, прости на живите, не идвай да ги измъчваш дори ако са те обидили. Ти умря от естествена и свята смърт, ти нямаш неприятели...

Господин Скептика нямало да дойде, за да прекъсва думите на разказвача (и още по-малко по време на бдението край един мъртвец), ако толкова тайнства не били разцъфнали под слънцето. Нали така?...

Разбира се, в други времена действуват по други начини. Има много начини да изскубнеш бурените. Важното е земята да бъде тучна и хубава. Историята е ценна затова, защото хората научават от нея много неща, опознават разни страни, както и много други неща, а най-вече защото разбират каква е била родината им...

В такива случаи Мицеа извикваше:

— Вярно е!

Хората отговаряха:

— Да, да, повече от вярно...

(Така хората се съгласяват, а разказвачът се превръща във факел от думи, който тъмата отново запалва, и нощта става светла.)

Това не е приказка. Защото винаги и навсякъде има хора, готови да пожертвуват живота си или да го изложат на опасност; но никъде другаде няма багри, които да пъстроят по цялата земя, ширнала се около хората; всеки човек е създаден, за да каже единствено истината за своята родина, създаден е да го изрази с думи, да го докаже с кръвта си, да го обясни по друг достоен начин (човекът е създаден да живее търпеливо на земята и да я завладее като любима). А когато някой заговори за родината си (ако се опита, може да се сблъска с висока блестяща стена, където думите се разпиляват), ние нямаме право да кажем, че това е приказка, не, нямаме, дори ако този човек говори за неуяснени мечти, които подрежда малко по малко в мрачна действителност; също както не можем да кажем, че е приказка, когато някой каже, че е видял как разцъфва в плодородие земята — понеже земята говори на всеки, както възглавницата на ухото, долепено до нея. Ако някой каже, че е разбрал това или онова, никой не може да му противоречи, щом точно „това“ или „онова“ се намира в земята, дълбоко в утробата ѝ, като блян, който е огледало на земната дълбина, блян, чиито корени се забиват в земята, а не димна мечта, не мечта, зародена в пламъка на последния факел.

И детето, каквото аз бях тогава, и мъжът, какъвто съм днес, имат нещо общо — смесват приказката с историята, защото факлите в родината ми още не са догорели, нощните слушатели все още чуват гласа на разказвача! Но над върховете проблясват светлини и друго утро ще осмисли мечтата, ще приветствува черната, дълбока, позната страна! Тогава ще настъпи време за нови дела...

V

Възел от друмища, които прекосяват страната, свързват миналото с бъдещето, мъжа с жената, която той е позовал в сърцето си, реката с морето! Мрачни пътища, несигурни, те скоро ще се загубят, ще се заличат така, че никой не би могъл да заподозре дори, че някога са минавали оттук. Невидими пътища, които човек оставя, когато навлезе във възрастта на здравия разум, когато започне да събира плодовете на своята родина и да преценява всемира. Всички тези пътища се стремят нетърпеливо към едно и също нещо, те заедно ще угасят жарта в уречения час. Таел, Матиьо, Гарен са свързани с делата, които им предстоят; те не са само хора, а съдби, запокитени из страната, които можем да вземем за пример. Техните стъпки тъкат платното, с което ще се облече земята, но никой още не знае това. И те не го знаят; иначе не биха могли да живеят. Човек не живее като образец. Нито като съдба!... Но точно те вървят към този уречен ден; и може би ще изчезнат, когато бунтът най-сетне развърже гъсто заплетените пътища на нощта.

Матиьо среща Валерия. Младият човек се връщаше към града и съвсем не мислеше за Долината. Но внезапно усети близо до себе си нечие присъствие. В сърцето му бликна пламък. Тази среща беше една от онези случайности, които ни карат да мислим за съдба, за фатализъм и за всички подобни глупости. Матиьо се засмя пресилено.

— Зная, че си ти, Валерия. Излез. Ела, няма да ти сторя нищо.

— И да искаш, не можеш. Идвам.

Тя се приближи спокойно. Появи се иззад завесата от листа, сякаш излезе от ласкаво затоплена вода. Порови с крак земята.

— Може би ще ти причиня страдание.

— Не. Послушай ме! И без това не можеше да бъде иначе.

— Значи, ти си го видяла?

— Да.

— Знаеш за кого говоря, нали?

— Да.

— Нищо ли не може да се направи?

— Нищо.

— Той е най-добрият ми приятел. Слуша ме, вярва ми.

— Къде е той, Матиьо?

— Откровено казано, не мога да ти съобщя.

— Нима си толкова лош?

— Може би, може би. Не мога да ти кажа. Той ще се върне. Не се бой, той е силен. Като огнен меч е. Аз съм негов брат. Искам да приличам на него, разбираш ли? Той ще се върне, защото никога не се лута и върви право напред като бразда. Освен това той ме слуша. Вярва, че аз зная нещо. А аз не зная нищо.

— Не. Той е вгълбен в себе си, Матиьо, вгълбен в себе си като катехизис. Понякога си казвам: „Тихо, не бива да го стряскам.“ Той гледа надалеч и аз не разбирам какво гледа.

Матиьо извика:

— Стига! Човек би казал, че ти си се нагърбила с всичко.

— Не искам той да бъде силен, огнен меч, да върви право като бразда.

— Мълчи! Аз го мразя, а това е страшно. Но той има най-здрав разум от всички ни!...

— Не. Само че той разбира всичко веднага. Без да прави усилия.

Зад Валерия се простираше равнината и лицето на младата жена се сливаше със зелената шир. Матиьо гледаше някъде далеч, но все още виждаше само Валерия. Кръгзорът беше пуст.

— Ти си го видяла. До този миг се надявах, че не го познаваш. И си го разбрала такъв, какъвто е. Такъв е неговият навик, много-много да не се перчи. Знаеш ли, че той се къпе с нас, не се крие, шегува се с това. И никой не го забелязва. Никой не го вижда. Той е същински призрак. Призрак всред пламъци.

— Не мога ли да го видя?

— Сега не бива.

— Страхувам се, Матиьо!

— Аз също, моето момиче!...

Тя се ядоса страшно. Всичките били глупци, които си играели на сериозни дела. А той, Матиьо, бил царят на глупците. Мухата сутрин безпокояла ли се за вечерта? (И за какво ли би могла да се безпокои една муха? Кой знае?) Не, тя изживявала своя живот и понеже имала сини крилца, летяла от бунище на бунище. Какво представлявало

буницето за мухата, ако не нейно удоволствие и градина? Имаме ли ние криле? Съществували ли утро, за което човек трябва да се безпокои още от вечерта?

— Ние загубихме утрото... Все още търсим и се вбесяваме от търпението си!... Обичам те, Валерия.

— Лъжа! — извика тя. — Ако ти кажа къде е Мицеа, ще тичаш да я посрещнеш. И добре, че е така!

— Къде е тя?

— Хитрец! Хитро теле! Попитай приятеля си от полицията. Той сигурно е успял да я намери.

— Къде е тя?

— При Ломе, човек, който много ви цени. На запад, след големия червен хълм... Хубаво е да страдаш така, нали? Хората са смазани от грижи. В този миг те виждам като на длан.

— Ти беше моята мечта...

— Твоята мечта? Аз не съм от града. Живял си през всичките тези години, без да ме познаваш. Не чакай чудеса.

— Все пак има нещо — лиана, лес, който напускаме, тръпка, от която се отърсваме, не зная, а после идва пустота.

— Сега трябва да гледаме нещастията в лицето!

— А младите години си отиват...

— Стига. Стига празни приказки. Ще намеря Таел.

— Истинския. Достойния. Безподобния.

— Обичам те много, ти го знаеш, Матиьо.

— Хубаво доказателство. Ето града. Да вървим заедно, мечта моя!

— Не вярвам в мистериите, Матиьо! Скоро ще стана силна жена. Да, да, не възразявай, аз съм лукава като Далила от библията и ще стана силна жена, но близо до него. Кръстницата ми ще замине на юг, тя иска да умре сама, спокойна — и тя е силна жена. А аз не вярвам в реки, които заливат хълмовете, нито в нощни видения.

Но това не е причина да предизвиквам така съдбата! Чия съдба? Имаме ли ние обща съдба? Всичко това ме кара да се смея... Ако го загубя, Матиьо, ако му се случи и най-малката дреболия, ще изгриза очите, черния ти дроб, сърцето ти!

Те бяха приближили първите къщи, видяха птичарници с мършави кокошки, дюкянче, от което миришеше силно на осолена риба. Долу се

простираше еднообразният град. Огромен кръст се издигаше високо на бели стъпала. Матиьо махна с ръка, сякаш се отказва от нещо, овладя се.

— Ти предизвикваш съдбата. Ние не сме викали Таел. Той дойде сам. Искаш ли да ти кажа — утре няма дори да помислиш как се е случило всичко това. Но как да убедим другите, слепците, тези, които се задоволяват да докосват стените, усмихват се пресилено, здрависват се сладникаво, спират се да бърбрят под прозорците; тях как да убедим къде е истината, как да им докажем, че напразно сме викали, че нищо не се е случило, че има много лъжи под слънцето и ние напразно ще зовем, когато пуснем някъде корени!... Да, да вървим заедно, мечта моя!

Тя прошепна:

— Лъжи, лъжи...

Но скоро навлязоха в града и гласовете им заглъхнаха.

VI

Таел и Гарен вървяха край реката. Когато пътят се стесняваше, единият от двамата минаваше пред другия, без да се колебаят или да се страхуват. Вече не разговаряха помежду си, нито мислеха нещо; какво значение имаше всичко това? Сега двамата бяха свързани. Мъчнотиите по пътя намаляха, Таел помагаше на Гарен да излезе от калта, Гарен пренасяше Таел от един насип до друг. Не, не го пренасяше, а му подаваше ръка. Едрият мъж беше се променил, беше придобил някакво ново достойнство; човек би казал, че водата, която се лееше към морето, беше изтрила миналите му престъпления, предателство и невежество. Малко по малко те се сближиха, вглеждаха се в околната природа. Спореха за безкрайното могъщество на светлината, която тежко се спуска над върховете, запалвайки ги в знойната жар на деня, или отразява пленителни миражи и картини във водата, която ги грабва като похитителка. Чудно им беше, като гледаха непрекъснато около себе си тази страна с върхове, планини и вода.

— Хората у нас страдат — каза Таел, а Гарен се изсмя.

Той замахна към вятъра.

— Хората са вятър.

Таел му възрази.

На обед опекоха на огън банани. В три часа стигнаха до една стръмнина, която се решиха да преминат, защото иначе трябваше да обикалят три километра. Възстръмният бряг (всъщност дребна работа) се издигаше на пет метра над водата. Тънка пясъчна ивица изглеждаше много удобна да се спусне оттам човек. Отстрани на брега между равната част и върха се виждаше издатина, но те се чудеха дали да ѝ се доверят.

— Това е суха глина — каза спокойно Гарен, — не мога да се спусна оттам.

— Можем да скочим — извика Таел и погледна чиновника. Наистина беше невъзможно Гарен да скочи. — Виж какво. Легни на равното място и улови ръката ми, а аз ще скоча на издатината. Имам нож, ще издълбая глината, трябва ми четвърт час. После ти ще слезеш,

ще ме поддържаш, аз пак ще скоча и ще издълбая за теб друго стъпало до равнинното място.

Така успяха да преминат. Таел цял беше почервенял от червения прах на глината, Гарен беше изплескал с глина краката, гърдите и носа си. Като се погледнаха, те се засмяха и се измиха в Лезарда. В пет часа успокоената страна ги изпълни с тиха радост. По тези височини заникът не е мрачен, нощта се спуска съвсем непретенциозно. Ласкавият ветерек полъхва към равнината и пресява като със сито жегата; наоколо сякаш блести огледало. Малко по малко те започнаха да спорят за мирната красота, позната още на дедите им.

— Винаги съм знаел, че ще постигна нещо. Защо ли? Ако имах син, щях да го изуча и той щеше да постигне всичко по-добре и от мен. Разбираш ли, политиката не ми влиза в работата.

— Охо, познати ми са тези приказки.

— Работя за когото ми се нрави. Значи ли това, че съм предател, а?

— Толкова е сигурно, колкото е сигурно, че земята е черна.

— Нима земята е черна? Аз я виждам червена, жълта, кафява, чак до гълбините ѝ.

— Черна е, това е истината.

— А кой казва това? Дядото на моя дядо би могъл да го каже. Но ти? Какво знаеш ти за земята?

— Повърхността ѝ е зелена, както е зелена гората.

— А какво ще кажеш за рудата? Има ли руда? Знаеш ли какво е това руда?

— Земен метал.

— Е добре. Ние нямаме руда. А това е достатъчно.

Тишина и тъга. Власт на метала, непознат и страшен. Нищожен свят. Беднота.

В седем часа сянката се приближи до тях, изкачи се над равнината. Далечината сякаш внезапно се сгъсти, полята, все още огрени от светлина, тъжни до смърт, очакваха неумолимата прегръдка на нощта. Мракът напредна, покри светлината над тревите, стопи меланхолията, всичко се успокои. В нощта алеята край Лезарда заблестя в тъмната си наметка и заблещука под тях в последните дневни зари. Гарен и Таел се питаха какво би трябвало да предпочетат — блясъка на деня или блясъка на нощта? И се съгласиха, че всичко е

суета. „Нищо, нищо няма да стане!“ Дали трябваше да останат там, където са, или да се хвърлят във водата? Това река на нощта ли беше, която ги отнасяше към други страни? „Ти си дошъл, за да ме убиеш.“ Защо? Защо трябва да бъде така? Нали всеки се бори за хляба си. „Дойдох, за да те убия.“ Не толкова заради предателството и заради нищетата. Но невероятно е един човек, който би трябвало да служи за пример, да дава точно такъв пример. Не е добре в тези дни от нашето развитие да оставяме да расте омразата сред братя. Така ли е?

— Я гледай — каза Гарен, — Лезарда изчезна.

— Пак ще се появи утре при първи петли. Тя е вечна.

В осем часа се настаниха да спят. Бяха ли се разбрали? Лежаха, заслушани в тихата вода. Колко далеч беше изворът! Колко бързо течеше реката, нямаше връщане назад.

Точно в този миг лумна огромен огън в гората. Таел и Гарен скочиха; пожарът много скоро доби изумителни размери. Приличаше на вулкан сред леса. Лезарда се беше превърнала в огнена панделка, неподвижна и страшна.

Двамата мъже изтичаха към пожара.

— Колко е красиво, колко е красиво! — извика Гарен, но за Таел това беше бедствие.

Когато приближи до огъня, той се отдръпна — те се спряха заблудени. Отново блесна светлина. Те пак се спуснаха напред. Стигнаха до края на гората — навред цареше мрак, тишина, сякаш всичко спеше. Те се върнаха запъхтени на мястото, където се готвеха да нощуват. Този мираж им се стори забавен.

— Някой ни накара да потичаме.

И те заспаха, без да мислят повече за лъжовния пожар, сред нестихващата красота.

VII

Матиьо премина Лезарда; той отиваше в съвсем непозната област. Изборната кампания го беше тласнала към затънтени места. Той беше сам и сега знаеше как точно е необходимо да действа. Нямахме смисъл да се опитва да разгорещява хората с буйния пламък на младостта си — народът обича младежта, но се надсмива леко над нейния възторг и наивност. Трябваше да обуздава младежките си пориви, да гледа по-надалеч. Трябваше да прояви практичност и в същото време да се покаже доблестен. Да обясни, че свободата е свързана с освобождението от тежките всекидневни грижи. Изборното събрание е нещо като шумен обред, хората гледат и в същото време пируват.

Матиьо излезе на завоя на пътя, посрещна го отговорникът на събранието. Домакинът на къщата, в която го поканиха да влезе, жена му и по-знатните съседи го поздравиха тържествено. Едно от децата (след възцарилото се за миг мълчание, изразяващо колебание у едни и любопитство у други) му поднесе чаша ром за здравето на народа. Всички почакаха той да отпие първата глътка, а после сами пиха. След това започнаха да разговарят. Всеки оратор казваше за какво ще говори. Другите го питаха да не е забравил нещо. Трябвало да каже още това и това. Езиците се бяха развързали, двадесет оратори подготвиха една и съща реч. Накрая домакинът остави чашата си и каза:

— Хайде, деца! Нашият другар не е дошъл да слуша нас, а сам той да ни говори.

Хората, които бяха в колибата, се оттеглиха към вратата, а другите, които стояха отвън, се притискаха, за да виждат по-добре.

— Чичо Шарлюс тук ли е?

Той се обади. Всички тръгнаха спокойно и стигнаха до утъпканата площадка, където щеше да се състои събранието. Оставиха колибата отворена; дечурлигата облизваха чашите с риск да им се скарат, но днес родителите съвсем не мислеха за наказания. Най-смелите деца запалиха факел (приготвен тайно) и тръгнаха след

големите. Беше девет часът, когато започна събранието. Всички изглеждаха сериозни, внимателни, полъх раздвижваше нощта; младият човек започна:

— Другари и другарки...

Думите му не бяха вече приказка, а декорът беше ли се променил? Нямахше защо да търсят изворите на чудесата, сега говореха за настоящето. И тук хората бяха наострили слух, както около разказвачите в нощите на бдение. Речта на Матиьо скоро разпали духовете; разляха се виковете на слушателите, хората високо одобряваха, удивляваха се, възклицаваха: „Гледай ти!“ Когато Матиьо заговори за обирничеството на един човек, за престъплението му, отговориха в един глас на въпроса му: „Искате ли свобода?“ с „да“. „Тогава трябва...“ — продължи той и надеждата окрили сърцата.

После той слезе от масата и пак го поканиха да пие — при господин Сириен, който бил предан другар, при чичо Сент-Анж, който предизвестил всички за събранието... така се изкачиха до всички къщи; той влизаше в колибите, чукаше се, пиеше с всички, не от лекомислие, а за да покаже, че е като тях. Макар че оставаха сериозни, пийнаха си здравата, всяка реч беше малко тържество. Децата не се решаваха да тръгнат след човека, който беше говорил...

Матиьо се чувствуваше уморен. Винаги му казваха, че е „на три крачки отгук“ — оптимизмът на местните жители по този въпрос нямаше граници. „Ще вземеш пътеката вдясно, после ще свиеш край извора — там е“, но той знаеше, че ще трябва да върви с часове и ще измине не един завой.

Той крачеше по калните пътеки и размисляше: изглежда, че за да опознае истински родината си, за да достигне до най-потайните ѝ кътчета, да разбере нещастията ѝ, както и големите и малките ѝ радости, трябваше да се вживее в изборната кампания; странно време беше то, някак отвлечено, в което речите раздвижват всичко, разбъркват главите, всяват смут; и речите са някак особени, те не са истинският живот, но говорят за него, защитават го, определят какъв е той до деня, когато всичко ще се разплете с избирането на представител. Матиьо мислеше за интервала, който разделя двата бряга на живота и е като река, в която речите са островите, събранията на народа са вълните, а има и внезапни баражи: противниците, предателите, продажниците. Брегът, до който достигаме, е брегът на

първото очакване, а брегът зад него е брегът на радостта. И в единия, и в другия случай, и на единия, и на другия бряг вкусваме по един и същ начин сладостта на живота; но прекосяването на реката (времето, през което трае изборната кампания) са часовете, когато човек преценява какво означава за него родината. „Не искам да пиша нищо, искам да зная и да обучавам!“ Матиьо си помисли, че е научил много повече, отколкото е предал на другите.

Той крачеше към мястото на последното събрание; Пабло и Жил го чакаха. Общо взето, бяха свършили добра работа. Не бяха вече деца. Беше дошло времето за сериозна работа. Сега земята беше натежала и те трябваше да носят на плещите си трудностите.

Но как да разкаже колко великолепен е пътят, да възпее портокалите, солта, бунта, който се заражда и ще стигне чак горе до последната звезда? Матиьо мислеше, че Таел е негов неизбежен двойник в тази борба; Таел беше Матиьо — дошъл от бездънната нощ; в този миг, прекосявайки реката на словото, Матиьо се опитваше да се срещне с Таел.

VIII

Сега Лезарда течеше ленива, могъща. Земята край нея беше подпухнала от жълта кръв, тя се дилеше тучна, плодоносна от тинята, която утаяваше реката. Редуваха се като вълшебство зелени и червени багри: охрата на тинята хармонираше със зелените ливади. Небето завладяваше всичко; сега вече не го прорязваха височини, не го притискаха планините, които го обсаждаха отвсякъде (от запад и от север) — тук то се ширеше мъдро над мъдрата зеленина.

Таел и Гарен се събудиха, окъпани в прохлада. Кой може в такъв час да се въздържи да не се съгласи, да не повярва в бъдещето, в близкия изгрев? Кой може да остане заслушан единствено в силата, която намира в него? Кой може да угаси светлината? Чрез нея говори равнината.

— Виждал съм много страни — каза Гарен. — Планини, каквито ти дори не би могъл да си представиш, покрити с вечни снегове и огрени от слънце, реки, по-широки от морето, а по тях кораби; виждал съм такива страшни равнини, че просто да те отчаят, хората работят в тях, докато умрат. Да, обикалял съм по широкия свят, зная какъв е той.

— Цялата земя — каза Таел — се простира тук, пред очите ни. Какво значение има колко голяма е тя, цялата земя е пред нас, защото и облаците, и небето, и всички звезди са наши.

— И какво е станало тук? Докъде е стигнал животът? Ха, изменило ли се е нещо от времето, когато тук са натъпкали глупаците като тебе и като мене? Водата все си тече без смисъл. Плодовете от манговите дървета падат, но има ли кой да ги събере?

— Всичко ще се промени. Винаги е имало глупаци, които да викат и да се бият. Но кой ги познава? Никой, никой.

— Караш ме да се смея. Правителството е забранило да се бием, освен когато играем серби, и то в дните, когато дават заплати.

— Ами бунтовете, революциите?

— За какво ни са те, преблага Богородице, за какво?

— После ти забравяш родината, тя стопля сърцето като хубав огън. Разкрива ни се и ние засияваме. Погледни, родината ни говори.

Гарен, откажи се от плановете си!

— Ах, младост!...

Реката течеше тъй тихо, че Таел почувствува замайване. Той сякаш заплува по Лезарда (водата го отнесе не като сламка, която не чувствува дълбочините под себе си и може да потъне при най-малкото неправилно движение, нито като греда — дърво, което нищо не усеща и пори водата, а тя не може да го засегне, почувствува пулса на течението и земята, сякаш отново го прегърна, после се позабавлява, плъзгайки се между тинестите места, позован от далечината; стоеше във водата и тя го покриваше като завивка, струеше към брега, въртеше се, бликаше, буйно заливаше и него, и земята, цялата земя, както надеждата и дългът не ни оставят до последния час, когато думите изразяват мълчание, а зноят говори). Докато вървеше с широки крачки по брега на живота, Таел убеждаваше Гарен да се съгласи с него, да гледа, да почувствува за миг жизнената сила (ако тя не съществува за него).

Таел, който дълго беше живял сам в планината, усети, че идва буря. Той видя как небето сякаш се издигна и високо се разстла като цвете, облаците се струпаха на венче, слънцето внезапно заискри и птиците се разпръснаха безшумно, безредно, напосоки над земята, която като че ли рязко се отдалечи от птиците и облаците, а преди малко те виждаха небе, птици и зелени бразди, слени в едно; Лезарда потръпна от първото докосване на дъжда.

В този миг Таел и Гарен бяха стигнали до големия западен мост. Той е някак особено построен, сякаш не прекрачва реката, а свързва единия бряг с другия (дъгите на моста приличат на шнурове, понеже мостът е плосък). Мостът окрива пътя, който води към планините (където като бяло петно се извишава гордият замък на Гареновия шеф; тази къща изниква тук толкова странно и неочаквано, колкото странна и неочаквана би ни се сторила колиба от зелени листа сред снежен пейзаж); този път е черен и блести, той прорязва стръмнината, сякаш отваря земята пред погледа и отхвърля наляво и надясно (когато човек е застанал на моста) засетите равнини, които дъхат на пот и смърт. Дъждът забули равнината, тя изчезна, остана само черната панделка на пътя. Таел и Гарен бързо изтичаха до моста; те се спуснаха по една пътека от тиня и се приютиха на сушина в малко гнездо от бананови листа, мръсно и миришещо на лошо. Пред погледа им Лезарда

жълтееше, водата блъскаше моста, а ехото отекваше в гредите. Те не виждаха как се развихря бурята, но зябелязаха как Лезарда набъбва. Водите прииждаха към тесния проход под моста, те се надигаха. Само преди няколко минути светложълта, сега реката се обагри в червено, стана по-мрачна. Гарен опита има ли „ехо“ под моста, после извика:

— Дявол да го вземе, реката подяжда земята!

Двамата се вслушваха; небето канеше на сбор стихииите — гръмотевици тътнеха, а ехото им се носеше над равнината; гледаха реката, която влечеше тиня за бъдещото плодородие на земята, буйната вода, която се надигаше от всички страни на моста, и през водите струеше все по-отдалечаващият се слънчев блясък, а около тях се спускаше истинска, тъмна нощ.

— По дяволите! — извика Гарен. — Започна да става горещо!

— Няма да е за дълго.

— Половин час?

— Няма да трае и толкова.

— Откъде знаеш?

— Хе-хе!

Гарен се наведе отегчено над реката... „До делтата!“ А Таел отблъсна обзелото го изкушение (така лесно беше да бутне Гарен във водата, макар че той може би щеше да успее да излезе), после му се стори, че вече е далеч от реката, че само е гледал вълните, които нямат нищо общо с насилието, че е стъпил здраво на земята, пази се да не го отнесе водата, чакайки съсредоточено края на водовъртежа, на водните стенания и на небесния гняв.

Гарен каза, след като дълго мисли (Таел чуваше как той си шепне тихо, свит всред мрака на това гнездо, силен и защитен от пристъпите на бурята):

— Изглежда, че ти познаваш страната. Да забравим всичко. Ще те взема на работа при мен. Ще ти дам „Домът на извора“, ще работиш като собственик. Десет на сто за тебе, не, давам ти петнадесет на сто. Работата си заслужава. Нали трябва да подпомагаме младите...

Таел отказа. Той тръпнеше при мисълта да притежава „Домът на извора“, но не можеше да забрави кой е Гарен. „Много кръв са видели очите ти“ — помисли си той, макар че отказа не заради пролятата кръв, а за това, което подготвяше чиновникът, за нещастията, които

щеше да навлече на родината му, сякаш тя нямаше свои права и дори нещо повече от права.

— Не, не! — извика Таел, изкушен от мисълта да се съгласи веднага или да блъсне Гарен с един удар.

Отегчен, Гарен се съсредоточи още повече в себе си; Таел помисли, че той ще скочи върху него.

— Добре, добре. Пак ще се върнем на този въпрос!...

Бурята стихна по-бързо, отколкото беше се разразила. Таел и Гарен станаха, омаяни от прохладата на тревите, от прозрачния въздух, почувствуваха някаква лекота, сякаш тази буря, от която не бяха видели нищо, но която беше ги раздрусала, скрити до моста, и ги беше накарала да приемат или по-точно, беше им наложила, помитайки с вълните на дъжда мрачното и неосъзнато от тях приятелство, да се разберат въпреки желанието си, защото и двамата искаха да узнаят истината. Те се упрекваха един друг, макар сега да бяха като съучастници, далеч от останалите хора, защото една-единствена истина свързваше противоположните им съдби, дразнеше ги и те спореха, ръкомахайки буйно (докато най-сетне сенчестото и лъхащо неприятно гнездо от листа, където стояха слаби и се чудеха какво да мислят един за друг — едрият мъж, който вече беше живял и приемаше живота такъв, какъвто е, и детето, което знаеше всичко, прощаваше и разбираше, — се превърна в черен трап на стеснителност и слабост).

Денят преваля и полека-лека възбудата им стихна. Те вървяха до късно през нощта край първия голям завой на реката; от една височина Гарен беше си набелязал земята наоколо. Той караше Таел да бърза, щели да преспят, след като излязат от тази местност.

Нощта беше ясна; те вървяха по отстранени пътища, прекосяваха ниви със захарна тръст, под лунната светлина пътеките приличаха на сенчести дупки, на мрачни улички, притиснати под листата, като че ли с постройки от зеленина, изпълнени с тинести локви и животни, най-вече жаби. Таел и Гарен не се страхуваха; достатъчно беше да вдигнат поглед, за да зърнат ясното небе; минаваха край места, където нямаше никакви постройки (издигаха се само стени от зеленина) и тогава изпитваха чувството, че прекосяват заспал град; из въздуха летяха светещи насекоми — трептящи фенерчета, които канеха гости в

светлите преддверия на нощния свят. Блещукането на насекомите и безшумният трепет на листака малко по малко успокоиха Гарен и Таел.

Трябваше да минат през малък порой, издълбан от водите на Лезарда, над който беше прехвърлена широка дъска; изведнъж Гарен се спря и изруга. Таел, който вървеше след него, видя застанало на дъската огромно куче, то просто запълваше дъската. Кучето лежеше, без да помръдва, то ги гледаше.

Таел извика: „Сийон!...“ после: „Мандоле!...“, защото му се стори, че разпознава своите другари. Животното не помръдна, но сякаш малко се измени. Таел потърка очи — Сийон или Мандоле стоеше срещу тях. Гарен пристъпи и извика:

— Мръсно животно!

Кучето силно изръмжа. Гарен пристъпи отново — смелостта на този човек беше толкова страшна, колкото и големината на животното.

Тогава Таел, който почувствува, че Гарен няма да се предаде, навлезе решително в играта. Може би разбра, че няма защо да се страхува от този звяр. Той изтича и изпреварвайки Гарен, тръгна по дъската.

— Махай се! — извика Таел на кучето. — Остави ни на мира!

— Няма да те послуша! — каза Гарен. — Сигурно то ни показва пожара. Сега се опитва да ни изиграе друг номер.

— Махай се! — процеди през зъби Таел, който продължи да върви по дъската (дъската изпращя).

Кучето изскимтя продължително и се изправи върху мокрото дърво. То погледна Таел, после отстъпи. Съвсем бавно. Заотстъпва, без да се обръща, докато Таел вървеше срещу него. Накрая се озова на влажната земя и внезапно изчезна в нощта.

Таел и Гарен видяха още няколко пъти чудовището, което се сливаше с мрака, но от време на време избликваше из светлината, правейки мълчаливо огромни скокове, сякаш се изтръгваше от нощта, после пак се връщаше и отново изчезваше, като оставяше само страха и трепета, които изпитваха двамата мъже. Те останаха дълго там, замислени, ровейки поглед в необятния мрак.

IX

При втория завой на реката съзряха града, кацнал на височина, а около него равнината стигаше до стените му, без това да го тревожи. Таел го видя и той му се стори някак безсмислен. Момъкът разглеждаше голямата улица, в която нямаше нищо загадъчно — обикновен проход всред струпаните един до друг покриви, същинска неплодоносна река. Незначителна улица. Запита се какво чудо беше го навело на мисълта да търси в него величие и откровение. Градът беше по-еднообразен и от орна земя (въпреки улицата, която се изкачваше нагоре). А нали сам той беше казал: „Този град има чар!“ Потърси връзка между едната и другата мисъл. Да, този съвсем обикновен град възпираше призования да действа. Нали се страхуваше, че не познава тайната на вулканите пред очите му? А те бяха там. Изглеждаха прекалено големи. Таел дебнеше покривите, надяваше се, че ще види никога преди това непроблясвала мълния. Той отричаше откровението и все пак го очакваше. Той гледаше внимателно колко безинтересен е градът, искаше да го изучи, докрай (в този миг, без да прави усилия).

„Всичко това е много учено за мене“ — казваше си той, обзет от пристъпи на страшен гняв, който го изтощаваше.

Гарен му се подиграваше:

— Ти си мислил, че градът е играчка? Че тя работи и трябва само да я отвориш, за да видиш пружината? Но това не е град. Това е дупка и дори не е дупка, не може да се каже, че е дупка, а е някаква каша. Вярно, че има земя, но не могат да я обработват, има къщи, но те падат от вятъра, има хора, но какво могат те? Те не знаят да обработват земята, нито металите, нито скалите. Мръсотия е това, но е така, защото те нямат сечива. Ходил съм по широкия свят, зная какво ни липсва.

— Съгласен съм, че това не е град, не е дори и дупка! Съгласен съм, че е грозен и не може да се сравнява с другите градове! Но обясни ми, защо се ядосваш толкова? Виж мене. Аз никога не съм ходил никъде, живеях с утринната свежест и стадото ме обичаше. Помисли

си защо един ден реших внезапно да сляза от планината. Кажете де! Ето, аз дойдох и сега казвам: „Това не е град.“ Съгласен съм. Човек би могъл да лови плъхове по брега на канала, стига да се наведе, и каналът мирише лошо, нали, също както мирише край блатата? Когато човек тръгне по главната улица, вижда, че каналът е огромен и миризмата му удря в носа. Напразно я наричат главна улица. Тя не е нищо. И с това съм съгласен. Човек не би могъл да каже дори, че всичко това е твърде банално, защото не съществува! Точно така! Но защо се спирам там, пред изгорялата хлебопекарница и пред жаравата, която искри на мястото, където по-рано са се намирали дванадесет къщи? И защо всеки път си спомням за пожара в града? За буретата с масло, които са избухвали във въздуха? За Люк, който е тичал навред, за да спасява, да спасява какво? И за Матиьо, който е седял до помпата, нали знаеш коя, помпата, която трябва да се изпробва в навечерието на всеки пожар? Защо виждам всичко това в червено и черно, сякаш съм бил там? Защо се спирам пред мястото, където е изгоряла жаравата и сега вече расте коприва, и съм доволен, че този юначага е накарал да построят новата му къща на старото място, а докато чакам да се издигне постройката, си казвам: „Не върви много бързо.“ Виж, ако ти строеше една от тези къщи, едва ли щях да се радвам. А Маргарита се отдалечила през града крехка и нежна! Защо? Искаш ли да ми кажеш защо една девойка върви през града, който е станал прозрачен, по мостчето в калта, която не замърсява? Тя си отива, да, отива си и градът сякаш рухва, стените стават дебели, мъжът остава отново в сред черното дърво, лошия цимент и ламаринените покриви, и всичко това, защото девойката го напуска!

— Той трябва да е луд! — извика Гарен.

— Луд, така ли? А ти не би ли полудял? Господинът е бродил по широкия свят. Господинът знае. А ясно ли ти е какво знаеш ти? Шкембето си. Знаеш само шкембето си. Казах ти, че този град има чар. Казах ти, че има чар, именно защото не е град. А това, че не е град, го каза ти. Той никне от земята като цвете. Пълен е с хора и те всички мислят, че са нещо изключително, по-особена категория, защото имат салони и прислуга и ходят на разходка в неделя следобед. Но в това няма истина. Земята владее всичко. Градът е като осветен манекен. Хората не могат да живеят, както се живее в град, те не тичат, не викат, този град е дело на нашата страна, не се отделя от нея, между него и

нея не се издига стена, той е преход и връзка. Казвам ти, че затова градът ни завладява, а ти го мразиш.

— Не мразя никого.

— Мразиш го. Човек не може да си представи града, без веднага да види пътеките, които водят към площада; те са пълни с хора, които носят обувките си в ръка; с жени, чиито градски рокли са сгънати в чантите; всички се спират, преди да влязат в града, за да измият краката си, цялата върволица от хора, които идват отвсякъде. Кой са те? Те са хора от нашата родина. Няма преграда, няма място, където пътеката от кал да свърши и да започне улица, или може би си виждал такова място? Погледни, градът е като поле, което трябва да се обработи, и работниците идват по всички пътища. Те образуват плътна маса, вълнуват се, затова главната улица не съществува и няма защо да съществува; тя би се превърнала в пътека, в алея с дървета, посипана с пясък, ако хората разберат истината. Ти мразиш града, защото той е частица от нашата страна, но погледни него, Матиьо...

— Кой е този Матиьо?

— Матиьо. Моят брат. Той казва, че всичко е смътно, объркано. Защо? Сам не знае, мисълта му работи както трябва, като машина е, разграничава нещата; наляво поставя деня, надясно — нощта, но всичко — и градът, и земята, и хората, и морето, и рибите, и индийските картофи — всичко е ден и всичко е нощ, всичко е поставено вляво и всичко е вдясно. Ти каза, Гарен, че няма град и това е така. Има само родина, която е издигнала къщите, ето това е; и хората на родината са влезли в тези къщи. Всичко е смътно и объркано, но толкова по-добре! Разбирам те сега — извика Таел към мизерните покриви на града, — познавам те. Видях всичко, което те заобикаля и прави от тебе това, което си, видях леговището ти. Видях тези, които обработват земята и които утре ще станат селяни, земеделци, които не проявяват алчност! Ти си извор на любов. Ти си търпение, дребни грижи, скромна красота.

— Гледай ти!...

— Чакай — каза Таел, — ти ми напомняш някого. Друг един човек; той също не вярва в нищо, нито в страстта, нито в красотата, практичен е, но въпреки това изложил живота си по време на пожара. Защо го направи, Люк? Съвсем не заради дребнобуржоата, нали?

— „Дребнобуржоата“! Говориш като по речник!

— Казах „съвсем не“. При това той спасил много вещи, мебели, четки, които са пяната на техния живот. Той е бил красивият, а не горящите стени, улиците, където е текъл запаленият катран, и разхвърляните къщи.

— Красив ли? Обясни ми какво е това красота.

— Млад човек отива в града — това съм аз. Посреща го друг млад човек — това е Матиьо.

— Твоят брат ли?

— Двамата се срещат в този ден. Красиво, нали?

— Защо?

— Видях града — не почувствувах нищо. Отделих се, обиколих навред — пак нищо. Казах си: „Сигурно има някаква тайна, всичките тези къщи са свързани с нещо.“ Тогава Матиьо заговори и аз видях пламъка.

— Какъв пламък?

— Ти не можеш да разбереш. Матиьо ми каза: „Видях я там всред речите.“ Той изглеждаше странен с всичките си големи думи, които се преплитаха като лианите на филаосите; прекъснах го, но той продължаваше да говори; говореше повече от проповедник и знаеш ли, аз бях омагьосан. С думите си той определи съдбата ми и аз пожелах да видя Валерия; той ме тласна към нея, определи съдбата ми и аз пожелах да я видя, чуваш ли; а когато я видях, бях загубен, почувствувах, че тя е моята душа, моята светлина. С една дума, обичам я. Тя е красотата на живота.

— Нищо не разбирам. Вярно ли е всичко това?

— През цялото време знаех, че Матиьо е създаден за Мицеа и Мицеа за Матиьо. Това също е красиво. Знаех го, както човек знае, че винаги идва ден и смъртта се смесва с нощта и с любовта. Казах си: „Добре. Но с какво е свързано всичко това?“ С какво? И ето че един ден се озовахме край морето. Бях опиянен. Бях узнал истината.

— Знаеш ли да плуваш?

— Тогава внезапно узнах нещо. Има море и град, а знаеш ли коя е връзката между тях, какво свързва морето и града?

— Лезарда! — извика Гарен.

— Лезарда! И как ги свързва тя? Не като канал (забележи, че сам ти каза „Лезарда“, а не каза „канал“), не като прокарва направо воден път от къщите до пясъка. Не. Лезарда обикаля много. Тя събира цялата

земя около града, разбира, че този град и земята около него имат едно и също значение, живеят един и същ живот, и прави завой, за да отнесе на морето града и цялата земя. Понеже морето е нашето бъдеще, нали? То е винаги открит път, по него хората идват, отиват си. А градът остава винаги на едно място, той е настоящето, нали? Цялата бъркотия ни зове отвъд кръгозора. Така че Лезарда пречи на града да бъде истински град и в същото време му придава значение в дълбоката нощ, спуснала се над страната ни. Лезарда е красива.

— С всичкия пясък и тиня, които влече ли?

— С морето и с родината! Тя е като чист дух, който бди над тебе, а ти не знаеш, че съществува, и дори се шегуваш над горските сили; но изведнъж тя ти показва колко е силна и ти вече не можеш да я забравиш.

— Река като река.

— Всичко ни е ясно, Гарен, и на тебе, и на мене! Тръгнахме по реката. Защо?

— Аз съм практичен човек. Не съм вече двадесетгодишен.

— Но въпреки това разбра истината. Какво липсва на града? Погледни! Какво липсва на морето, на Лезарда, на всички нас, за да не правим вече завой?... Земята да бъде на тези, които я обработват! Виждаш, че сам разбираш Лезарда. Какво ли беше казал Матийо? „Ние ще изучим техниката.“ Тогаваш ще имаме и земя, и ред и търпеливо ще работим. Разбираш ли какво ти говоря, Гарен?

— Аз не се занимавам с политика. Говорì ми още за Матийо, за Валерия, искам да ги опозная. Предпочитам да ми говориш за красотата.

— Ще ти говоря за тях, но с юмруци, ясно ли ти е?

Таел пристъпи към Гарен, искаше да се бие.

— Имаш право! — каза Гарен. — Имаш право! Да вървим към морето. Ах, младост!...

Таел наведе глава. Защо беше всичкият този шум, тези приказки? Той не можеше да го направи. Не можеше да се хвърли върху един човек просто така, хладнокръвно. Идиотска работа!...

— Когато научиш всичко — прошепна той, — ще разбереш, че човек не бива да бъде дребнав. Ти искаш да отидеш из света, чак до звездите. Ти познаваш родината си и не можеш да я забравиш. Тя е само пращинка от света, но все пак съществува...

— Имаш право — каза пак Гарен, — имаш право.

Х

Същата вечер, когато Таел и Гарен видяха пожара в гората, на пазарния площад в града се състоя голямо политическо събрание. Демонстрацията се ръководеше от народната партия — единствената организация, която истински защитаваше страната, единствената реална действителност, единственият извор на истина. Защото без съмнение изборната кампания е необхватна работа, в която Люк и Матиьо, Жил и Пабло играеха твърде малка роля. Разбира се, истинското дело се ръководеше от тази партия, от хора, упорити и опитни. Те искаха да организират по нов начин живота, да садят хранителни култури, да изоставят старата система на „закрепостяването“, която позволяваше да се задържа до края на живота му земеделският работник, без да може да отиде другаде; бореха се да имат същите права като хората от Центъра и по-голяма власт в местните избори. Съществуваше известно противоречие в тази партия, когато ставаше дума за връзката с Центъра. Едни искаха да поддържат връзки с Центъра, други предпочитаха да се съюзят с останалите острови. Колкото за партията на едрите земевладелци с нейните многобройни мошенически подразделения — малки отклонили се групи, — за нея Центърът беше враг, който се месеше в работите ѝ. Но това не пречи на тази партия да тържествува и самодоволно да се представя за „велика партия“.

Тези вълнуващи мигове прекъсваха скучното еднообразие на пътешествието край Лезарда, размиряваха жилищата на нашите приятели, нарушаваха уединението на Мицеа, оказваха своето въздействие върху замислената Валерия, както и върху Матиьо, който бродеше неспокойно из полята. Всички те знаеха, че за тях не е започнала още истинската работа. Това беше само предварителна подготовка. Те отказваха да подкрепят с някакво инстинктивно младежко недоверие народната партия, защото смятаха, че тя не може да осъществи надеждите на всички. Питаха се трябва ли да се отклонят от пътя към морето, да нарушат взетите решения? И както дълбоките води на Лезарда се успокояват край града, позволявайки на

жените да перат дрехите си, така и мрачният размирнен дух на тези, които са маята на страната, търпеливият, тежък, доброволен труд на нашите млади приятели спираше дотук; те укрепваха, за да се намесят внезапно, когато тълпите се раздвижат; когато народът предяви желанията си и ехото от тези желания, вместо да изчезне, отекне в сърцата на младите хора.

Един оратор от народната партия откри събранието. Той говори общо за значението на страната, а не за нещастниците, които живеят в нея. Каза, че вече е дошло времето да не се страхуваме. Те ни били затворили в морето като плъхове в капан. Но ние напоихме капана с нашата пот и кръв. Той вече бил наш. Нищетата била стар другар. Всичко било ясно като бистра изворна вода. Нямало по-очевидно разделяне на труда — това било чист феодализъм. Питаше ще приемем ли още дълго да понасяме тяхното недостойно държане, без да ги накажем. Подканяше всички ни да станем защитници на нашата вяра.

Пазарният площад прокънтя; бяха издигнали трибуната в дъното до пътеката при кланицата. Всички къщи в съседните улички бяха отворени, жените стояха по балконите, улиците бяха претъпкани. Огромна, буйна вълна заливаше всичко; понеже електричеството не стигаше до пазара, блестяха многобройни факли. Пот. Светлини. Полунощни аплодисменти.

Ораторът на партията на собствениците също говори. Каза да оставим разумът да ни ръководи. Що за авантюристична политика ни предложили? Единствената гордост на страната, която никой не можел да ѝ отнеме, била верността. Затова трябвало да останем верни на тези, които били дошли преди нас; начело стояли хора достойни, просветени, честни и сериозни, а не авантюристи без мозък, нито безделници на заплата при някого си. Родината ни е вечна. Ние сме нейни синове. Как бихме могли да живеем сами? И какво не е направила родината за нас? Разбира се, делото не било завършено, никой не можел да го отрече; но кой можел да претендира, че справедливите оплаквания на народа няма да бъдат чути от справедливите и разумни ръководители? Точно затова ораторът, упълномощен от своята партия, не се колебаел нито за миг да издигне глас в защита на страдащия народ.

— Да, граждани — искаше да завърши той, — аз дойдох, държейки в едната си ръка знамето на социалните искания, а в

другата... а в другата...

Тълпата се раздвижи и отнесе човека. Откъснаха го от масата, на която беше се покачил, подхвърляха го над главите си и скоро той се озова до канала без нищо скъсано, без нито една драскотина. Хората го тупаха по раменете и се смееха. За пръв път смях заля улицата. Втори оратор от народната партия излезе да говори.

Той каза, че не трябвало да изпратят така до канала своя съгражданин. Всъщност той явно се нуждаел от баня.

Отново се развихри смях. Нощта запламтя. Факлите запращяха и се раздвижиха.

Ораторът призова да станем сериозни. Каза, че тази вечер са ни разказали с всички подробности за нещастията на нашия народ. Оскъдно снабдяване. Надници, колкото да не умрем от глад. Захарна тръст, която поглъща всичко. Никакви задгранични пазари. Нищо. Отникъде светлина. Така в своето страдание нашият народ е дал ново, свое съдържание на думата „свобода“. Ние искаме заедно със съседните ни народи да се борим срещу вековната изостаналост. Искामе светлина, излаз, плавателни реки. Нашата родина е хубава. Те разпростряха над нас наметалото на смъртта. Те убиха за десет години най-добрите от нашите защитници, най-способните от нашите братя. Така можеха да действуват на времето. Но днес народът се надига и излиза като Лазар от гроба. Само че няма вече чудеса. Необходими са бдителност и борба.

Факлите се раздвижиха. Тълпата зарева.

Председателят на събранието прочете последната декларация. Пот. Великолепна знойна нощ. Пабло, Жил, Люк, Мишел бяха там. Въодушевление.

— Матийо ще съжалява, че не беше тук.

— Видя ли знаменцата на пазара? — извика Пабло. — Двадесет сантиметра високи, чудесни! Не зная как ги е направил знаменосецът. Не зная и какъв огън го изгаряше, но той обгори всички.

Мишел не каза нищо. Цялата вечер беше стоял върху една маса, гледайки. Той отдавна изпитваше цялото това вълнение, но мислеше за новаците и за пътищата, по които вървяха тайно и които един ден щяха да пресекат главния път, за да се слоят с общото движение. Прозря истината през жаркото наметало на нощта. Какви ли катаклизми, какви ли огнени проблясъци се подготвяха, за да се появят новите хора,

обработените поля, сенчестите планини? Какви бедствия, какво щастие чакаха скромния трудов народ? Какви нови страдания щеше да изживее той, след като толкова дълго го бяха подтискали и убивали?

Той не каза нищо. Но за пръв път видя бъдещите възможности на родината си — бляскави и пагубни. И когато стигнаха до къщата на Пабло, загубени в нощта и все още обсъждайки речите, те вече бяха само гласове, които изникваха от небитието, гласове, подобни на гласовете от кръга около огнището; никой не можеше да ги види, те бяха плод на нощта.

Мишел се излегна на тревата в градината и пред очите му пак изникнаха неспокойното движение, димните цветя, вълнуващите се като море глави, както и разлюлените като кораби смехове и избухването на аплодисментите.

XI

Четири посоки. Четири пътя.

На запад вървеше Матиьо, следван от Алфонс Тигамба.

На изток Таел и Гарен вървяха край реката, към морето.

На север — Валерия, привлечена от планините; Пабло бдеше над нея (без сам да разбира защо).

На юг Маргарита и Жил разговаряха.

Те бяха като четири бразди сред вълненията в страната. А Люк и Мишел, които не напуснаха града, стояха там, обхванати от властното желание за борба и живот. Розетка с посоките на света, единение на силите, които внезапно са се разпръснали на различни страни. Четири посоки. Тайно разцъфнали идеи, полъх, който се бори и в собствените си противоречия намира единствения смисъл на своя зов. Жилав корен, който сам се огражда от всичко, разпростира се и побеждава себе си през скали и пясъци в рохката земя, която го е позовала.

Матиьо си подсвиркваше весело — изборите приближаваха, работата не вървеше лошо, много въпроси бяха разрешени. И сам той беше решил къде му е пътят. Той търсеше Мицеа, а родината му се усмихваше. Силно оживление го тласкаше напред, но понякога (като си помислеше, че Мицеа би могла да го отблъсне, да го обиди или да го прокълне навеки) мъка го притискаше, краката му отслабваха и той спираше, не можеше да направи нито крачка повече. Тогава сядаше на червената земя, после отново тръгваше и отново радост изпълваше сърцето му. Струваше му се, че усеща близо до себе си необятен простор и че е необходимо да направи само една стъпка, за да влезе в него (всъщност трябваше да върви още много). Това беше просторът на любовта, така близък и далечен, който се сливаше с него и го зовеше като любима... На един завой Матиьо срещна стар човек.

— Живо-здрaво, дядо Лонгуе! Какво правите насам, толкова далеч от къщи?

— Живо-здрaво, господин Матиьо. Тръгнах от север на запад, за да ги спра. Но нищо не може да ги спре.

— За кого става дума?

— За младия човек. Аз предупредих малката девойка, че я чака опасност!

— Не разбирам за кого говорите, дядо Лонгве!

— Разбираш, господин Матийо, разбираш...

Да, нищо вече не можеше да спре Таел и Гарен. Те тъкмо преминаваха втория завои; Гарен си вземаше бележки от време на време, защото земята веднага след третия завои, който е близо до морето, представлява тресавище, покрито с гъста трева. Човек не може да различи нито леглото на реката, нито калните пътища.

И Валерия не можеше да обхване както трябва с поглед планинската грамада, разкрила се пред погледа ѝ (защото тя беше стигнала почти до водния мост, привлечена въпреки волята си от света на Таел; тя гледаше мрачната растителност по склоновете, забравяйки полята, реката, която беше само приток на Лезарда, и близките насипи, набраздени с черни канали), и се питаше, застанала срещу огромните сенки:

„Бих ли могла да живея там? Защото той непременно ще пожелае да се върне пак в мълчаливата планина, която е в сърцето му. Напразно ми повтаря: «Земята, земята»; той обича планината. А аз може би няма да мога да свикна с грамадните дървета, с лианите и с нощта. Валерия, Валерия, обичаш ли го достатъчно, за да живееш всред всичко това?“

— Не, съвсем не го обичам! — извика Маргарита. — Просто се безпокоя.

Тя се изскубна от Жил като буйно разлюлян клон, разлюлян от вихъра на думите. Макар и разгневен, той не помръдна като устойчиво, непоклатимо дърво.

— Ти все още го обичаш. Ходила си при Алфонс. Няма защо да плачеш...

— Жил, не мисли така!

— Ти се разплака, когато Матийо замина. Разбра, че той отива на запад и ще види Мицеа!

— Аз не зная къде е тя...

— Тя е някъде натагък, нали подразбрахме.

— Не зная нищо, дядо Лонгуе, искам да видя Мицеа... само за нея мисля.

— Нощ е, господин Матиьо. Ти пръскаш светлина всред тази нощ. Дядо Лонгуе знае всичко. Казах на малката: „Пази се от кучетата“, а на него казах: „Море, опасност...“

— Какво общо имат тук кучетата? Нищо не разбирам.

„Защо говориш за кучета, дядо Лонгуе? Ако Таел е с мен, не се страхувам от нищо. Ще кажа на кучетата: «Аз съм Валерия» и те ще легнат в краката ми. Ще ходя навсякъде с тях. Те ще ме пазят. Питам се как ли изглеждат? Таел не ми е казал дори имената им. Ще мога ли да се изкача толкова високо в планината? Ами ако кучетата изтичат след мене и Таел ми каже: «Справи се сама» — но той няма да каже такова нещо. Таел, няма да кажеш такова нещо, нали? Очите ти виждат всичко, но погледни ме, аз съм Валерия, аз съм тук, забрави, забрави, може би любовта идва така, отдалеч, Таел...“

— Аз казах също „морето“... Преди това виждам воден път, сив път, изпълнен с живот...

— Това е Лезарда — каза Матиьо.

— Може би е тя, може би не е... Слушай, кучетата ще дойдат, после човек може да предвиди това, но морето идва сега и дядо Лонгуе се опита да се бори с морето. Кой ли може да се бори с морето?

— Никой, дядо, никой.

— Не се шегувай. Морето е силно.

— Да — прошепна Матиьо. — „Те го хвърлиха в морето, защото защищаваше родината си. Морето не забрави престъплението. Вързаха за него тежест и го хвърлиха. Но водата върна тялото му, за да узнаем...“

— Не чувам, господин Матиьо, ах, зрението ми намалява, разсъдъкът също...

— Морето! — извика Люк (Люк и Мишел стояха до железната врата на градинката, очаквайки да се върнат заминалите им другари. Питаха се къде бяха отишли те). — Чувствувам как морето ме завладява от глава до пети.

— Давиш ли се?

— Не зная от колко време разправят, че зверът на безумието минал оттук. Какво прави Матиьо? Скоро ще дойдат изборите, толкова неща трябва да се свършат, а господинът заминава да урежда любовните си работи, като че ли по-късно няма да има време за това.

— Има право човекът. Той направи повече, отколкото всички ние заедно. Тук нямаме повече работа, трябва само да почакаме няколко дни, Матиьо има право.

— Аз свърших работата си, дядо Лонгве! — извика Матиьо. — Нямам повече какво да правя там.

— А какво става с тъгата? — запита старецът.

— Остана само радостта — отговори Матиьо. — Ти не си ли виждал радостта? Тя е тук сега. Погледни, навред е тя. Ясна и ведра. Отказвам се от всичко, дядо. Ще си живея спокойно, денем и нощем. Матиьо ще бъде само Матиьо. Какво повече ми трябва? Един мъж, една жена. Заедно.

— Някога аз преминах морето, господин Матиьо. Аз живея всред сенките като бедняк.

— Стига вече с вашите сенки! Хората умират от глад, сенки ли да ядат? Плодът на хлебното дърво сянка ли е? Морската сол сянка ли е? Кашата от маниока сянка ли е? Стига сенки вече! Вдигнете глава! Погледнете! Никъде нито една сянка! Къде има сенки? Предстои ни да се бием, трябва да се бием!...

— Тихо, младежо. Това, което не познаваш, е по-велико от тебе. Слушай този, който владее словото: „Кое е писано, ще се сбъдне!“

А Жил, като злочесто, жилаво дърво, което вятърът малко по малко разкършва, Жил стоеше прав, неподвижен (повярвал вече в поражението си) и тихо говореше:

— Добре. Ако искаш да плачеш спокойно, аз си отивам. Ако искаш да живееш сама, ще те оставя. Живей сама. Всичко ще пропадне, борбата ни ще отиде на вятъра. Всички заминават, приятелството загива, споменът ще се заличи. Какво трябва да направим?

Жил се обърна и тръгна към града, галейки листата...

Само Мицеа живееше самотна, недокосната от вълненията, далеч от пътищата на живота. Тя пееше:

*Малкият лимон казваше: „Пиши ми!“, а
лимоновото листо: „Прати ми отговор!“*

защото най-скромните песни избликуват от сърцето, когато земята е пуста.

— Аз исках да ги спра, господин Матиьо, но се оказах много слаб. Те не се страхуваха от нищо. Младият човек е храбър, казах ти го вече.

— Не разбирам нищо, дядо Лонгве. Прощавайте. Отивам си.

— Разбира се, разбира се...

Матиьо продължи пътя си, без да бърза, без да усеща умора. Чувствуваше се сигурен.

Алфонс Тигамба, който го следеше, спря на свой ред стареца, за да поговори с него.

Таел каза:

— Другите ще свършат работата...

— Кой са тези „другите“? — засмя се Гарен.

— Мишел, Люк, Жил и най-вече Пабло. Всичко ще стане след това, те ще използват извършеното. Те са уравновесени, спокойни. И имат право. Размислят и казват: „Какво е нужно на родината ни?“ Аз казвам: „Минало, задълбочаване, обработване на земята“, Матиьо

казва: „Познание, постижения, значимост!“ А другите не казват нищо, но работят, затова ще имат всичко: и обработена земя, и значимост. Те ще придобият значимост в света, защото са уравнилени...

— Учудваш ме... — каза Гарен.

— Да, ще отида! Обичам го, затова ще отида. Ще дойда, Таел, ще дойда! С тебе, с тебе!

— С кого? — извика Пабло.

Най-сетне той се реши да излезе, понеже Валерия беше извикала тъй силно, че той наистина се уплаши.

— Следиш ли ме?

— Не, просто се разхождам нагоре-надолу.

— Ти си Пабло, нали?

— Да, Пабло.

— Отивам там, нали виждаш, в планината.

— Не зная. Но трябва да се върнеш. Живееш в съвсем противоположна посока.

— Пабло, страшно ми става...

— Когато любовта те пипне...

— И тебе ли?

— Не, не! Аз съм спокоен.

Те тръгнаха бавно към града.

Маргарита изтича, настигна Жил, обви врата му с ръка и те тръгнаха заедно...

— Какво му каза, дядо Лонгве? — запита Тигамба.

— Казах му, че виждам кучета, но преди това море, опасност...

— Опасност От морето ли?

— Да, господин Тигамба.

— За един млад човек и за още един друг ли говориш?

— Нищо не може да ги спре. Нищо.

Тигамба се поколеба. След кого да тръгне? След Таел или след Матиьо? Реши да върви след Матиьо. „Ще имам време да се върна...“

— каза си той.

Той си тръгна, затича се, а дядо Лонгве измърмори:

— Такъв добър млад човек, а да работи в полицията...

— Глупости! — извика Гарен. — Кланят се на този, който има пари. Надвива този, който плаща. Другото е вятър.

— Нищо! Аз, Люк, не казвам нищо! Сякаш хората векове наред не живеят край морето! Да преплуваш опасно място, какво значи това?... Глупости, глупости!... Къде са те? Какво правят?...

— Не се разгорещявай! Скоро всичко ще свърши. Защо да не преплуват, щом искат? Ще обърнем по четвъртинка за тяхно здраве. Да запазим спокойствие. Мишел ти го казва. Да, скоро ние ще открием морето...

Като корен, като полъх истината се разплита накрая.

XII

Когато човек открива морето, усеща внезапно в устата си такъв вкус, сякаш яде черен хляб. Допива му се плодово мляко, като че ли ожаднява от тръпчивата вода. Морето и соленият вкус го привличат, сърцето му забива весело, той не отпада, нещо сякаш го понася по водната шир, той полита далеч в морето, в трептящия простор. Едно-единствено желание го обзема — да се натопа бавно в топлото море.

Той не познава тази сила и не знае дали да заплува изведнъж в морето, жаден за знание, тръпнещ, отпаднал, или да погази щастлив във водата (само до коленете, което не е кой знае какво). Човек върви бавно към морето, търпеливо и спокойно, служейки си понякога с хитрости, и накрая извършва жертвоприношение на синевата, а това е единствената жертва, която вълните приемат благосклонно.

Таел и Гарен чувствуваха, че приближават морето; те бяха вдъхнали тежкото му ухание, още докато вървяха край блатата — неприятната миризма на мухъл, излъчваща се от тинята, както и на земни раци, жълти и червени, и на черните и морави космати раци манту, които толкова приличат на старци. Бяха чули зова, шепота на безкрайното море, без приливи и отливи. Бяха прекосили ръкава на малката рекичка, чиято чиста и ледена вода се влива в топлата солена шир. Бяха усетили, преминавайки по различни места, как земята се рони под краката им, което показваше, че приближават пясъчни места. И двамата ловко забавяха часа, преди да се озоват всред бляскащия плаж, който опиянява, и простора, който предизвиква възклицание. Те бродеха като съучастници зад завесата от кокосови орехи, забързваха смело, когато трябваше да прекосят полето, газеха из сухите листа по брега, отгатвайки, че той не е далеч, отстъпваха към вътрешността, когато на пътя им се изпречеше отровно дърво с преплетени клони — предвестник на морските лозя, смесени с кокосови орехи, които приличат на накит край зелената и синя вода!

Когато човек открива морето, разбира, че то съвсем не прилича на реката (която неспокойно отминава, не се връща, подскача по подводните скали и баражите, плъзга се с нишките на времето, бави се,

за да погледне красивите места), морето е покривало, неподвижна площ, то е търпеливо, величаво, сякаш винаги има време. Просторът тежко се отпуска до водата и тъжи, че далеч в небето хвъркат безгласни птици. Тук сред тинята и зловонията умира реката. Всичко е в застой, само пясъкът отдалеч изглежда така, сякаш се движи под слънцето. Тук времето търпеливо дебне, то ни води напред. Къде? Към безкрайното море.

Гарен се бавеше все още край Лезарда. Той вкуси водата и се провикна: „Още е сладка“; мислеше и премисляше нещо. Вслушваше се в диханието на агонизиращата река. Там един от ръкавите ѝ представляваше четириметрово блато; тук тинята се врязваше и образуваше залив; по-нататък твърди тревни растяха в дълга и тясна като река ивица, която се забиваше в пясъка като жълтозелен нож в бяла кожа. Лезарда е погълнала на това място цялата дъга на брега, смесила е зеленината и тинята като каша.

Гарен ликуваше:

— Добре, много добре!

Хората никога нямаше да могат да си възвърнат тези земи. Той галеше листата, влизаше в пълните с вода дупки, тинята пръскаше около него.

— Това е! Повече нищо не ми трябва! Видях всичко необходимо. От къщата до пясъка. Хубави, прекрасни пътища ще минат оттук. Всичко, което се движи, не остава в застой. Птицата лети, волът тегли. Черната мравка трупа, червената мравка жили. Аз, Гарен, съм човекът, който прокарва пътищата!

Таел се оглеждаше бавно, замислено...

Когато човек открива морето, винаги е замислен. А когато го опознае, готов е да го приеме, без да се замисля... Но Таел мислеше за океана, който неуморно се разбива в мрака, за скалите, пазителки на вълните! Той предпочиташе океана за делото, което му предстоеше да извърши. Ревът му щеше да подхожда по-добре за случая. Както и нощта, която дава убежище и подтиква. Пясъкът е издайнически чист. Би трябвало да има високи скалисти брегове, които да измъчват тялото. Море, море, защо дойдох при тебе? Твоята кротост ме разобличава. Спокойствието ти ме обвинява. Колебание. Замиращи слова, които лекият вятър раздвижва. Съжалението, а не увереността в

себе си поражда сериозност. Когато човек открива морето, трябва да бъде чист за всяко дело!

Таел и Гарен вървяха към морето. Скоро сандалите на Таел се напълниха с пясък. Гарен събу ботушите си. Съвсем бяха натежали. Двамата пристъпяха тежко, две различни съдби. Изведнъж Гарен се обърна рязко, Таел подскочи, Гарен си играеше с огъня.

— Да вземем лодка — каза той, — винаги съм желал да премина опасното място тук. Знаеш ли да плуваш?

— Да. А вие?

— Горедолу. Хайде.

Те избраха една лодка; тогава Гарен измърмори:

— Това е твоето първо прегрешение, нали? Май си приличаме?

Те изтикаха лодката. В пясъка се образува голяма бразда с ивица по средата и петна от кал по края. Лезарда. Лодката се залюля върху първата вълна — Таел застана отзад, Гарен започна да гребе. На плажа се появи човек. Той ги загледа отдалеч. Гарен го изруга. Реката беше изиграла своята роля, ред идваше на морето. Лезарда. Море. Неизбежно последствие.

Таел се вглеждаше в простора; той още виждаше жълтото петно, което образуваше на изток устието на реката.

— Сега ти вече загуби реката — каза той на Гарен. — Няма да можеш вече да крадеш, да измъчваш, да убиваш. Гарен, откажи се. Зная плановете ти, чух какво говорехте вечерта в къщата. Преди да успееш да направиш, каквото и да било, ще го кажа на всички. Ти никога няма да се осмелиш да го направиш.

— Не само крадец си ти, а и шпионска душица! — измърмори Гарен.

Той удари силно и несръчно веслата. Таел чакаше.

— Не става дума за рекичка, а за река... Ще трябва да се задоволите с нея!... Аз, Гарен, ще удостоверя, че тази тинеста ивица е река.

— Откажи се, Гарен. Откажи се!

— Мислех, че искаш да ме убиеш?

Таел чакаше.

— Мислех, че и ти си от тези дребни душици... които мислят, че знаят всичко, и които... как го казвате вие... които сеят, за да пожънат... истинското щастие?

Таел чакаше.

— Но вие няма да я получите... вашата земя!... Вашата гнила земя... Тя е тук, в джоба ми... Разкъсана на парчета!... Продадена на дребно!... Кой казва, че няма да посмея да сторя нищо? Ти ли?... Гледай... стигнахме до опасното място!...

Водата приличаше на виолетова стена, високият стръмен бряг без нито една постройка беше се проснал като бял камшик до прозрачното море; те изтикаха тясната лодка по пясъка, душата се изпълваше с мълчание, с непроявен устрем, на другата страна беше опасното място; морето се вълнуваше, вземаше живота на едни, спасяваше други! Погледни! Погледни още веднъж! Водата се разтвори. Алчни очи. Сякаш полетя стрела, дъга и дори лък! Гарен извика, тялото му натежа към стената, той се опита да премине препятствието, искаше да се засмее щастливо, преминал от другата страна, искаше да подиграе Таел, подиграваше морето, отричаше го, успя да отmine, водата се разпени. Гарен изруга притаилата се, но гневна смърт, замахна широко с веслата точно в мига, когато лодката се насочи към откритото море и спокойствието. Тогава Таел се нахвърли върху Гарен:

— Ти сам пожела това, ти сам го пожела!

Лодката се бореше с морето. Таел се бореше с Гарен. Само пяната остава, когато морето започне да се бори. Само букет от пяна след шума и виковете. Шум и викове!... „Не мислех, че той ще го направи...“ Те бяха замаяни от движението, от белотата... „Ти ме накара, ти сам ме принуди...“ Носеше се неприятен дъх на водорасли, на затоплено дърво, на горчива кръв... „Не бива да изпускам лодката, ако я изпусна, толкова по-зле за всичко, спукана ми е работата! Глупак, винаги ще има гареновци!...“ Настъпи мигът, единственият отмерен от времето миг, който се опитваше да се удължи, но се загуби в предизвиканото море.

Лодката се люлееше, двамата мъже тръпнеха от неприкрит страх, движеха се като автомати... сбогом, сбогом... А застанал сред белия плаж, един човек ги наблюдаваше, без да издаде звук.

Най-сетне водата раздели Гарен и Таел, които не бяха свързани с нищо. Гарен се бореше срещу замайващата сила на синьото море, но той беше зашеметен, движеше се уплашено, като обезумял, във водовъртежа. Таел плуваше (и той сам не би могъл да каже плуване ли

беше това) на изток, където реката се противопоставя на препятствието с подземното си могъщество. „Стана много набързо, не можах да овладя положението...“ Той не знаеше, че морето вече е победило Гарен. Плуваше в безкрая, сякаш в разтопено олово, изпълнен с безнадеждност, омраза, съжаление и сълзи. Морската вода просто го обгаряше. Къде ли беше реката, къде бяха Лезарда и тинята? Валерия плуваше до него, звезди падаха от небето!... Той едва се мъкнеше (морето бушуваше в него, ревеше тежко; той чуваше как разноликата пламенна тълпа на пазарния площад, отрупан с ранни плодове, викаше, носеха се миризми, глъчка, чувствуваше вкуса на сладка чешмяна вода). Таел плуваше с последни усилия и си казваше, че ще умре там, на масата на ораторите, в сред врявата. Най-сетне стигна до пясъка. Влачеше се, помръкнал, издраскан, скръбен, с насълзени очи. В душата му се спускаше нощ, която го притискаше като камък. Изведнъж усети надвесен над себе си човек, който не помръдваше, а сочеше с ръка към откритото море, където Гарен изчезна в пяната.

XIII

— Мицеа...

Девојката се спря; пред нея стоеше Матиьо. Въздухът струеше като ручей между клоните. До тях се простираше нива с парока; миришеше на утъпкани листа. Извисяваха се посадени на гъсто махагонови дървета. Жега притискаше земята, навред се лееше светлина. Тук-таме сянката образуваше малки петна и сякаш оттам идваше гласът.

— Матиьо!

(Тя не посмя да каже: „Не се надявах, че ще дойдеш. Но те зовях нощем, легнала на дървеното легло със завивка-чувал, надявайки се да видя звездите, да чуя почукването ти, докато плодовете от манговото дърво падаха по покрива; зовях те дълго и ето че ти най-последно дойде...“)

Тя повтори:

— Матиьо!...

Те не се стесняваха един от друг. Познаваха се от дълго време. Заедно бяха изживели много неща, бяха вкусили едни и същи радости, узнали бяха една и съща истина. Матиьо притисна Мицеа в обятията си; вдигна я на ръце всред господстващото пладнe. През тях премина пламък, по-силен от изострената сладост на желанието, по-силен от неизказаните думи и обикновените разпавии, по-силен дори от близостта на две дървета, които са сплели корените си под земята, за да се целунат. Този пламък беше движението на жизнената сила, зовът на традициите, жест, избликнал от глъбините на вековете, жест, усъвършенствуван от дедите и отново породен, нежен и в същото време сдържан.

Тя каза:

— Ние сме мъж и жена.

И животът им потече отново.

Той ѝ отговори:

— Бях луд. Това е всичко!

После ѝ показа тихите и в същото време изпълнени със заплаха поля. Тя разбра какво иска да ѝ каже. Той се засмя.

— Успяхме да свършим някоя и друга работа. Предизборни събрания, книги, опитахме се да обясним какво значи синдикат (понеже не ни беше много ясно, забелязала ли си колко синдикати са лошо организирани) и други подобни работи. Това е. Знаеш ли, че се чувствам отпаднал, тази борба ме изтощи. Пиех много. Пабло мислеше за тебе. Люк удряше с юмруци по всички маси. Мисля, че след десет години той ще приеме да работи каквото и да е. Ще си създаде „положение“. Кашлям малко. Мишел работи сериозно и дори много сериозно. Имаше бури из планината. Непрекъснато ме втрисаше; по събранията изслушваха одобрително думите ми.

— Целуни ме. Помислих, че изнасяш доклад.

— Точно доклад изнесох.

— Пред ръководството ли?

— Пред върховното ръководство.

— Аз ли съм това ръководство?

— Ти.

— Целуни ме. Не мога да не ти кажа, че не си лиричен.

— Наближава денят на изборите, страх ме е... Ами ако пропаднем? Ако всичко отиде по дяволите?

— Не, не, семето е хвърлено, други ще дойдат след нас, те ще бъдат по-учени, по-добре организирани. Не вярвам много в тези избори. Ние ли сме измислили да гласуваме? И то точно по този начин? Не. Истината е, че аз съм против политиката с бюлетини. Трябва да се ровим по-дълбоко, да потърсим истината, това, което е необходимо.

— Мицеа, ти не си се променила.

Те гледаха равнината до пътя. Пътят се губеше като удавен във вълната от зелени, раздвижени клони (по края, където земята не беше засадена и не се ронеше, растяха коросоли и икаки — кафява наметка в сред зеленото море); той минаваше в небето като ивица между две пропасти. А по-нататък се редуваха хребети и котловини; планинските възвишения следваха едно след друго, ту бледозелени като тръстика, ту мрачни, сякаш пред дъжд, ту червени, окосени от човека, докъдето стигаше погледът; нямаше хоризонт, нямаше граница за този порой от върхове; и безкраят (в действителност дори повече, отколкото когато

гледаме огромните равнини в атласите) заиграваше пред очите и се завърташе като въртележка.

— Таел замина.

— Прозрял е истината.

— Трябва да се върнем, Мицеа.

— Къде?

— Необходимо е да бъда в града.

— Страх ли те е?

— Знаеш, че не се плаша за себе си.

— И аз се страхувам от един миг. Само от един миг. Ще бъде страшно.

— От какво се страхуваш, Мицеа?

— Как ще кажа пред децата: „Дезире, трябва да замина.“

— А какво ще каже Ломе?

— Не зная. Той яде на нивата.

— Налага се да заминеш.

— Където отидеш ти, ще дойда и аз.

— Точно така.

„Не споменаваме нищо за Маргарита и за Жил. Защо?“

Изведнъж видяха Алфонс Тигамба. Агентът беше изникнал сякаш изпод земята и пристъпваше тежко срещу тях. Той се спря до Матиьо и Мицеа, които лежаха в тревата. Дъвчеше едно листо. Мълчаха и в мълчанието им не се криеше враждебност. Изчакваха се. Накрая Алфонс запита сериозно:

— Говорил ли си й за Валерия?

(„Ето, той го каза вместо нас...“)

— Не, не съм й говорил.

— Какво очакваш сега?

— Да си отидеш.

— Искаш ли?...

Но Матиьо беше скочил вече върху Алфонс! Хвана го за врата. Алфонс отскочи встрани, те се търколиха, пет дълги минути се чуваха само хъркане, охкане, животински викове, глухи удари. Костите им пращяха, те се търкаляха по земята. Те прекратиха борбата и отупаха дрехите си. Матиьо каза:

— За втори път се бия (а си помисли: „Първия път още не съм се бил“). — После прибави: — Мислех, че обичам Валерия.

Мицеа прошепна:

— Тя ли те изпрати при мене?

— Да. Тя ми каза къде си. Ако не беше Валерия, нямаше да дойда тук.

— Достатъчно — каза Алфонс Тигамба. — Както виждаш, Мицеа, това се казва мъж. Разбира се, той не знае, че мога да го набия. Но думите му все пак струват нещо. Ти си щастлива. Това е важното.

И Алфонс бързо си тръгна. Изчезна зад един завой; те зачакаха да се появи отново. Той изчезваше, после пак се появяваше. Мицеа и Матиьо се усмихнаха — Тигамба беше техен приятел. Мислеха, че вече е далеч, но завоите бяха много и пътят се спускаше стръмно. Алфонс вървеше на шест метра под тях. Той откъсна някакъв плод и го изяде. „До скоро виждане“ — извикаха те, а той се обърна и им махна широко с ръка. Струваше им се, че ако върви все така, планинските възвишения ще се струпат върху него. Но Алфонс все още не се оставяше да го победят планините. Беше вече пладне. „Как да разбирам този човек? Той идва, задава въпроси. Отговаря. После си отива. Доволен е, че те обичам и че ти ме обичаш. Как да го разбирам?...“ Матиьо разбра, че Алфонс най-сетне ще изчезне от погледа им: обзе го вълнуваща слабост, сълзи напиреха в очите му, сърцето му преливаше от благодарност и приятелски чувства; Матиьо извика:

— А къде отиваш сега?

— Към морето! — отговори агентът Алфонс Тигамба.

XIV

Таел успя да се изправи. Всичко беше наред. Той събра разпилените си сили. „Морето стана съучастник на злото, дано стане съучастник и на доброто!“ Коленичил на пясъка, той объркано се опитваше да свърже нещата, да си ги обясни. Около него бяха се събрали хора. Те го разглеждаха, възхищаваха се от силата му, от това, че е победил опасното място. А той разбираше, че се е върнал към живота не като герой, а само като човек, когото съдбата е пощадила. Всички бяха внимателни. Когато дойде полицейският агент, тълпата все още не беше се разотишла. Тигамба видя, че всичко е свършено. Изпита страшна горчивина. Отвори бележника си („Каква подигравка!...“) и отстрани рибарите; застана срещу Таел и запита:

— Какво се е случило?

— Бяхме наели лодка, другарят ми искаше да премине опасното място. Лодката се обърна и той не се върна.

Сухо изречени думи. „Ти си го убил, но какво да се прави? Внимавай, отговаряй както трябва, този човек беше известна личност...“ Тигамба продължи разпита:

— Как се казваше приятелят ви?

— Гарен. Срецнахме се случайно и той ме повика да му помогна — искаше да разгледа земите край реката. Имал официално поръчение.

— А как е вашето име?

— Рафаел Таржен.

— „Рафаел Таржен, а не Таел.“

— На колко години сте?

— На осемнадесет.

— С какво се занимавате?

— Отглеждам добитък.

— Къде?

— Из планините на Пеи-Меле.

— Отдавна ли познавате господин Гарен?

— Не. Той искаше да отида на работа при него. Това е всичко.

„Да го разпитвам ли още? И за какво ли ми е всичко това?“

— От какво живеете?
— Бях си спестил пари. Дойдох в града. Исках да купя добитък.
— Какъв добитък?
— Телета и една крава.
— От кого?
— Бяха ми казали за един човек, който продавал добитък.
— Кой е той?
— Господин Рено.
— Виждахте ли се с него?
— Не. Чаках го да се върне. Беше заминал по работа.
„Спукана му е работата, и то не по моя вина.“
— Колко време придружаваште господин Гарен?
— Три дни.
„Три дни!“
— Тогава, значи, сте били приятели?
— Той искаше да ме вземе на работа при себе си.
— Знаете ли кой беше господин Гарен?
— Не точно. Разбрах, че бил някаква клечка в управлението.

Чувах, че говори за проекти, за измервания...

— Нима той ви се доверяваше?

— Да. Но аз не разбирах всичко.

„Ловък си, млад си. Но това не е достатъчно, съвсем не е достатъчно!“

— Елате с мене. Ще проверим думите ви. Но предупреждавам ви, че никой няма да повярва тази история.

Тогава един човек се обади:

— Аз съм свидетел. Всичко видях и чух.

Говореше самотният човек от плажа, когото Гарен беше обидил.

— Кой сте вие?

— Името ми е Алсид Ломе.

— Ломе ли?

— Да.

— Но аз ви познавам.

— Да, господин Тигамба.

— Господин агент.

— Господин агент.

— Е, и после?

— Те наеха лодка, искаха да преминат опасното място, обърнаха се. Този, когото наричате господин Гарен, не можа да се върне. Безполезно е да го търсите; морето влече, ако хвърлим една дъска, ще я намерим на десет километра отгук, господин агент.

— Зная, зная. Познавате ли някого от тези хора?

— Не, господин агент.

— Какво правехте тук?

— Дойдох да видя кумеца Селестен. Използувах събота следобед. Кумецът ми дава риба, а аз му нося зеленчуци, господин агент.

— Срегнахте ли се с него?

— Не, господин агент.

— Къде са зеленчуците?

— Там, под третия кокосов орех, господин агент.

— Селестен тук ли е?

— Тук съм, господин агент.

— Можете ли да потвърдите това, което казва Ломе?

— Кумецът Ломе каза истината, господин агент.

— Идва ли той редовно да ви вижда?

— Да, господин агент.

— Кога идва за последен път?

— В събота преди осем дни, господин агент.

Тълпата се забавляваше. Господин агентът бил дребнав. „Злополуката си е злополука, така си е, господин агент.“ Тигамба прибра бележника си. „Не е моя грешката. Направих всичко възможно да го уловя, но той има свидетели, останалото не е моя работа, няма нищо подозрително, никой нищо не може да каже, дори ако държа сметка за думите на Маргарита, няма начин да го обвиня. До дъно, до дъно изпих чашата. Това е...“ Горчива съдба.

— Добре — каза Алфонс на Таел, — ще ви повикаме допълнително. — После се обърна към рибарите: — Опитайте все пак да направите нещо, дори да е безполезно!

Те едва-едва се размърдаха, спуснаха една лодка в морето. (Познаваха Гарен. Убиец, нищо повече.)

Морето изглеждаше доволно. Опасното място сякаш беше изчезнало (за първи път, откакто съществува този бряг), изглежда, смъртта на Гарен беше го удовлетворила. Кой можеше да каже какво е

чувствувал Гарен в последния миг на живота си? Кой можеше да каже дали и той като синьото море не беше се успокоил замаян? Алфонс Тигамба замахна смътно към морето, а Алсид Ломе заразправя пред група жени:

— Всичко видях, всичко чух. Да, господин агент! Дойдох да видя кумеца Селестен. Всяка събота идвам, да, господин агент... Аз съм очевидец и чух всичко със собствените си уши!...

Жените и децата гледаха като смаяни умореното и застинало неподвижно опасно място. Пясъкът, морето, вятърът и кокосовите орехи бяха замрели всред блясъка. Всред спокойствието движенията на рибарите изглеждаха подигравателни. Те гребяха много шумно, сякаш се опитваха да увещаят в нещо смъртта.

XV

Изведнъж умората напълно завладя Таел... Той се помъкна бавно към града. Мина край равнината, край блатата, край завода, край плоския мост. „Да, пиявици, утринни бани, лъжи, лъжи!“ Таел влезе в града. Нямаше вече нищо тайнствено. Градът беше спокоен, като задрямал. Въздухът бавно трептеше. Таел прокле това еднообразие, което само го успокояваше. Той беше забравил планината, проляната от родината кръв. Вървеше бавно. Видя приятелите си до градинката, не се спря; там бяха Матиьо, Мицеа (я гледай, и Мицеа се беше върнала), другите. Настъпил беше следобедният задух, градът беше като мъртъв, никой още не подозираше какво е станало. Щорите бяха спуснати. Дребните душици почиваха.

Младият човек продължи да върви. Другите го следваха отдалеч. Това беше странно шествие из пустите улици. Таел сякаш чертаеше път всред зноя. Така стигнаха до къщата на Мицеа.

— Направих го — каза Таел, — но не ми беше леко.

Стояха в добре затворената предна стая. Слънцето се провираше през капациите и едва проблясваше в сянката като заглъхващ шум.

— Това е злополука — повтори Матиьо, — никой никога няма да узнае какво е станало.

— Всички знаят! Тигамба знае, разбрах го по очите му! Ломе знае, той свидетелствува в моя полза. Всички хора на плажа знаеха!

— Не! Този път няма място за приказки. Всичко е ясно и просто. Това е злополука. Всички трябваше да го направим. Ти трябваше да го направиш.

Беше дошъл краят на приказките; оставаше всекидневието; да забравим историите от други времена... В далечината се носеше зов, те чува ехото му; пожелаха си да чуят още веднъж този глас.

Мицеа запита Таел:

— Кой храни кучетата ти?

— Един съсед — отговори Таел.

Матиьо извика:

— Мицеа!

Те всички имаха желание да говорят, да разискват шумно, да ръкомахат, да викат.

— Защо — прошепна Таел, — защо той поиска да наемем лодката?

Мълчаливият блясък на слънцето отговори на тъмната къща.

А тялото на Гарен отплува и се отдалечи в суровото море.

III ИЗБОРИТЕ

*„И приказката разказва, че те познали
широкия свят и светът станал техен...“*

I

Беше събота, ден за съдебни заседания. Съдията Парел се беше изпокарал с жена си, с децата, с цялата къща. Той ненавиждаше тези отегчителни съвещания, губеше по цяла сутрин да оправя отношенията на невежите хорица, едни от други по-хитри. Съдията джавкаше:

— Значи, така, не знаеше, че да намериш верига, която влачи подире си цял вол, не е същото, като да намериш ей тъй, на пътя, парче въже?

Той налагаше глоби, жена му трепереше, селяните измъкваха невинно от торбите си по някое пиле или заек и точно там, посред съдебната зала, казваха със съучастнически усмивки: „Бива си го, вярвай ми, господин съдия, хранил съм го с прясна тревица...“ Съдията ръмжеше, после извикваше:

— Амели, занесете това в кухнята, пет франка глоба, да влезе следващият!

А сега трябваше да се занимава с тази история с удавянето!... Защо ли тези хора вечно ходеха към морето? Идваше ли му например на ум на него, Парел, върховен съдия, да върви там? Бяха алармирали всичко живо от служителите на властта. Получиха заповед да узнаят на всяка цена истината, да не щадят този младеж, Гарен беше важна личност. Съдията мразеше важните личности. С какво право се мъчеха да внушат на един съдия какви решения да вземе? И то за един намусен тип, който не знаел да плува? Бяха се събрали полицаи, военни, голяма тълпа, а съдията Парел мразеше тълпите. Обичаше най-много залата да бъде пуста и да има за цялата събота най-много две благополучни дела за някоя и друга кражбица; тогава той запретваше тогата си до коленете или съвсем я вдигаше, гледайки втренчено сбутания писар, който ровеше из книжката си с пресилено усърдие.

Странна жега цареше в малката зала; зяпачите седяха съвсем отпуснати по пейките. Съдията беше освободил средната пътека, но

бяха оставили отворени прозорците и в двата отвора непрекъснато се трупаша още хора.

Таел беше заявил, че няма нужда от адвокат, но въпреки това му бяха определили. Без адвокат съдията щеше да мисли, че са го изиграли. Таел се чудеше на тълпата, която прииждаше, на цялата тази тържественост. Младият човек не се страхуваше, чакаше всичко да свърши. Изказването му се понрави на всички поради простотата, с която беше направено, както и поради точно изложените подробности; този младеж не можеше да измисли всичко това, сигурно говореше искрено. Съдията го разпита какви бележки си е вземал Гарен, за големия западен мост и за предложението на Гарен Таел да отиде да работи в „Домът на извора“. Гарен бил казал, че знае да плува, но той беше възрастен човек и, разбира се, всичко ставаше ясно. Тигамба даде показанията си; говореше предпазливо, без да взема страна. Съдията го похвали. Всички се развеселиха, когато Селестен и Ломе дойдоха да свидетелствуват. Те разправиха как Ломе кръстил по-големия син на Селестен и как Селестен кръстил сина на Ломе. Те били три пъти кумове, свързани два пъти религиозно и един път чрез приятелство. Съдията се разсърди. Адвокатът на Таел каза, че нямал какво повече да прибави, той се осланял на съда, който бил известен със своята мъдрост. Съдията каза сухо няколко думи, за да изрази съжалението си за злополуката, която била лишила страната от един толкова способен човек. Това беше оправдателна присъда.

Избухнаха буйни овации. Всички викаха: „Да живее господин съдията!“, а Парел благоволит дори да се усмихне. Изливащата се от залата тълпа грабна Таел, канеха го да пийнат, но той отказа любезно. Необикновената възбуда не стихна до обед. От време на време минаваха хора с намръщени лица; те изглеждаха обидени от общото оживление. Но никой не им обръщаше внимание. Полицаяте се бяха оттеглили. Военните гуляеха, щяха да заминат следобед. Ярко слънце светеше над градските улици и навалищата в потайните заведения никога не намаляваше. Цареше оживление като в неделите на изборите или по-скоро приличаше на генерална репетиция преди този ден.

Съдията Парел се питаше как толкова лесно беше оправдал младия човек; все пак беше издал оправдателна присъда, след като беше обсъдил подробностите по злополуката. Невероятно беше този младеж да е убил Гарен, необходимо беше богато въображение, за да

се измисли подобно нещо. Нямахте причини някой да помисли, че Гарен е бил приживе като съдията; съдията никак не съжаляваше за неговата смърт. Той предпочиташе всичките тези хора, които се забавляваха по улиците. Те сякаш се подготвяха за веселбите на следващия ден, когато беше храмовият празник на града. Поне съдията се успокои така. Да, те сигурно използваша случая да се позабавляват; това вълнение изразяваше нетърпението им по-скоро да пият и да викат. Без съмнение нямаше по-сериозни причини. Народът е като децата. Те са шумни, но тъй или иначе са симпатични. Не се замислят много-много. Изведнъж съдията се нервира:

— Амели, угоихте ли кокошката, преди да я опечете?

Амели тракаше с тенджерите.

И аз бях по улиците, виках, тичах. Влизах у хората, търсех героя, който беше се отървал от съда въпреки необикновените обстоятелства. Искях да се запозная с Матиьо, с неговите приятели, да им кажа, че разбирам (че разбирам какво?), да им покажа, че и аз съществувам, че съм техен другар, техен брат.

Таел излезе от една къща. Той беше едър, кожата му лъщеше (сигурно все пак беше пил), ризата му залепваше от пот по гърба и гърдите. Приличаше на дървар, който е успял да повали дърво, и очите му блестяха от завършената работа. Очите му гледаха с разбиране. Той имаше приятна външност, полюляваща се походка (полюляваща се като лодка, би казал човек), изглеждаше силен, не го измъчваха угризения. Поне така ми се стори този ден.

Улиците малко по малко запустяха и Таел слезе към площада. Там най-сетне срещна Матиьо, Мицеа и Жил. Те вървяха край канала, който опасваше площада. Не мислеха за ядене. Пет пари не даваха за задушавачката жегга. Бяха седнали на парапета на моста по пътя, който отива на север. Под тях клокочеха ръждивите води. Пред тях се ширеше железопътната линия на завода, която минаваше през кланицата и гробищата, пресичайки площада; тя изглеждаше не на мястото си сред този декор. От другата страна на пътя над сивия цимент се издигаха малки бамбукови постройки, още непокрити с листа, които на другия ден щяха да се превърнат в празнични колиби. Тези скелети от зелено дърво изглеждаха призрачни сред дневния

блясък; те тъжно очакваха клонките по стените, червените и зелените килими, трапезите, рома, уханието на бадемово мляко, пъхнатите в бутилките свещи или димящите факли — всичко, което щеше да ги превърне през следващата нощ в оживени ниши всред непрогледния мрак и шума на тълпите. Сега в следобедното мълчание и жаркия слънчев блясък стърчаха като скелети и изглеждаха по-мъртви от развалини.

— Празнично оживление цари навред! — прошепна Мицеа.

Вляво от колибите се издигаше въртележката, чиито четвъртити дървени коне не бяха още заковани за подпорите. Части от дъските, извити като венец, недобре задържани, се влачеха по земята. Тази предпазливост не беше без значение, като си помисли човек за рояка деца, които въртележката привличаше още преди да беше дошла неделята. Прътът за подаръци също изглеждаше печален, съвсем оголен без своите богатства, лошо закрепен за циментовия площад. Предпразничните дни са изпълнени с носталгия; колко тъжен и безнадежден изглежда празничният площад под слънчевите лъчи в очакване на празника.

Навъртах се близо до тях, бях последвал Таел.

— Ясно — каза Матиьо. — Това е нещастен случай.

— Точно така, нещастен... (Бях отговорил, без да мисля, отзовах се като ехо.)

Мълчание се възцари по улицата, под моста, по пътя и отвъд него. Достатъчни бяха само тези думи и мълчанието, за да разбере, че ме приемат помежду си.

— А сега — каза след малко Матиьо — трябва да проверим дали сме пораснали вече, нали, Мицеа?

— Какво значение има дали ще минат двадесет или сто години? Всичко свърши и всичко започва сега.

— Спомняш ли си какво каза тогава?

— Казах ти, че говориш добре! Владетел на словото!

— Младост, младост...

Зноят замираще. Светлините си играеха над канала и миризмата на тиня се сгъстяваше, овлажняваше въздуха в този час. Зад магнолиите слънцето скоро запали жълта жарава.

Мицеа целуна Таел.

— А къде е Валерия?

Мълчание. Таел се засмя.

— Сега ще дойде и ще се запознаете с нея.

— Аз я познавам — побърза да каже Пабло.

Всички се развикаха: „И аз!“, вдигна се голяма врява. Носталгията се разпръсна, тъгата замря. Денят мина, без да си дадат сметка за това; мъже, жени и рояк деца обикаляха от барака на барака, обсъждаха приготовленията. Всички гледаха отдалеч малката група младежи, без да смеят да се приближат; смущаваше ги Таел, чието приключение ги беше развълнувало. Нощта пристъпяше тихо и събуждаше града, в мрака изплуваха леките постройки. Мина камионът с военните: те викаха, пееха, ревяха; хората ги гледаха, без да помръдват.

— Хайде лека нощ! — каза може би Люк (или Мишел, или Пабло, или Жил, не зная кой), когато камионът изви нататък, край железопътната линия.

— Сега са под бомбакса. Ломе, хей, Ломе, погрижи се за тях!

— Ломе обработва земята и пее с цяло гърло. Изобщо живее като всички хора. Няма нищо общо с бомбакса. Оставете го на мира.

— Ти ли го казваш?

— Вие сте маймуни, вандали, субаруси! Живях при него. Познавам го.

— Търпение... Ето че и той самият идва...

Ломе прекосяваше площада с кумеца си. Бяха си пийнали здравата.

— Здравейте, другари — извика той. — Поздрав на другаря Таржен. Поздрав на всички приятели. Другарю Матиьо, за кого ще гласуваме идната неделя? Казах на кумеца Селестен, който стои пред вас: „Кумец, трябва да се допитаме до науката и до младостта, защото науката е нашето оръжие, а младостта — нашата надежда.“ А кумецът Селестен, който стои тука пред вас, ми рече: „Имаш право, малкият.“ След това веднага дойдохме при вас бързо-бързо — за толкова време, колкото е необходимо, за да обърне човек по една чашка; но внимание, на малки глътки, само така се получава дълга трайност, животът е очарователен, а очарованието е кратко! Та пак питам, другарю Матиьо, за кого ще гласуваме?

— Разбира се, за народа.

— А кой е народът, другарю?

— Аз мисля, че народът е нашият представител — каза Матиьо.

— Аз също мисля така, господин Матиьо!

Внезапно Ломе стана сериозен.

— Не забравяйте — каза той, — никога не забравяйте колко изстрадал е вашият народ, защото той ви храни всеки ден, макар че не ви дава месо, а само хляб. А вашият народ е изстрадал много.

Някаква власт се излъчваше от този човек. Някакво жизнено вълнение, могъща истина. Ломе млъкна замислен. Всички чакаха да продължи.

— Лезарда е придошла. Когато слизах тази сутрин към града, всички пътища бяха залени. Водата стигаше до коленете. Нужна е предпазливост, силата не е достатъчна. Когато човек стъпва в тиня, трябва да опитва почвата с крак. Ето това е. Казвам го просто така. Когато убием звяр, остава миризмата, а миризмата може да предизвика вълнение. Недоверие. Така ли е, другарю Таржен? Приятни са морските бани, а? Само че човек трябва после добре да се измие в рекичката. Така е. Вие навлизате в живота, ще се учите. За вас всичко започва сега. За нас, старите, е много късно, много хубави неща ние няма да видим. Но ние ви помагахме. Вие не го знаете, защото сме безгласни букви, но ние ви помагахме. Спомнете си някога за това.

Минувачите се питаха какво може да разказва така сериозно Ломе. Каналът беше обагрен в червено. Матиьо и приятелите му виждаха само Ломе.

— Хайде — извика Ломе накрая, — трябва да смажем гласа си! Утре е празник. Утре, събота вечер, ще тръгнем за Белем. Ломе влиза в кръга. Сторете място, всички вие. И той ще вземе участие. Реката направи, каквото беше необходимо. Довиждане на всички! Кумец, трябва да вървим. Ти отиваш към морето, аз в планината, а Лезарда е придошла. Поздрав на другарите!

И той си тръгна, повличайки Селестен като трофей след сражение. Минувачите, като видяха как свърши тази своего рода конференция, се засмяха доволни и извикаха: „Лека нощ, Ломе!...“ Матиьо каза тихо:

— Имаме още много да растем...

Тогава всички видяха (а и аз също) Валерия, която слизаше към канала с последните пурпурни лъчи на слънцето.

II

На другия ден градът се събуди от тътена на гърмежи — състезанието по стрелба на патици беше започнало от ранно утро. Стрелците бяха се събрали на моста. Изглеждаха горди и в същото време имаха превзет вид с големите си пушки, праметнати през рамо; те си подхвърляха предизвикателства. Двеста метра навътре в канала бяха поставили плуващо буре, привързано здраво за дънери на двата бряга на блатото; една патица беше вързана върху бурето, но така, че да може да навежда и да вдига главата си. Представител на властта ръководеше състезанието. Всъщност на тези упражнения по стрелба не присъствуваха много зрители. Идваха само хората, които се надяваха да спечелят една от трите патици, заложили в спортната стрелба; идваха без обикновените върволици от приятели и роднини. Те се прицелваха, като се опираха на парапета на моста. Един наблюдател съобщаваше отдалеч кои изстрели са улучили; той се криеше предпазливо в тинята и размахваше знаменцето по уговорения начин.

Обичах да гледам тези състезания заради шума и оживлението, които царяха във от мълчаливия град, заради утринната свежест, както и заради смутените обяснения на участниците в състезанието, когато никой от тях не успееше да улучи патицата. Но тези състезания не бяха самият празник, а се провеждаха така между другото. От състезанието до истинското начало на празника минаваха около два часа. Общо взето, тази част от деня беше запазена за маниаците, за тези, които не можеха да участвуват в общата радост, защото отцепническите им и нападателни желаниа можеха да развалят избликналата радост — имаше нещо разумно в това първо и съвсем ранно утринно занимание преди празника.

Скоро черковните камбани известиха с мелодията на народна песен, че службата в чест на светеца, покровител на града, започва. Това беше тържествена служба, на която за пръв път мъжете не оставаха по черковните стъпала да чакат жените и децата, а влизаха с важен вид начело с кмета и общинските служители.

Свещеникът говори за светеца-покровител на града, който беше изгорял на клада; после дълго шествие се проточи към площада (всички се правеха, че не виждат нито празничните бараки, нито дървения кон, нито пръта, на върха на който бяха поставени подаръци; навсякъде вече бяха наредени масите за серби и за бакара, както и столчетата на собствениците) и се върна към черквата по главната улица. Накрая претупаха набързо церемонията въпреки усилията на свещеника да я забави. Не че не държаха на религията, но всички очакваха празненството и затова бързаха. Отдаваха на религиозния култ неговите пълни два часа. После всички започваха да мислят за площада, където щеше да се развихри празненството. Когато излизаха от черквата след службата, чува ударите на барабана в манежа — глуха, протяжна мелодия. Обаче трябваше да присъствуват на още една церемония при паметника на умрелите и накрая идваше почерпката в кметството; всичките тези неща правеха между другото; дори обедата (истински пир в този ден) не вкусваха, както би трябвало. Просто искаха да се намират на работа, докато се здрачи, докато настъпи часът, когато нощта щеше да обвие с воалите си празничните бараки, да запали свещите и факлите и въртележката в манежа щеше да полети устремно, засилена от хората, въртящи се като сенки край нея.

В четири часа барабанът и инструментите на оркестъра се задвижиха равномерно, но все още не много буйно в манежа. В този час се люлееха малките деца и хората, които тласкаха въртележката отвътре, бяха предпазливи, пестяха силите си. Родителите, застанали в кръг, следяха внимателно какво става; те нямаше да допуснат да се развихрят шумът, ударите и опиянението. Но щом децата напуснаха площада, оркестърът ускори ритъма, работниците в манежа се оживиха. Въртележката заживя буйния си нощен живот. Между пет и седем часа всички отидоха при пръта с подаръците, където мъжете (изпоплескани с брашно и пясък, смесени с маслото, с което беше намазан прътът) се опитваха да достигнат щунката, кокошката и другите лакомства, вързани горе. Удари на тъпан поздравяваха всеки опит; работниците от манежа се подиграваха надменно (а всъщност от чиста завист) на кандидатите за подаръците. Оживлението нарастваше все повече и повече, и не само оживлението, но и някаква възбуда, която се сливаше със сенките, усиливаше се все по-ясно, добиваше

единствена значение. Разнесоха се първите викове около масите за серби и бакара, първите светлини, първите нощни буйства.

Таел беше като омагьосан от общата радост. Той никога не беше участвувал в подобен празник; неговият житейски опит, изглежда, се състоеше само в познаването на стадата и кучетата. Затова се движеше из тълпата като лодка със свити платна, заплувала в ново море. Сега всички го познаваха и намираха за съвсем естествено, че ходи навсякъде с групата на Матиьо — младостта зове младостта. Никой не свърза (или не пожела да свърже) имената на Матиьо, Таел и Гарен. Тук всички проявяваха дискретност, не обръщаха особено внимание на официалното правосъдие. Таел мина десетина пъти нагоре и надолу по главната улица. Аптекарите, продавачката на платове, извънредно любезна жена, с любвеобилно сърце, и хлебарят, когото иначе никога не виждаха (той се страхуваше от слънцето и от „пренаситения въздух“), използваха наплива на хора, за да спечелят по нещо. Те гледаха спокойно Таел от магазините си и казваха:

— Личи си, че не е от града.

Таел пожела да се качи на въртележката. Приятелите му се подиграваха, защото знаеха, че през нощта въртележката здраво разтърсва. Докато се люлееше с децата, той се смееше и викаше. В шест часа каза, че ще опита щастието си при пръта с подаръците. Мицеа се противопостави на желанието му. Люк подхвърли с въздишка, че всички се вдетинявали. Пабло насърчаваше Таел. Предложи дори услугите си да потърси пясък и брашно. Матиьо се смееше. Тогава Мицеа се разсърди и каза, че ще отиде да извика Валерия. Таел веднага се отказа. За да го „утешат“, заведоха го при една маса за серби (не играеха още, но собствениците бяха на пост, канеха минувачите, които се въздържаха, търкаляха заровете по дървените пролуки и викаха: „Единадесет серби!“); посветиха Таел в тази игра, която беше най-популярна в областта. Той спечели, после загуби (заложи пет франка), но не играеше от сърце.

После всички отидоха на моста и както вечерта се загледаха в тълпата и в стръмната улица пред тях, в пътя зад тях и в последните гаснещи слънчеви лъчи. Една вагонетка от завода мина бавно, със силен и оглушителен трясък. Тя пъхтеше така, сякаш цялата тежест на живота беше се струпала върху нея. За миг забравиха празника. Може би тази грозна и банална платформа на колела ги накара да видят

действителността такава, каквато беше; тази мисъл сякаш ги връхлетя внезапно.

Те започнаха да играят „на мнения“, при което този, който описва, се мъчи да определи характера на избрания от него човек. В тази игра (прикрита и забулена със символи и думи) те изразяваха уж случайно, а всъщност много хитро мнението си един за друг.

Мишел каза:

— Моите уважения към дамите. Ако бях умен, щях да се ожена за нея. Тя е малко тъжна, тиха, прилича на дъждовен ден. Ако излезе вятър, плаче. Не е роза, но все пак е цвете. Когато човек я вижда всеки ден, няма нужда да мисли за цвета. Тогава ще я обича.

Всички извикаха веднага, че говори за Маргарита.

Беше ред на Жил:

— Огънят, изригващ от този вулкан, е като светулка в твоята къща! Дай ми лавата, ще заспя в тихата вода. О, целувка, ти си бодлива. Когато я милваш, милваш радостта и гнева. Успокой се, успокой се. Огънят на вулкана се смее, но тихата вода милва огъня! Огънят е жена и знае всичко...

— Безсрамник! — извика Мицеа. — Ако искаш да опишеш мене, постарай се да бъдеш по-разбираем. Сега е мой ред.

— Когато хората се смеят, и той се смее. Когато се шегуват, той мърмори. По-черна от него е само боята за обувки. Нищо не му изглежда достатъчно сериозно, а е по-сериозен, отколкото го мислят другите. Ходи бос и има груба походка. Силен е в мързела...

— Няма защо да продължаваш — каза Матийо. — Аз печеля. Това е Пабло.

— Точно така! — въздъхна Пабло. — Драги Таел, ето ти чудесен пример за липса на обективност.

Люк каза:

— Хитрост. Разум. Ученост. Някой трябва да тръгне нагоре по реката, никой не се решава. Говори много, върши малко. Когато говори, трябва да го слушат. Приказва много. Миналото е минало. Не се ровете в нещастията, нещастиято трябва да се уважава. Не търсете и в тайнствата, но той самият е тайнство. Не знае кое е важното. А важно е борбата на работниците. Всички ние сме еднакви, но той се отличава от нас.

— Не е Матийо — извика гневно Мицеа.

— Напротив — отговори Пабло, — за Матийо ми е думата. Само че лустросан и подобрен Матийо.

— Кой печели?

— Пабло.

— Мицеа.

— И двамата.

— За първи път играем така сериозно — обясни Пабло на Таел.
— Сега е мой ред.

— Когато види пчела, не мисли за мед. Когато види рана, не мисли за нож. Когато погледне кожата си, не мисли за родината си. Когато е гладен, не иска да признае, че е гладен. Инат е като муле, блед като омлет, но си има убеждения. Познайте кой е.

Всички се засмяха.

— Това е Люк — каза Маргарита, — Люк е... Пабло, не е хубаво от твоя страна.

Другите изръкопляскаха.

— На теб никога не ти се яде! — каза Люк.

Матийо каза:

— Простичък като хубав ден. Скромнен като домашен хляб. Не знае своя път, но ще отиде много далеч.

— Мишел.

— Пабло спечели.

— Три точки за Мицеа, три за Пабло, две за Маргарита и Матийо, една за останалите.

— Пабло, обзалагам се, че аз ще спечеля!

— Сега вече никак не е мъчно.

— Печеля! Твой ред е, Таел.

Таел каза:

— Търси нежност. Открива само насилие. Гледа живота, а смъртта го дебне. Защо е така сложен? Защото и родината му е такава. Когато иска да заплаче, сълзите сякаш му се надсвиват. Израства от земята, но клоните му са във висините. Всичко става безполезно, ако човек мисли много.

— Това е Жил!

— Не, това е самият Таел — извика Мицеа, — аз печеля.

Маргарита възрази:

— Не е справедливо, сега е мой ред, а вече остава само една точка. И така...

— Кой остава? — запита Пабло.

— Карай, Маргарита!

Маргарита каза:

— Кротостта е неговият чар; не се доверявайте на гъвкавото дърво, то се поддава най-мъчно. Съвсем близо е, усмихва се... Не, не мога да го опиша, в края на краищата вие ме ядосвате!

— Браво, браво!

— Жил, това е Жил!

— Мицеа е победителка. Пет пъти позна.

— Знаех, че така ще стане.

— Уважавайте дамите...

Поколебаха се. Дали да останат там до края на празненството? Умора и печал...

Но внезапно празникът се развихри. Да, нощта беше се спуснала, шумът замайваше главите като силен парфюм; дървените коне риташа и сухото дърво скърцаше, сякаш кавалкада летеше по камъчетата на Лезарда и някой подхвърляше с шепи ориз в простора; от време на време тежките вълни на тъпана — цяло буре вода, което издъхваше и хриптеше, завладяваха всички внезапно и работниците, които буташа въртележката, се запъхтяваха в манежа, едва докосваха земята, помагаха си силно с рамо при едното завъртане, а след това увисваха на железните прътове и се оставяха вихърът да ги отвлече с риск да си счупят костите; собственикът на въртележката крещеше след тези, които увисваха, вместо само да тикат; образуваше се втори шумен и оживен кръг в краката на конете; оркестърът свиреше бясно — трам-та-та! — и всички сякаш плуваха в ритъма и врявата, носеха се с буйното нестихващо течение (с една дума, имаше поцърктели, които летяха надолу с главата, почти до върха на лошо сглобените дъски), а после скачаха всред тълпата, хората очакваха този миг; пазеха се от тези, които скачаха; тълпата приличаше на бухнал сноп, тя просто избликваше като извор; обхванати от лудо опиянение, всички тичаха от една маса за серби на друга; все очакваха щастливия случай, благоприятната партия, мига, в който ще прекъснат лошата серия, обзалагайки се срещу играча (пет франка, че няма да спечели шест); откъде ли се вземаха тези пари, които минаваха от ръка на ръка с

изумителна бързина? Викаха: „Размърдай се!“ — и след всяка щастливо завършена партия се спускаха към продавачите на кървавица (тази нощ продаваха само тлъста кървавица) и всеки можеше да пие, колкото иска, ром в салона на голямото заведение на площада (но собственицата следеше колко ром пият, за да не преминат позволените граници); после хрупаха сладко фъстъци или обръщаха наведнъж чашите — за това заведението беше тъкмо на мястото си (защото празничните бараки бяха наистина прекалено много уютни и много нагласени с претрупаната украса от клонки, килими, петролни лампи; бяха много тесни и удобни за старите, за сериозните, за издокараните празнично хора); Таел играеше разпалено серби; беше спечелил четири пъти и продължаваше да залага на седем от първия удар, на единадесет и после на десет, на две, на пет; противниците му нервничеха: „Размести ги, господине, размести ги!“ Матиьо и Мицеа танцуваха в закрития пазар между големите дървени маси и масите от черен мрамор; Матиьо беше вир-вода потен.

— Да ги оставим — каза Мишел, — сигурно няма да излязат скоро оттук.

И ние си тръгнахме (да, и аз бях с тях) и отново се озовахме на площада; Мишел се нае за един час да тика въртележката, Жил също, така че Маргарита се люля до насита. Върнах се пак при Таел, който продължаваше да печели. Пабло седеше при него, викаше, ревеше, въздишаше:

— Когато имам смелост, не ми върви, когато ми върви, нямам смелост!

Таел трябваше да играе срещу партньор, който се мъчеше да го предизвика.

— Не е възможно, той е сменил заровете!

— Казвам ти, че не съм. Моите са, все с тях играя.

Той мъчно щеше да се реши да напусне масата (възбудените играчи непрекъснато искаха реванш), ако внезапно не беше се появила Валерия; тя го улови под ръка и го отвлече другаде (към пазара, където танцуваха), а играчите не се решиха да възразят. Пабло изчезна някъде и почти никой не го видя до края на нощта. Люк скиташе нагоре-надолу, той се чувствуваше самотен всред гъстите пушеци, всред мириса на печени с лук моруни, на ориз с червен сос, на ром, на пот, всред виковете, сенките и светлините. Той беше сам и мислеше:

„Те се забавляват, доволни са, нищо не им липсва, нито ядене, нито пиене, нито смях, нито танци, а действителността си е действителност; те ме карат да се смея с тяхната романтична игра на мнения; единственото реално нещо у нас са унижението и беднотията, а романтиката е изпълнена с бунт и гняв; как могат да забравят това? Държат се, като че ли са кой знае какви учени, странни са, замислени дълбоко, но това са само маймунджулуци, чисто и просто тъжни маймунджулуци; като си помисли човек какво представляваме всички ние — нашият народ е товарен добитък на захарната тръст, презрян изгнаник, а ние сме доволни, проявяваме самомнителност, щастливи сме, чувствуваме се владетели! Кой от нас би могъл да каже: «Аз страдах много»? Никой, дори Матиьо не може да го каже. А нашите майки са пожертвували всичко, живот и здраве, пренебрегнали са братята и сестрите ни заради нас, за да учим ние. И за какво? За да поискаме ние да бъдем по-различни от тях, единствени. А нима нашият народ иска да бъде по-различен от другите? Той търси мястото си под слънцето, търси защитници, иска свобода. Навсякъде по света има народи, които страдат, и ние сме като тях; всички народи са братя и навред има експлоататори и експлоатирани. Когато видя пчела, мисля за кошера, от който е излетяла тя. В Центъра народът страда като нас, солидарен е с нас. Опасни са нашите мисли, ние говорим, мечтаем, надяваме се на морето, а вълните изчезват, те никога не остават такива, каквито са, всичко се руши. Убиха човек заради това — нищо, убиха го, — но той сам беше убиец, крадец, експлоататор, предател и дори нещо по-лошо. Ние всички го осъдихме, всички го убихме, но знаеш ли, Мицеа, ако го убихме само за да играем на мнения, не си струваше трудът. Ние имаме по-важни задължения, трябва да узнаем истината, да узнаем...“

Люк обикаляше около масите. Край него минаха Мицеа и Матиьо. Матиьо каза:

— Люк все трябва да обмисля нещо, не умее поне малко да се вживее в празника.

Мицеа отговори:

— Той мисли за онази случка, за това, което ни предстои да правим; смята, че много бързо сме се забравили, че се занимаваме с детинщини, че не разбираме нищо. Матиьо, той има само мозък и няма сърце, сигурен е, че сме забравили всичко.

— Не мисли така! — каза Матиьо и почти извика: — Познавам го, той е искрен като нас...

В този миг обаче Мишел и Жил ме запитаха нещо, предложиха ми да се позабавляваме в манежа. Площадът сякаш се въртеше около огньовете, огньовете блестяха към морето, морето ревеше и се разбиваше в брега; всред морето имаше къщи, морският шум добиваше мирис, който се промъкваше навред като лиана, и от всички струеше пот; мислех за Таел, който танцуваше с Валерия на пазара, Жил тикаше въртележката, лъснал от пот, съсредоточил сили; той не викаше, гледаше си работата, рядко се увличаше да направи някой полукръг, беше запретнал панталона си (собственикът сигурно би предпочел все пак той да вика малко). Мислех, че Таел танцуваше с Валерия, да, той танцуваше буйно в закрития пазар, носеше се над къщите в морето като самотна нощна лиана; не знаех, че точно в този миг те говореха за „Домът на извора“.

— О — казваше Таел и само Валерия го чу, — ти никога не си виждала подобна къща; също като черква е, в която не се страхуваш да влезеш, сенчеста е и цялата е от мрамор, а не е студена, тя е „Къщата на мечтите“ („А сигурно, когато придойде Лезарда, е красиво да видиш как изворът блика“ — мислеше Валерия) и казвам ти, че щом я видях, помислих: „Ще дойдем тук, но сега това е невъзможно, съвсем невъзможно е!“ („Ти ще ми кажеш — мислеше Валерия, — нали ще ми кажеш, Таел, дали си го убил, или наистина беше злополука! Зная, че си го убил, но моля ти се, кажи ми това!“); а аз винаги ще съжалявам за тази къща, защото там познах Лезарда; обичам реката, странно, нали? Валерия, кажи за какво мислиш?

А хубавата Валерия му отговори:

— Другата събота ела у нас. Кръстницата ми иска да се запознае с тебе.

Безкрайното море сякаш ги обгърна в мига, когато денят затрептя; във въздуха проблясваха първите зари, ведри зари, и буйството премина по островърхите планини, по необятните обширни плажове, набраздени сякаш с вълни, шумът постихна, на площада останаха най-разпалените; нямаше вече кървавица, оркестърът на пазара се готвеше да си почине в пет часа; започнаха да играят бакара (по-тиха игра, по-малко екстравагантна, за която са необходими повече хитрост и търпение, отколкото при серби — изобщо бакарата е игра за

малките часове); всички се разотиваха сънливи, чуваше се зовът на ламби, хората клюмаха, после разтърсваха глава, не искаха да заспят, а кларнетът свиреше тихо и меланхолично, звуците му се носеха като лунна светлина над морето; тогава изведнъж забелязаха, че навред бяха натрупани купчини конфети, че те бяха вдъхвали, яли, пили конфети; конфетите бяха залели всичко, образуваха дебел килим като зеленина в сред града, като морска пяна...

Трябваше да се прибират вече, празникът беше свършил. На моста отново се озоваха Мишел, изникналият отнякъде Пабло, Маргарита и Жил. Те се облегнаха сънливо на перилата, когато изведнъж видяха невероятно зрелище на пътя, близо до дъскорезницата. Таел и Матиьо се биеха ожесточено; макар че Матиьо беше много по-слаб, той се защитаваеше добре. Спуснаха се да ги разтърват. Не можеха да разберат нищо от това напълно неочаквано, безсмислено явление, което приличаше на буен завършек на празника във ведрото утро.

Таел и Матиьо се разделиха, окървавени, в парцали, преди приятелите им да се намесят; бяха ги чули, че идват. Двамата се мъчеха да се усмихнат, сякаш искаха да кажат, че отсега нататък всичко помежду им е ясно, че дружбата им е вече без петно и те ще бъдат единни на живот и смърт; останалите започнаха да разбират малко по малко в какво се състои работата (без Пабло, който не се учудваше никога на нищо, а винаги предугаждаше какво ще стане); всички ги гледаха; Матиьо беше по-раздърпан от Таел, но и двамата смятаха, че е въпрос на чест да не издават умората си, затова задържаха дишането си.

Валерия и Мицеа стояха прави, неподвижни, като застинали (никой никога не узна какво беше събрало четиримата на това място — предизвикателство или случайност). Маргарита беше силно развълнувана. Матиьо и Таел се преструваха, че нищо необикновено не беше се случило, сякаш и те бяха обикновени зрители, дори не и свидетели на тази сцена.

Може би щяха да останат там кой знае колко време като статуи, ако в този миг по пътя не беше се задал Алфонс Тигамба. Той идваше от север (макар че трябваше да бъде в града, за да предотвратява споровете и побоищата); спря се при тях, както слънцето изгрява зад

планинските върхове, и сякаш не забеляза в какво състояние са Таел и Матийо; само каза:

— Какво нещастие, какво нещастие, дядо Лонгуе агонизира!

III

Таел измина още веднъж целия път на юг; но сега имаше друга цел, по-високо предопределение — отиваше на среща със своя живот. По дългия десен път той поздрави работниците от завода, които се връщаха от нощно дежурство („Къде отиваш, господин Таржен? Да се окъпеш в морето ли?...“ — питаха го те и се смееха широко), после видя плоския мост, залят до първата чугунена преграда от обилните води на Лезарда; трябваше да влече краката си и да не шляпа, за да пази панталоните си; съзря удавената от реката равнина и зелените петна от трева, които плуваха тук-там като покосени венчета.

Таел мислеше, че все пак странна съдба го беше довела в тази равнина, тласнат от кой знае каква необходимост, с душа, изпълнена с пламък, разцъфнал и откърмен в мълчанието и спокойното еднообразие на планината, за да опознае родината си, миражите, грозотата, блясъка, величието и тежкия всекидневен труд, смеховете, водите, пясъците, нищетата, надеждата, гнева, потта и кръвта, които, смесени заедно, съставляват същността на неговата страна, и за да разбере какво значи властна любов и измамническа смърт, без да може да каже, че знае къде са краят и умората от любовта и тихото начало на смъртта. Той съзря тази равнина, окъпана във вода, над която тегнеше слънцето, почувствува, че Лезарда беше завладяла душата му, също както беше заляла родината му, че не би могъл да живее повече в равнината, примирявайки се с общите мъки и очаквайки реката да запълни всичко около него, че трябваше да се върне отново в планината като човек, който се отказва от забравата, който се уединява, решен да научи децата си на правото да изразяват желанията си и сами да избират пътя си в живота.

Но изведнъж разбра, че самотата в планината щеше да му бъде непоносима, че не би могъл да забрави урока на равнината, стремежа да се бори, бавния труд, чрез който неговият народ, преминавайки през толкова миражи, се стремеше да прецени силите си. Изпитваше едновременно непреодолимо желание да бъде сам и необходимост да се отдалечи от реката (свидетелка на неговите угризения и на

многобройните му опити да предума Гарен, да го убеди да се откаже от плановете си), а някаква сила го задържаше по бреговете, където няма сянка, по трудовите пътища на човека. Таел разбра, че носеше в душата си нещо от общите усилия, което добиваше все по-ясен израз, от драматичното напрежение на всички да помирят любовта и гнева, блясъка и нещастията, светлото благородство и чистотата на бъдещите дни. Да успокоят родината на неговия народ, чийто разкъсан образ терзаеше духа му, макар че не му причиняваше телесна болка. Да се сбъднат най-после мечтите им, които бяха разединили една-единствена воля на толкова много различни воли, които предизвикваха противоречия между Матийо, Таел, Люк и всички останали, макар че всички имаха право, защото всеки един от тях познаваше частица от общото добро, представяше си го и мислеше, че може да му намери най-доброто разрешение.

Всичко това Таел почувствува, докато вървеше по пътя всред палещия мирис на захарната тръст. Той потърси покой, като помисли за Валерия. Само тя можеше да го изтръгне от душевния му смут, защото той вече беше разбрал, че тя е истинска рожба на страната. Тя беше нежна, високомерна и засмяна, не признаваше излишни усложнения, беше прекрасен израз на противоречивите сили, които го преследваха, а в нея се свързваха неделимо. Не че Валерия не беше познала мрачната опияняваща сладост на живота, но тя като че ли презираше малко селяните, хората, които обработваха земята и чието чисто величие не познаваше. Можеше ли той да я упрекне за това? Тя винаги беше живяла сред високомерни граждани, които бяха свикнали да се мислят за по-високостоящи (за да не се поддадат на подтискащото съмнение, което всеки миг е готово да израсне като глава на хидра) и бяха натъпкали главата ѝ с приказките за своето превъзходство. Но Валерия беше останала скромна. Таел помисли, че техните деца ще приличат и на нея, и на него; щяха да бъдат силни и чисти като нея, нямаше да разберат къде е началото на драмата и първият зов, но щяха да бъдат внимателни и прозорливи, какъвто беше той, преди да напусне планината. Тези деца щяха да бъдат утрешният народ, а Валерия щеше да съумее да ги възпита. Тя не беше като другите глупави и наивни девойки от града (или от съседните градове), които мислят само за дребното си благополучие и се гордеят, когато приличат на хората от Центъра, нито като тези млади хора, чиито

стремежи в живота се ограничават единствено в покупката на кола и в незначителни удоволствия, свързани с невежеството и с лъжливото им богатство. „Защото — помисли пак Таел — богата е само онази страна, която свободно е избрала как да организира и да подреди богатствата си по най-подходящия начин.“ Политиката не беше вече празна игра на личности, които, като се озоват натясно, защитават мизерните си привилегии, състояние и положение; сега тя изразяваше определено драмата на страната, народната сила, търпеливо изработения сценарий, чието развитие води сигурно към единственото истинско щастие. Да, във Валерия имаше нещо от величието на планината и от силата на равнината.

Таел още веднъж тръгна по пътеката между захарната тръст, в затвора, изграден от пот и захар, от дивиденди и нищожни надници, от безчестие и жестока експлоатация, и не се учуди, като видя, че девойката го чака: Валерия беше сигурна, че той ще мине по този път, а не по шосето. („Може би — каза си той — не поради всичко, за което току-що си мислех, може би само от спомена за любовта, но какво пък — моята любов и разумът ми имат едни и същи корени.“) Тя беше застанала на същото място, както в първия ден. Валерия го целуна продължително, после го улови за ръка и така, без да си кажат нито дума, те се отправиха към къщата...

Госпожа Телюс, кръстницата на Валерия, беше една от очарователните жени от миналото поколение. Тя беше възпитана едновременно по правилата за вежливост от старите времена и в традиционния прелестен дух на тази страна. Изглеждаше малко старомодна в пъстроцветните си широки фусты, украсени с везан фестон; усмихваше се с ласкавото изражение на стара дама, очарована, че посреща гости.

— Валерия, мила, пригответи пунш за младия човек, той сигурно умира от жажда. Господин Таржен, моята кръщелница говори само за вас. Ако продължава все така, навярно ще поддържа лошо къщата ви. Жена, която много приказва, е лоша домакиня.

Така, по твърде деликатен начин, тя го предразположи да се чувствува удобно и церемонията по предложението за женитба стана

почти излишна — а той често беше си повтарял една фраза, която смяташе, че ще прозвучи много изискано.

— Ще позволите ли да ви наричам Рафаел, знам, че ви казват Таел, но не мога да свикна с тези изменени имена. Например — на вашия приятел Пол Басо или Пабло, малката Мари Цела — Мицеа и Маргарит Адоле, която иска да я наричат Маргарита. Какво ли си мислят майките им?

— Виждам, че познавате моите приятели.

— Познавам ги, виждала съм ги всичките още когато се раждаха. Родителите им бяха мои приятели, а може би и още са мои приятели. Но вас не ви интересуват родителите, нали?

— Аз съм сирак, госпожо.

— О, простете ми, простете ми... От днес ще имате майка, ако искате. Искате ли, Рафаел?

Никой не можеше да устои на очарованието на старата дама. Таел почти не разбра, че тя го накара да ѝ разкаже всичките си планове за бъдещето (първо, щяха да отидат до къщата в планината — „Да, винаги е добре, когато жената следва мъжа си“, той щеше да продължи да отглежда добитък и когато постигнеше задоволителни успехи, щеше да се върне с Валерия в околностите на града — „Наистина младостта не може да се зарови безкрайно в самота, вие сигурно ще успеете, бъдещето е пред вас, а аз вече съм изгорила маслото в лампата си“, може би накрая щяха да си купят къща, разбира се, в полето); младият човек не успя да долови някои недоизказани мисли на госпожа Телюс. Валерия поднесе пунш, тримата обядваха на верандата. Тържествен семеен обед с червени рибки, които плуваха в подлютения бульон, всякакви видове зеленчуци — възхитително, чудесно ядене. При десерта (конфитюр от „сливите на Цитера“) той вече беше се съгласил сватбата да стане след три месеца. Валерия щеше да отиде с годеника си в къщата всред планината, за да приготви всичко.

— Това ще стане след изборите — каза Таел.

— Занимавате ли се с политика?

— Донякъде.

— Рафаел, по-добре остави политиката на безделниците. Защото безделниците се занимават с нея, трябва да ти го кажа. Политиката винаги е довеждала страната до разруха. Ах, на наше време хората поне се биеха честно. Днес интригуват, заговорничат, клеветят.

— Днес хората са други — каза Таел. — Те не интригуват и са бедни. Имат само сила. Народът се е устремил напред.

— Извинявайте, деца, аз хвърквам като живак. Но, Рафаел, обясни ми какво искат те?

— Искат да живеят истински и да бъдат достойни за живота си.

— Живот, достойнство, нима човек може да промени нещо?

Валерия не помръдна. Въздържаше се да каже каквото и да било.

— Господи, никой не помисля за страданията на майките в тази страна! Пребиваме се за децата си, те са плът от плътта ни, а после разни идеи ги отдалечават от нас, те заминават, оставят ни, не разбират какво обичаме ние! Може би съдбата иска така?

— Не знам, госпожо, аз съм сирак.

Госпожа Телюс на свой ред не можа да устои на толкова достойнство. Тя изтри една сълза и обузда словоохотливостта си; мълчанието ги обгърна като благотворните води на река. Валерия и Таел бяха сираци, но Валерия имаше кръстницата си (сестра на баща ѝ), а Таел беше израснал сам като планинско дърво. За това мислеха и тримата.

— Трябва да призная, Рафаел, че нашата скъпа Валерия е като тебе, естествено е младите хора винаги да се увличат по нови идеи.

— Въпросът не е само до младите хора; мисля, че става дума за волята на народа. И го вярвам!

— Господи, той наистина говори като политик!

— Ах, госпожо, хората страдат, умират, унищожават се!

— Наричай ме „кръстнице“, ще ми бъде приятно.

— Принудени сме да живеем в нищета, не бива да забравяме това, в противен случай ни чака край. Има една сила, която ни петни. Но аз не съм достатъчно образован, за да обясня добре нещата.

— Намеква, че Матиьо може да го стори по-добре — поясни Валерия.

— За Матиьо Белюз ли говориш, за сина на госпожа Мари-Роз, братовчедката на мъжа на покойната ми сестра? Макар че никога не го виждам, ние сме роднина. Чудесен момък. Разправят, че мислел да продължи образованието си. Какво не прави за него госпожа Мари-Роз! Но сега той се занимава само с изборите, а е толкова млад още!

— Не знаех, че сме роднина — каза Валерия.

— О, в наши дни връзките се губят!

— Ние ще ги възстановим — каза Таел, — и то ще започнем отдалеч. Ще стигнем до извора. Матиьо търси.

— Добре. Това е истинско безумие. Но няма значение, ще поканим Матиьо на сватбата.

Таел и Валерия потръпнаха.

— А знаеш ли, че въпреки всичките си нови идеи Валерия отиде да си гледа. Да, да, аз знаех, мило дете. Ти ходи при дядо Лонгуе. Напразно си хабим думите, хората винаги се обръщат към миналото, за да узнаят бъдещето.

— Дядо Лонгуе агонизира.

— Горкият, горкият човек!...

Валерия каза нещо неочаквано:

— Последните спомени си отиват. Ще ни бъде трудно да открием извора. Сега идва нещо ново.

Таел се изненада от думите ѝ; в края на краищата той не я познаваше. Кръстницата Телюс заспа тихо в люлката си. Таел и Валерия отидоха в алеята с кресоните, легнаха един до друг и дълго се вслушваха в нощта, която се спускаше над земята; мислеха за нощта, която щеше да отнесе завинаги дядо Лонгуе.

От осем дни знахарят береше душа в колибата си. Чудеха се как живее още. Черното му, съсухрено тяло полека-лека се вцепеняваше върху торбите с гуано^[1]; този труп понякога докосваше с моравата си ръка лицето, като че ли искаше да изгони хората, които се мъчеха да спуснат завеса между него и света. От осем дни съседни бдяха над него; хранеха го с по няколко лъжици мляко, смесено със стрити зеленчуци. Дядо Лонгуе не приемаше почти никаква храна, отпиваше само по една-две глътки вода, леко смесена с ром, но продължаваше да се държи.

Той виждаше неизбежната гора в далечна страна, сам той беше станал отново дете. Дядо му говореше, а на него му се струваше, че думите избликуват от дърветата, от нощта, от палещата тръпка на листата, от шепота на цялата гора; той бродеше всред тези думи и отново откриваше мириса, който всъщност никога не беше забравил. Дядо Лонгуе се беше разхождал като дете из тази страна, беше пял и танцувал под звуците на там-там, живееше волно всред глада и жегата,

думите ясно напомняха за глада. Някаква мрачна сила го затегли нанякъде; твърда дървена ръка го повлече, пипалата на огромна лиана се разпериха над него; нещо отнесе дядо Лонгуе, думите на дядо му се превърнаха във вопли и хъркане, замириса на изгнили водорасли и на море; тялото му се залюля силно, мъчително (сякаш детето растеше с невероятна бързина и чувствуваше как се уголемяват костите и мускулите му, как необуздано се развихря духът му); после той се озова в нова страна и мъчителна носталгия го обзе; сега той виждаше ясно дядо си — стар роб, жигосан с желязо (точно това виждаше), спомняше си традициите на семейството, бягството в големия лес, началото на търговията с духове, всекидневния зов към долините и същевременно към великолепната гора, където ги очакваше само глад и зов, предаващ се от баща на син; той бродеше ден и нощ сред спомените си, а хората идваха да се съветват за болести, страдания, омраза или любов и не знаеха, че всъщност не той, а неизвестността ги зове.

Дядо Лонгуе виждаше как страната напредва, расте, как всичко се изменя. Виждаше, че вече никой не мисли достатъчно за великата гора, той зовеше, свиваше ръката си на фуния около устата, викаше непрестанно: „Хей!“, но никой не отговаряше — времето на предсказанията беше минало. Той казваше: „Трябва да се изкачите до гората“, но единственото нещо, което виждаше, беше едно восъчно лице с хубава брада; то му се усмихваше и го викаше кротко, опитваше се да го убеди: „Ела, ела, ти си мой служител, аз съм твой господар.“ Дядо Лонгуе се бранеше, той не искаше да последва кроткото лице, отгатваше, че зад него се крие някаква измама.

Стариците в колибата се наведоха над агонизиращия. Дядо Лонгуе отправи поглед към съседките си — те нищо не разбираха, не виждаха нищо; после сякаш потъваха в бездна, изпълнена с вода („Това е Лезарда — помисли той, — Лезарда, която приижда.“); жените му говореха, но не чуваха, че той вика, тревожеха се за него. Старецът сви за последен път ръка пред устата си, за да извика силно, но между странно отдалечените си един от друг пръсти видя още веднъж бледото кротко лице, в което сякаш се загуби неговият зов; и помисли, че пътешествието беше свършило вече, да, идваше неговата смърт. Остави се да го отведат, съгласи се най-сетне да се предаде, а пръстите му се затвориха и образуваха нещо като маска.

Стариците седнаха на пода в колибата и зачакаха.

[\[1\]](#) Птичи тор — Б.пр. ↑

IV

Първата неделя на месец септември 1945; цялата околност се беше стекла в града. Най-сетне беше дошъл денят на изборите. След излизането си от черната бездна на войната, която беше присадила върху живота му като страшен израстък много години на сянка и лишения, народът се чувствуваше опиянен от възможността да изживее възраждането си. Тези избори не бяха нещо обикновено; въпросът не се състоеше само в това да изберат представител, сега щяха да узнаят дали е свършила нощта, дали вече е заблестяла зората. Щяха да узнаят дали необятният свят е открит за тези, които искаха да го завладеят. Дали любовта и нежността, толкова дълго сдържани без резултат, ще могат най-сетне нежно да разцъфнат.

Отвсякъде прииждаха мъже и жени. От Белем, планинско възвишение, отдалечено в непристъпните дебри, чиито жители, ниски, набити хора, имаха тайнствен и затворен вид като сянката на техните лесовете. От Пеи-Меле, област, съвсем отстранена, близо до колониалния път; хората от тези места са свикнали да виждат какви ли не пътници, затова са открити и шумни; те викаха. От голямото западно възвишение, над което се издигаше бял замък; жителите му бяха упорити; катереха се по стръмния път, без да поглеждат кулата. От Дяволското възвишение, махалата на Ломе, където ронливата земя се смесва със скалите и замислеността с веселието. От Калифорния, чиито пясъци и морета владеят душата и тялото; хора с възлести мускули и непокорна воля.

Цялата тази навалица създаваше голямо оживление в града. Навред се виждаха бели костюми, бели ризи, червени връзки. Цветя на бутониерите. Нямаше нужда от много приказки — победата беше сигурна. От десет часа всички знаеха за кого ще гласуват. Избирателните бюра бяха изпълнени с хора, с цветя и нито подправените урни, нито предварително подготвените списъци можеха да победят такава вълна. Сдържаност и отличен ред осигуряваха законното гласуване и възпираха управляващите да прибегнат до последната възможност за победа — униформената сила. Едни и същи

думи се носеха от уста на уста: „Спокойствие, спокойствие, не отговаряйте, не създавайте стълкновения, само гласувайте!“

Множеството избиратели се разхождаха по улиците, личеше, че хората едва обуздават горещото си желание да проявят вълнението си, да се развикат възторжено и радостно. Чудна би изглеждала на не добре осведомените зрители тази удивително затворена в себе си, разумна и отмерена тълпа, в която ясно биха могли да отгатнат недвусмисленото желание за буйства.

Бяха определили Матиьо да стои в едно бюро, Люк — в друго; Жил, Мишел и Пабло сновяха от кметството до съда, от девическото училище до пощата и изчисляваха процента на гласувалите.

Към четири часа следобед стана една разправия. Някакъв човек се опита да разруши урните в кметството, викаше, че изборите били лъжливи, че се подигравали с народа; вразумиха го, преди жандармите да успеят да се намесят. В пощата друг платен човек се опита да открадне един от списъците; и там опитът пропадна. Навсякъде бдяха добре.

За първи път Матиьо и приятелите му се чувствуваха действително свързани в една обща сила. Официалните задължения, с които бяха ги натоварили (в лицето на Матиьо и Люк), бяха признание на усилията на всеки един от тях от седмици наред. За всички тях, които все пак бяха работили в истинската изборна кампания, това беше осезаемо доказателство, че участието и дейността им, колкото и ограничени да бяха, не са отишли напразно. Тези длъжности потвърждаваха наяве, и то при твърде тържествен случай, доверието, което им бяха засвидетелствували. Това беше нещо като реална основа, върху която можеха да извисят стремежите си, букет от дървета, на които да присадят разпръснатите си клони. Спокойно можеше да се каже, че този ден им беше допринесъл повече полза, отколкото цяла година спорове.

Седнал зад дългата маса, Матиьо проверяваше имената и отмяташе в списъка гласувалите; чувствуваше се изпълнен с внезапна, но спокойна сила; колкото повече напредваше денят, толкова повече се успокояваше той. В моментите на затишие (когато опашката от избиратели се поразреждаше) той поглеждаше часовника в голямата зала и мислеше, че двете стрелки отбелязваха за него нова истина, дълбаеха бразди в безкрайно наситения със събития живот. Отпусна си

съвсем малко време за почивка, за да обядва при майка си, която беше му приготвила чудесно ядене. Госпожа Мари-Роз го погледа, докато се хранеше, а после, когато видя, че той се готвеше да скочи към вратата, му каза:

— Не ми е ясно защо правиш всичко това, но ще гласувам за представителя дори ако той е против религията. Не те виждам често, но зная, че си добро момче. А нашият представител сигурно защитава нещастните.

Матиьо я целуна доволен; най-сетне майка му беше престанала да мисли, че той иска да превърне черквата в танцувална зала; беше спечелил в нейно лице още един съучастник.

— Върви, върви — каза госпожа Мари-Роз, — не се преструвай, че искаш да ме целунеш. Виждам, че умираш от желание да побегнеш към кметството.

За Матиьо този ден беше ден на чисто щастие. Майка му остана сама; тя си мислеше, че на света има само един син, когото не разбира, но в когото вярва.

Таел беше твърде млад, за да гласува, но и той участвуваше в общата радост.

„Ето какво чаках — мислеше си той. — Точно затова дойдох, за тази ярка, светла истина; правилно разбихах в планината, че нещо ми липсва. И аз си представях живо всичко самичък; исках съм, без да го зная, исках съм да говоря, да бъда с другите и вече бях с тях; за това дойдох, тази страст ме е изгаряла. Сега на сърцето ми е леко и приятно. Бих могъл да отида с всички навред по света. Бихме могли да наемем кораби, грамадна флота; и ето, един ден да отидем и да кажем «добър ден», просто така, по съседски, на другите народи — толкова близо сме до Китай, до Бразилия, до Конго... Конго, ние току-що дойдохме да целунем земята ти, приемоте ни, пътят беше дълъг и мъчителен, много мъчителен. Погледнете замрежените ни очи, мъртвите по пътя, страшен е пътят, който човек трябва да измине, за да поздрави един съсед, да целуне един брат. Много мъртви останаха в горите, мнозина загинаха в морето. Да, ние ще отидем при другите и тогава ще бъде така оживено, както днес. Ще отидем всички, които знаем една и съща тайна. Всички, на чиито уста разцъфват едни и същи думи...“

— Мечтаеш ли, планинецо?

— Матиьо, Матиьо, колко е хубаво!

— А всичко едва сега започва.

— Ти си мой брат.

— Всички ние сме братя. Аз съм твой брат.

Матиьо изтича към кметството. Тънкото му тяло се очерта на небосвода, защото улицата се отваряше като пропаст към равнината — надолу се виждаха зелените посеви, а над тях блестеше синевата. Всички мислеха, че не би могло да вали в такъв чудесен ден; не, природата никога не би направила такова нещо. Матиьо, огрян от слънцето, се открие като безкрайна мечта, която докосна небесния капител.

В пет часа никой вече не се съмняваше в резултата. Матиьо излезе в двора на кметството; можеше да напусне своя пост, сега нищо не можеше вече да измени положението. Той седна на тънкия циментов перваз, който ограждаше градинските алеи, и като безделник, като скитник заигра с камъчетата по земята, без да мисли за нищо. Беше се изтощил. Отслабнал беше десет килограма. Пиеше много ром. Суха кашлица раздираше гърдите му. Таел дойде и седна до Матиьо (той беше усвоил този мълчалив навик да застава така до някой угрижен приятел).

Млада жена влезе в малката градина; камъчетата се търкулнаха под обувките ѝ. Тя вървеше така, сякаш презираше целия свят — отметнала глава, предизвикателна. Спря се при тях.

— Доволен ли си, Матиьо? Горд си със себе си, нали? Браво! Удържа лична малка победа!

— Никой нищо не може да направи сам — каза Матиьо, — аз съм нищо.

— Ще можеш сега да командуваш, ще те слушат. И колко ли приятели ще имаш?

— Аз съм нищо — повтори Матиьо.

— Твоите приятели са сбирщина негодници. И те щели да управляват! Аз, управлявана от глупаци!...

Тя беше красива млада жена в лека рокля, с бели обувки и бяла чанта (роклята ѝ беше широка, но пристегната в гърдите, с разголени рамене; кожата ѝ блестеше като плодовете на благоуханно дърво). Тя почти трепереше от гняв.

— Ще гласувам против, чуваш ли, ще гласувам против вас! Това няма да промени нещата; какво е една бюлетина, един глас, но аз ще си доставя това удоволствие!

— Не бива така — каза Матиьо, — знаеш, че грешиш. То си е за тебе, ще съжаляваш.

— Отдавна мисля по този въпрос, Матиьо. Отдавна си казвам: „Ще сложа листчето в плика, ще пъкна плика в отвора и ако те пропаднат с един глас, само с един мъничък глас, какво щастие!“

— Един глас няма никакво значение — каза Матиьо.

— Въпреки това ще го направя, чуваш ли, ще го направя! За последен път ти говоря, това е — ще го направя!

Тя влезе в кметството. Те чакаха. Изнемощял, Матиьо не виждаше нищо. Кашлица. Умора. Смърт, смърт. Таел го гледаше; Матиьо беше изтощен, повален. Защо, Матиьо, защо? Нали днес е нашият ден, единственият чакан ден, ние спечелихме. Всички спечелихме. Няма вече нищо смътно, объркано. О, Матиьо, съжаляваш ли за часовете на неуяснените мисли, на желанията, за часовете на нощта?

Жената излезе и пак мина край тях; те не вдигнаха глава, заслушани в стъпките ѝ по камъчетата, по тротоара, по асфалта; звукът се отдалечи, възцари се мълчание, дойде краят.

— Това беше Мирта — каза Матиьо.

Таел си спомни — „първата и опасната“... Спомни си първите мигове на запознанството си с Матиьо, изповедта при тихото плискане на морските вълни. Треската, устрема, пламъка, който ги обгаряше, и абсурдното решение. Спомни си за Гарен.

— Трябваше да го видиш как изглежда — каза той, — едър, застаряващ, с гъста коса, приятен на вид, набит, планина-човек. Не вярвах, че ще мога да го надвия. Бях сигурен, че носи в джоба си нож или бръснач. Видя ли какво стана с богаташа? Все едно, че не е представлявал нищо. Въпреки че, може да се каже, беше успял. Беше запазил обаче старите си навици. И аз си купих нож.

Матиьо се засмя. Таел извади ножа от джоба си и го заби в земята между сивите и сините камъчета.

— Той непрекъснато ме предизвикваше. Сякаш ме изпитваше.

— Той смяташе, че може всички да командува.

— Смятам — каза хладно Таел, — че можехме да го оставим на мира.

Последните избиратели излизаха от кметството. Искаше им се да поговорят с Матиьо и с Таел, но двамата младежи изглеждаха далечни, като отделени в затвор. Седяха сами като деца или като скитници, без да ги е грижа за благоприличието.

— Ти бълнуваш — отговори най-сетне Матиьо. — Тези избори са палеца победа. Сега ние знаем какво ни предстои, но на практика резултатът не е бог знае какво нещо — пак по пет су ромът и по пет су ракията. А нашият представител би могъл лесно да изопачи нещата. Нашите избраници нямат власт. Нашите депутати са подчинени. Губернаторите и другите специални управници държат всичко в ръцете си.

— След тези избори няма да имаме вече губернатор. Длъжни са да го махнат.

— Красиво нещо е гордостта. С или без губернатор действителността си остава същата.

— Какво смяташ, че ще стане?

— Много е рано, много е рано да предвиждаме. Трябва да се борим с оръжията, с които разполагаме в момента. Може би след двадесет години ще победим.

— Ти си се променил.

— Уморен съм — каза Матиьо.

— Променил си се. По-твърд си станал.

— Хората растат.

— Все пак нещастията ни няма да станат по-големи. Аз мислих по въпроса — трябва да си извоюваме земята. С или без представителя ние на всяка цена ще я получим, тя ще бъде наша.

— Нещастията стават по-големи, когато идват от самите нас или от някой, който прилича на нас — от брат, който ни налага да страдаме. За да имаме земя, не е достатъчно да изчезне само един човек.

Алфонс Тигамба мина край тях. Полицейският агент беше гласувал (не бяха го видели кога бе влязъл в кметството), постарал се беше да дойде последен. Той се позабави, сякаш щеше да се спре при тях, но после продължи, без да ги поздрави.

— Според тебе за кого е гласувал?

— За нас... — отговори Матиьо.

Настъпи най-сетне тържественият миг, в който приключиха изборите. Матиьо се беше върнал на поста си; започнаха да преброяват гласовете. Таел срещна другите, всички ликуваха. Мицеа, Маргарита и Валерия се върнаха от плажа; изглежда, бяха се сблизихи. Очакване. По улиците цареше страшно оживление.

— В пощата предварително са изброени близо две хиляди гласа, а има още.

— В кметството *idem dito*^[1].

— Къде са тези, които са гласували против?

— Не смеят да се мярнат пред очите ни.

Алфонс Тигамба беше прекарал следобеда с Пабло. С него се чувствуваше най-добре. Пабло разбираше колебанията му, загрижеността му да не се забърка в прекалено отговорни неща, желанието му да помогне на младите си приятели. Пабло беше свикнал да прекарва по някой и друг час в хладната, мрачна канцелария на агента. И тази неделя те дълго говориха между три и пет часа.

— И после какво? Ето, те явно спечелиха. Какво променя това?

— За нас променя много нещо.

— Все вашите безкрайни приказки.

— Алфонс, ти никога не би могъл да се решиш какво трябва да правиш.

— Не е вярно. Реших. Или по-скоро нещо в душата ми реши заради мене. Понякога мечтая, виждам острови, всичките острови около нас, събрани заедно; тогава си казвам: „Не може така, всички тези острови си приличат; до един се намират в същите две морета. Трябва да ги съберем.“

— Защо стоиш в полицията?

— Защо, защо? Сигурно няма да издържа дълго. Но какво да правя?

— Ела с мене.

— Къде, Пабло, къде?

— Имам един план. Слушай. Ще имаме земя, плодове, добитък. Ще започнем от малко.

— Няма да го бъде.

— Ще го бъде. Ще направим нещо като кооператив.

Алфонс се замечта. Да, да, да.

— Бих се с Матиьо.

— Матиьо се бие с всичко живо.

— Защо той не ме обича? Аз съм негов приятел.

— И той ти е приятел.

— Мисля, че предпочитам Таел.

— Не може да се каже кой е за предпочитане. Те са различни и в същото време си приличат. Както си приличат денят и нощта и не могат един без друг.

— Кой е денят?

— Матиьо. Таел е нощта. Матиьо ни ръководеше, без сам да го знае. Той е стигнал до основното познание, опитва се да обобщи нещата. Ние имаме нужда от него. А Таел дойде така, като видение, съвсем ненадейно.

— Като нощта.

— Но ние имаме нужда и от нощта. Искам да кажа, че имаме нужда от истини, които човек може само да отгатне. Може би имаме нужда да поизлъжем малко, да обсъдим грешките си. Той трябваше да дойде, сякаш изпратен от дядо Лонгуе. Африка. Море. Пътешествие. Но да не се разпалваме. Може би сме свикнали малко екзалтирано да казваме нещата. Не зная. Говорим, като че ли зовем, а мислите ни са съвсем ясни. Може би точно затова Таел и Матиьо се сблъскаха. Но те и двамата знаят, че имат право.

— Не мислех, че си толкова учен.

— Съвсем не съм учен. Каквото зная, зная го от Матиьо и от Таел.

Шумът на тълпите достигаше до тях. Сякаш седяха във, на улицата.

— Пабло — каза Тигамба, — Пабло, още я обичам. Не мога, не мога да...

— Обичай я. Но тя е на Матиьо. А другата е на Таел.

— Зная, зная го добре!...

Малко след това Тигамба се върна в кметството и мина край Матиьо и Таел. „Защо пък точно те? — запита се той. — Защо да не бъдем аз или Пабло, или Жил? Трябва ли да има избраници? Нали сме равни...“ Нощта се спусна бавно; оставаше му само да изчака резултата от изборите (кипежът в града все още тлееше поради

неточните сведения и неопределените цифри; всички съдържаха възбудата си, а нощта като хищно цвете заобикаляше града, очаквайки избухването, може би за да го погълне); Алфонс видя Мицеа с Валерия и Маргарита. Видя Пабло, Жил, Мишел и Таел. Алфонс Тигамба ги видя и горещо желание да не бъде вече сам го обзе...

— Алфонс — извика Мицеа, — за нас ти си повече от брат.

„Да — помисли си той, — постъпих, както трябваше. И ти го знаеш, нали, Мицеа?“ После се засмя и протегна ръка на Таел.

В девет часа градът се разтърси като при земетресение. Свършено беше, резултатите бяха официално обявени. Поразителна победа. Ракети. Зад кметството една група вече оживено приготвяше факли. Матиьо излезе в нощта, страшна отпадналост го подтискаше. Той се помъкна към приятелите си. Блъсканица по улиците. Викове. Матиьо се почувствува зле. Дойде Люк. Всички ревяха. Матиьо беше зашеметен. Около него танцуваха. Матиьо се олюляваше. „Не виждат ли, че ще припадна?“ Мицеа го подкрепи, почти го занесе до железната врата; той седна. Тя беше негова жена; обхвана главата му с ръце, целуна го, заплака. Дойде Ломе. Той беше много спокоен; Матиьо видя и другите: Валерия, Таел, Маргарита, Жил, Люк, Мишел, плахата женица на Ломе, Пабло и Тигамба; всички мълчаха, а около тях шумът на разноликата тълпа помиташе всичко по улицата — вихрушка, настъпление, победа. Животът изглеждаше красив.

— Матиьо — каза Ломе, — свършено е.

— Да, Алсид, ние победихме.

И те сърдечно се прегърнаха.

[1] Също (лат.) — Б.пр. ↑

V

Следобед същата тази неделя девойките се срещнаха по пътя за завода. Те намислиха да отидат заедно на плажа, където след това решиха да останат, докато се спусне нощта. За тях това беше средство, най-удобният начин да избягат от оживлението в града, от разпалените му жители и (това се отнасяше най-вече до Мицеа) от собственото си безпокойство. Всъщност това уединяване на плажа (както и срещата на пътя) може би беше плод на обмислен план, последица от един зов, осъществяването на едно желание — желанието на Мицеа, Маргарита и Валерия да се запознаят, да задълбочат внезапното си сближаване; те се стремяха една към друга въпреки мъчнотиите, с които беше свързано това сближаване.

Плажът, беше пуст. Мяркаха се само неколцина туристи без определена програма, които скитаха по белите пясъци, привлечени от неочакваната им самота. Девойките се уединиха в един кът с кокосови орехи и се изтегнаха върху сухите листа. Те гледаха към откритото море, където се очертаваха скупчени мрачните силуети на скалите, далеч зад опасното място, покрито с пяна.

Мицеа се страхуваше; Матиьо изглеждаше така уморен. Тя не знаеше срещу какво точно трябваше да се бори... Гледаше към опасното място, опитваше се, като присвиваше очи, да превърне това свърталище на ужасите в тънка бяла ивица. Казваше си, че Маргарита сигурно е много горда, понеже Жил и Пабло бяха успели да победят препятствието. Както и Пабло и Таел; Валерия също можеше да се гордее. И загледана нататък, Мицеа се опита да разреши с високия морал на съдник проблемата: „Можеше ли да се каже, че единствен Таел е отговорен за смъртта на Гарен?“ Разбира се, че не можеше. Този въпрос беше глупав. Те всички бяха причинили неговата смърт. Тя например носеше дори по-голяма отговорност от Таел. Каза си пак: „Да, ние всички имаме дял в тази смърт!“ Всъщност не беше лошо човек да вземе участие в такова полезно дело — премахването на един предател, човек, който беше убил и се готвеше да експлоатира хората. Мицеа мислеше, че Матиьо никога не би могъл да преплува опасното

място, но в известен смисъл се гордееше, че е така. Той се мъчеше да победи тялото си, защото беше физически слаб, но не отстъпваше. Все пак без него нищо не би могло да стане. Тя си мислеше още, че сега той беше много отпаднал и изтощен и тя мъчно ще го излекува. Очите ѝ се изпълниха с искрящи сълзи; през тях слънцето сякаш се размножи и опасното място се превърна в звезден прах.

Маргарита лежеше неподвижно между Мицеа и Валерия; тя беше нещо като неутрална зона между жената на Матиьо и жената на Таел; приличаше на сънлива, бездейна изящна скала, която все пак не се отделяше, свързваше се с ярката околна светлина. Лежеше тихо, отпусната духом и тялом, но от време на време разпокъсани мисли, прозрения, предчувствия проблясваха мигновено като светкавици всред покоя, на който беше се отдала. Тя си мислеше, изпълнена с лениво съжаление, че често се е поддавала на различни внушения и не е проявявала по-продължителна устойчивост, че още от идването си при тях Мицеа винаги е била силна, че тя беше убедила нея, Маргарита, че Матиьо ще я остави един ден заради любовта си към Мицеа; че Мицеа беше се оставила Маргарита да я види в обятията на Матиьо (сега Маргарита беше сигурна, че в онзи миг това е било само приятелска ласка), че Мицеа я беше убедила в любовта ѝ към Жил; че Мицеа не беше престанала да ѝ хвали качествата на Жил, неговата доброта, сила и нежност, докато Маргарита беше се предала накрая. Че тя е била като тесто в ръцете на тази мрачна красавица. Сега Маргарита си казваше, че най-удивителното беше, че Мицеа всъщност наистина е имала право за всичко; че тъй или иначе Матиьо обичаше Мицеа, а Маргарита — Жил. Всичко това се извиваше бързо като вихрушка. Маргарита нямаше нищо против да бъде така. Тя приемаше, че цялата тази история е точна, определена, а в същото време смътна, объркана и променлива. Впрочем никога, когато беше се опитвала да измени нещата, не беше успявала. Таел беше видял Валерия и беше намерил Гарен. Събитията бяха се плъзгали леко, без да държат сметка за желанията на Маргарита. Тя беше слаба. Не можеше да убеди никого в нищо. Маргарита мислеше, че животът си тече, а тя нямаше право на прищевки. Не беше като Мицеа. Мицеа беше в състояние да каже: „Матиьо Белюз, съгласен ли сте да вземете за съпруга пред бога и пред хората тук присъстващата Мари Цела?“ Защото те сигурно щяха да се венчаят в черква. Въпреки че имаше причини да не ходят в

черква. Въпреки новите идеи. Нямахме как да не спазят традициите на родината си...

Мислите на Маргарита се губеха и се сливаха. Тя пламтеше от жегата, въпреки че лежеше неподвижно, замаяна от усилието да не мисли.

Внезапно Мицеа се облакът и изгледа дълго Валерия над Маргарита.

— Разкажи ми за къщата си — каза тя.

Валерия седна. Те се изгледаха.

— Защо? В нея няма нищо особено. Откъде ти дойде на ум?

— Ще ти кажа. Има една планинска земя с тесни долини, малка земя, пометена от морето. Знойна земя. В нея не цари тишина, спокойствие, тя е свърталище на размирните духове. Няма сиви, нежни, уталожващи цветове. В тази страна, скътана в един залив, настрана от морето, далеч от минавачи и глъчка, се простира ивица земя. Спокойна зеленина. Портокали. Кресони. Прохладна сянка. Феерия. И най-смешното е, че мястото се нарича Фон-Брюле^[1].

— Как се нарича тази страна?

Маргарита не помръдваше. Излегнала се по корем, притворила очи, тя имаше чувството, че думите летят над нея от един играч на друг като топка.

— Да, това е мечтаният кът. Спокойствието. Там човек може всичко да забрави. Няма драми, няма скръб, не е необходимо да се действа. Шепотът на морето долита дотам, но този шепот не е шум. Слънцето грее, но то не заслепява. Интересно, нали?

— Много интересно — каза Валерия.

— Достатъчно е да се яви някой голбо, потомък на дедите ни, който много е чел, и той веднага решава — това е долина.

— Долина — повтори Валерия.

— А какво има в долината? Всред цветята и свежестта? Там цъфти друго цвете, най-красивото, като самотно устремен нагоре стрък от захарна тръст всред засято поле. Продължавам. Цветето е красиво, снажна девойка, с високо чело, с повдигната гръд, с изящни глезени, много изящни, тя сякаш лети навред. Мургаво, стройно растение, създадено за любов. Тази девойка живее в бяла къща, представи си я, с голяма веранда и люлка. Тя приготвя конфитюри, шие нещо, прави сладкиши. Пълнокръвен живот. А наоколо всичко се руши.

— Литература — каза Валерия. — Ясно ли ти е всъщност какво значи да се руши всичко?

— Наоколо цари нищета! Наоколо има хора — избити, осакатени, гладни. Хора затворени, оскотели. Цяла една страна е запокитена в нощта от векове. Но долината все си съществува и в нея расте неприкосновеното цвете!

— Откъде знаеш как изглежда моята къща?

— Ходих дотам... Искях да я видя.

Те се изгледаха. Маргарита не можа да издържи повече; тя се обърна по гръб, отвори очи, загледа се втренчено в листата на замрелите неподвижно кокосови орехи. Приличаше на неогъваемата кобилица на везни.

— Всичко чух — каза ни в клин, ни в ръкав Маргарита.

Напрежението между Валерия и Мицеа веднага изчезна и смехове се разнесоха по плажа.

— Ще отида с Таел в планината — каза Валерия. — Не е нужно непременно човек да страда, за да узнае истината и да се подготви за живота. Жените знаят това сега. Ние сме спокойни, няма защо да бързаме. Сигурни сме в себе си. Ние преминахме великата нощ.

— Добре те е изучил Таел.

Сега Валерия извика:

— Научих всичко сама!

— Добре, добре — каза Маргарита.

Най-сетне те намериха мястото, където се събираха силите, съсредоточаваше се целият този шум. Мицеа и Валерия не се обичаха, а сега бяха станали по-близки от сестри. Можеше ли сега родината да се издигне над пяната на своите морета и да се оплаква? Матийо беше се разболял, но все пак той вкуси победата. Но кълбото не беше още напълно размотано. Бяха получили объркано наследство. Има гласове, които се смесват, но има и други, които си пречат. Кой ще успее да отдели едните от другите накрая? Само слънцето притежава ясно определени качества. Детето не е пораснало. Но те бяха намерили своя път.

Чувствуваха вече известна увереност в силите си. Отсега нататък спокойно можеха да бъдат или да не бъдат на едно и също мнение. Те

бяха преминали не само нощта, но бяха победили в борбата на границата на деня. Мишел не казваше нищо, но беше сигурен, че ще постигне всичко в живота. Същото можеше да се каже за буйния Пабло, за точния Люк, за страстния Матиьо и за неясно разпалващия се Таел.

Да, те намериха мястото. То беше кипящ казан, купел! Море, което се вълнува, и острови, които са пяната на морето. Родината се усмихва, тя е единственият ден всред дните, тя се възражда. Тя е зов, отначало потушаван, смътен, който се прояснява, и родината започва да твори. Разбрах какво значат тези думи и те се впиха в мене като корени. Познавах Матиьо, Таел и приятелите им, те станаха мои братя, мои покровители по стръмния път към света на истината. Познавах и Валерия, корените са се впили здраво в мене, опитвам се да ги изтръгна, но нямам сила. Може би чак когато скръстя ръце до съсухреното си тяло, когато смъкна от плещите си непреодолимия товар, когато споменът остане спокоен и силен и аз разкажа всичко, придобило нова сладост, тогава ще намеря истинското си място в живота и всичките нещастия, които никой не би могъл да изчисли, и всичката красота, унищожена от необходимостта да се борим и да създаваме блага, всичко ще избликне буйно на брега на необятния свят като листак, който нежно изсмуква своя сок, като индийска смокиня, която разклонява своите вейки край цялото море.

Точно за морето мислеше в този миг Валерия. Тя гледаше опасното място и си казваше, че там е било извършено делото. Там той беше скочил върху Гарен всред разпененото, ревящо море. Лодката беше се обърнала и Гарен сигурно се е борил (колко ли време?) срещу нестихващите бесни вълни. Те са отнесли и Таел към това място, но той е заплувал към устието на Лезарда (Валерия се взря в жълтата безнадеждна площ, в калните води, които образуваха неплодородна дупка, и забеляза колко черен, блестящо черен беше там всичкият пясък, изглеждаше страхотен край тази зинала яма) и се е приближил точно до замковото дърво, което бяха изтръгнали рибарите на връщане от риболов. Приближил се е до този отдалечен от ужасите на опасното място кът, където вълните нежно гаят плажа, стигнал е до мрежите на рибарите и до черупките от кокосови орехи, озовал се е всред спокойния трудов декор. И Валерия, продължавайки да стои неподвижна, помисли за къщата си; тя сравни размирната вода и

потъналото в зеленина убежище, морските ужаси и планинския хребет, закътан между долинката и полусаваната. Каза си, че Мицеа е права. Валерия не беше се сещала досега да прецени така местата и силите, които обгаряха тяхната земя. Тя беше израснала в безгрижие и може би не беше достатъчно да разбере истината, а трябваше и да изстрада тази истина. Валерия се опитваше да си представи какво би почувствувала, ако се озове сред опасното място, да усети неговата мощ в сърцето и в душата си. Сянка се спускаше над морето и тя все по-ясно виждаше ивицата пяна — тя се разклоняваше като корен и силата на този корен разкъсваше простора чак до нея.

Изведнъж Мицеа прекрати мълчанието, казвайки:

— Наближава шест часът...

Те тръгнаха към града, прекосиха Лезарда, която блестеше като огледало сред равнината; изпръскаха се с кал и се развикаха високо; но и трите мислеха за реката, по която Таел беше минал, без да пропусне нито един завой.

Спряха се да чакат с младежите пред кметството. Тогава Тигамба беше дошъл при тях и Мицеа му беше извикала: „Алфонс, ти си повече от брат за нас.“ Почакаха до девет часа; тогава съобщиха резултатите. След като минаха първите радостни мигове, всички отидоха да придружат Матиьо до Мицеа.

— Не казвайте нищо на майка ми — прошепна той.

Почакаха в първата стая, до която долиташе оживлението отвън. Това беше същата стая, в която бяха влезли в деня на случката. В този миг след победата те чуваха точно шума, думите, глъчката, които тогава бяха си пожелали, но стояха мълчаливи, смутени от ненадейната болест на Матиьо. Бяха го занесли в горната стая.

— Истинско щастие е — прошепна Люк, — че Мицеа наследи тази къща.

Те чакаха. Скоро обаче зовът на факелното шествие се оказа по-силен от безпокойството и приятелството.

— Разбирам ги — каза Матиьо на Мицеа, — разбирам ги. Кажим им да вървят. Победата трябва да се отпразнува. Иди и ти.

— И дума да не става — извика Мицеа. — Оставам при теб, и то завинаги.

Всички се отправиха към кметството, където се трупаше навалица. Колебаеха се, затова тръгнаха шумно, групово. Валерия и Таел останаха при Матиьо още малко и след това настигнаха другите.

— Виждаш ли — каза Матиьо, — добре направихме, че ги изпратихме. Най-послед да остана малко сам.

Мицеа се засмя. Тя все още можеше да се шегува.

— Ти не си сам, мъченико! Нали аз съм тук?...

Макар че приятелите го напуснаха, Матиьо не беше много огорчен.

След факелното шествие Таел и Валерия не се решиха да влязат отново у Мицеа. Таел изпрати Валерия (девойката излизаше за първи път толкова късно и макар че кръстницата ѝ беше гласувала за представителя, никой не би могъл да предвиди как ще оцени тя такова лошо държане), но когато трябваше да тръгнат към къщата на Валерия, те продължиха бавно, без да искат, към морето. Тази вечер беше тяхната вечер на бдение, последните несигурни часове, преди да започнат общия си живот. И те се сляха в едно тяло в нощта край морето. Забравиха пътя, който трябваше да изминат, дългото нетърпение, преплетените страхове. Двамата плуваха като лодка на любовта, изпълнени с прилив на сили, с щастлив трепет. Сякаш бяха изживели хиляда години на този плаж — преминаха от първото любовно движение до неумолимото дело на справедливостта. Видяха земята на дядо Лонгуе, опознаха пламенността в дълбоката пещера, където се подслонява инстинктът (а Таел си спомни дори в този миг на незавършен блян, че някога Матиьо беше го съветвал „да върви по крайбрежието“), вляха се във времето, което, преди да дойдат те, течеше като необуздана река, озоваха се в океана, попаднаха в сред бунта, опитаха вкуса на плодовете в гората на бегълците, върнаха се заедно в почти просветналото, в почти спокойното настояще и се опознаха, още съвсем разпалени и треперещи от дневната умора, запотени, с дъхаща на факелно шествие, на уханието на дима от лудото тичане по улиците на града кожа, озоваха се един до друг, най-послед свободни да се обичат (и нито за миг мисълта за опасното място в морето не ги смуги, нито за миг те не си спомниха за ужасното плуване — нито Таел, който беше го изживял, нито Валерия, която

беше си го представила). Те се отдадоха един на друг, спокойни и сигурни в любовта си.

— Ох, кръстницата ми ще се сърди.

— Тя сигурно спи вече.

— Господине, вие явно искате да ме погубите.

Най-сетне станаха, но когато щяха да тръгнат, морето отново ги задържа. Вслушаха се в тихия му шепот. Рееха поглед в черните воали, тук-таме прорязани от сини и зелени светкавици, на места набраздени със сребристи блясъци. Таел пожела да тръгне по вълните. Валерия изтича, тя беше като земна вълна, която къпе земята.

— Караибско^[2] море! Караибско море!... Не мислиш ли, че името му е много дълго? Би трябвало да бъде съвсем кратко...

— Това е справедливо име. Тук дедите ни са били съсечени... Нека поне морето запази спомена за тях...

— Тогава — каза Таел — да си пожелаем морето да запази спомена и за нас, когато минем зад великата луна.

[1] Пламтяща земя. — Б.пр. ↑

[2] Морето се нарича така по името на едно от племената, населявали Антилските острови. — Б.пр. ↑

VI

Ти седеше, а краката и тялото ти тръпнеха — факелно шествие! Ти стоеше несигурен пред къщата на Мицеа. Чу първите ноти на тромбона и на кларнета — пресипналата песен на тромбона, измамливите милувки, смеховете, внезапните шеги на кларнета. А от време на време, сякаш все още пазейки силите си, нежелаещ да освободи своите удари или своите конници, тъпанът разтърсваше душата с един-единствен дълбок зов. Ти беше с Пабло и с Маргарита, с Жил и с Мишел, стоя край къщата на Мицеа като тях, в сянката, където дебнеше болестта, питаше се защо Валерия и Таел не излизат. Какво правеха те? Какво говореше Матиьо?

Ти вървя след тях и дори им помогна малко. Заедно с Жил преместихте леглото, за да не бъде Матиьо до прозореца. Ти влезе в стаята, вдъхна жестокия мирис на болестта, мирис, който ни облъхва още преди да са донесли лекарства, и какво направи ти тогава? Спомняш ли си?

(Запитвам се и отговорите идват веднага: те са тук в сърцето ми, те са незаличими, записани в миналото. Напразно някой от нас може да се опита да съчинява, да хитрува, валякът, който връща винаги спомена, записва точно изживяното... Казвам това, което е било.)

Ти седеше там на земята, на перваза близо до къщата. Не се решаваше да си тръгнеш, но тръпнеш, виковете по улиците все повече се усилваха, тромбонът удължаваше нотите, кларнетът пицеше, сърцето ти биеше като тъпан. Факелно шествие!

Ти питаше: „Какво правят Валерия и Таел? Какво говори Матиьо?“ Но някаква сила неудържимо те влечеше към кметството. Тялото ти тръпнеш и макар че искаше да мислиш за самотния болен Матиьо, който беше направил толкова много за всички, за Матиьо, чието удоволствие беше ограбено и който след вашето отиване щеше да се почувствува още по-самотен (въпреки Мицеа и нейната любов), ти внезапно изтича, сякаш за да премахнеш с един-единствен удар угризенията и колебанията, ти прелетя по улиците към задимената градина на кметството. Забрави Матиьо (макар че преди това беше

запитал: „Какво правиш?“ Лицемерен въпрос, защото знаеше много добре за какво говори Матиьо — че самотата е за него, а удоволствието за приятелите му... Той го казваше без злоба и завист). Ти полетя и другите те последваха тебе, малчугана. Може би тогава се почувствува щастлив, че всички последваха тебе, който пръв беше се решил да тръгнеш, в този миг ти се доближи до тях, стана истинският водач. Така първата ти инициатива, първото ти командуване бяха свързани с изоставянето на приятеля, с безгрижието.

Охо! Ехо! Факелно шествие! Отпред вървеше музика. Тромбонът и кларнетът водеха разговор над плътния бас на тъпана. После вървяха местните избраници с наметнати шалове. След тях — тълпата, опиянена от шум и песни. Навред се носеше все същият нескончаем откъслечен припев, който проникваше във всички къщи и гонеше благоразумните граждани в дън претъпканите им с мебели стаи; навред преливаше същата нескончаема буйност.

Факлите те заобикаляха от всички страни, извайваха цветя по лицето ти, когато се спусна по улицата, следвайки вълната, която най-сетне беше преляла от градината, ти беше вече като кораб, понесен от виковете и от зова на там-там.

Тълпата тръгна в горе-долу сносен ред. Всички бяха облекли празничните си костюми: запретнатите панталони и отворените ризи сякаш бяха задължителни. Минаваха земеделски работници с ножове, рибари с широкополи шапки „бакуа“, чиято слама, втвърдена от морската вода, се закачваше и можеше да скъса нещо. Изведнъж се разнесе бавна песен, но едва стигаше до половината на улица „Шьолшер“ (преди улица „Сен-Лоран“), и виковете се усилиха.

Мислеше ли ти за Шьолшер^[1], човека, дошъл от онази страна преди един век, за да защити бъдещето ти?

Тълпата се изливаше като морски прилив всред скромните къщи с ламаринени покриви, издадени над тротоарите. Всички тичаха като обезумели, уловени под ръка, до улица „Байарден“ (знам, че често си се запитвал, когато си попадал в тази улица, кой ли е бил този господин Байарден. Без съмнение някой от кметовете на града), после минаха край кино „Ел Парайзо“, ти казваше „Ел Парезо“ и дори не хвърли поглед към това място, където ставаха всичките състезания и където сам ти толкова често беше тропал с крака с другарите си от трети клас, застанал близо до екрана, одобрявайки условната

справедливост, която раздаваше „главното действащо лице“ с бързи револверни изстрели и тежки юмруци.

По улица „Байарден“, която е успоредна на улица „Шьолшер“, ти премина с викове, увличан непрекъснато от вълната (защото относителният ред, в който бяха тръгнали, не беше устоял на прилива), край циментовия коридор, в дъното на който майката на Матиьо чакаше сама в двете малки мрачни стаи (подобни на дъсчени клетки под покрива), хвърляйки светкавичен поглед към коридора, ти помисли в миг за майката, легнала под малката етажерка с поставените върху нея икона на Богородица и кръст, заслушана в шума на тълпата, без да знае дали да се радва, или да скърби, тя напразно се опитваше да различи неговия глас, гласа на вечно отсъстващия син, всред глъчката.

Ти видя Валерия в обятията на Таел, той я повдигна и я отнесе. За миг чу вика ѝ: „Кръстницата ми ще се сърди!“, но дори Валерия не можа да те отвлече от унасящия ритъм на тичането. Ти дори не погледна още веднъж Валерия, сияеща всред сенките и светлините. Децата се въртяха като вихрушка около колоната от възрастни. Те бяха като месестата част на плод, чиято ревяща ядка образуваха мъжете и жените.

После тълпата се изля по „Рю де Барьер“ (макар че там няма никакви бариери), която пресича на височината главната улица, точно там, където тя се превръща горе-долу в пътека, водеща към жандармерията, болницата, спортните игрища и полето.

Мислеше ли ти за захарната тръст в полето, за безименната пуста площадка, която наричаха просто „Стадиона“, за остарялата, олющена, паянтова болница?

Всички се радваха, че могат да пеят пред жандармерията (черна, със затворени капаци, виждаха се само конете в обора в дъното на алеята, задниците им лъщяха), после тълпата мина по „Рю де Барьер“, точно където тя пресича „Рю дьо л'Абатаар“, която се спуска към площада. И там, по тази тясна улица, която също приличаше на пътека, всичко изглеждаше още по-красиво, по-особено всред дърветата. В тази част на града имаше малко къщи, само сянката се таеше в края на пътя, между гъстия листак. И факлите изглеждаха още по-фантастични; всички си спомняха разкази и приказки за вещици. Такива мисли навяваше вихреното движение на тълпата по високите

залесени алеи и по площада (след като подминаха кланицата с неприятна миризма), където тя се разпръсна, разреци се, разколеба се. Хората се спускаха всред мрака на приказките и легендите и накрая стигнаха до светлия площад „Калбасие“ — широк, обикновен и спокоен.

Помисли ли там, където се пресичат „Рю де Барьер“ и „Рю дьо л'Абатаар“, за къщата на Мицеа, която е малко по-далеч, всред полето? Помисли ли за приятеля, за брата, който чува ехото от шумната тълпа и му се струва, че вижда факлите? Какви мисли се въртяха в главата ти, когато се спускаше по засенената с дървета пътека, понесен от тълпата, почти недокосващ земята? Питаше ли се все още лицемерно какво говори Матиьо?

Ще ти кажа какво говореше Матиьо, останал сам в стаята.

„Сега няма да мога вече да продължа издирванията си. Много съм болен, много съм слаб. Трябва да се лекувам. Нима търпеливото ровене в миналото не може да върви редом със задачите на настоящето? Аз зная, че може, само че съм болен.

Мицеа, Мицеа! Как можах да бъда сляп толкова време? Защо? Дали поради тази сила, която винаги ме влече към невъзможното?

Сякаш толкова време блуждаех в нощта, за да намеря сам себе си, цялото това напрежение между мене и другите ме е карало да излизам от кожата си.

Кажи, моя жена, не е ли право човек да пожъне плодовете от своята работа, да се смее и да танцува с братята си, когато види, че идва утрото?

Има ли барикада, бариера между бащите ни и нас? Право ли е всичко да свърши, понеже ние сме решили, че с всеки изминат ден трябва да ставаме все по-взискателни, все повече да търсим себе си? Не, не. Ние нищо не сме решили. Целият народ ръководеше! Той увлече нас, децата си. Какво сме ние? Само бразди всред полето. Знаци на пътя, който се отклонява. Ние не стоим на кормилото, а сме внимателни пътници. Не тъгувай, Матиьо. Дали си тук, или там, дали си в леглото, или по улиците, все едно, все същото течение те носи. Ти се носиш с него. Послушай, послушай шума, сега те са на пресечката, после ще се спуснат по «Рю дьо л'Абатаар». Дали мислят за мене?

Нямат време. Те викат. Добре е, че викат, Матиьо, остави ги да викат. Стой си тук, в леглото. То е твоята градинка сега. Градската градина. Твоята пейка, вляво, в дъното пейката за тебе и за Мицеа. Те ще обикалят градината. Може би тогава ще помислят за мене. Ще кажат: «Я гледай, Матиьо е в градината, да отидем да го видим на пейката в дъното. Не, не тази пейка, а другата, вляво. Къде е той? Матиьо, къде си?» Те ме търсят. Тук съм, с вас. Слушайте, слушайте, оставям всичко. Друг ще продължи работата, друг ще направи издирванията. Аз спрях до големия бунт в 1788 година. Графът-генерал накара да убият много хора, оживелите изселили на големия северен остров. Ето, дотам съм стигнал. И тази година придошли (за да заселят опустелите земи) извънредно много хора от Гвинея, а много от новодошлите избягали в горите. Дотам съм стигнал. Нека друг продължи. Много съм слаб. Много съм изтощен.

Мицеа, скъпа, трябва да заминем. Необходимо е да се лекувам. Ето, постигнахме нещо. Малко е, но все пак е нещо. Може да се каже, че сега знаем какво говорим, не празни приказки, хвърлени на вятъра, а можем да говорим радостно, смислено, дълго за всичко, да заявим на всички: «Казвам, че е така!»

Чувам глъчката, сякаш съм с тях. Самотата свърши. Бий, тъпан! Ето, пак ставам лиричен, не мога да се въздържа. Уморен съм. Пабло, не ме забравяй!

Таел, не забравяй своя брат! Какво ми е? Мицеа ще се върне. Ще донесе лекарства. Ще ми даде да пия горчиви или миризливи треви. Няма как, ще трябва да ги пия, докато дойде лекарят. Свикнали сме с тревите. Тя ще ме погали с ръка. Ще се пошегува. Ще види факлите. Тъга, тъга.“

— Не се вълнувам — каза Матиьо.

В този миг ти се понесе пак с тълпата. Мислеше ли за Матиьо? След като се поколебаха и се разпръснаха на площада, всички се устремиха към главната улица. Колко стръмна беше тя! По тротоарите на стъпала, където деца скачаха от стъпало на стъпало, се оттеглиха хора, за да се хвърлят после отново в лудото стремително движение. Трябваше да се пазят да не паднат във вадичките между тротоара и асфалта. Ти вървеше до Таел и Валерия.

Мислеше ли ти, че Таел сякаш за първи път виждаше тази улица със затворените магазинчета и заслоните, които се издаваха почти до платното на улицата? Голям изкоп, като скеле за спортни шейни, но по него не спускаха захарна тръст. Таел видя и почернелите, изоставени след пожара места, стана му приятно, като забеляза, че са започнали нова къща.

Нямаше защо да се изкачват по главната улица до „Рю де Бариер“. По-добре беше да свият по тази уличка пред тях, преградена от едната страна с четири метра висока стена. Какво имаше зад тази стена? Градина, басейн. Стената се простираше край цялата улица, в единия край беше къщата, в другия — пристройките. Това беше къщата на Гарот, който някога беше кмет на града, ненавиждан от всички човек, символ на експлоатация. Четири метра стена, цяла крепост. Казваха, че имало градини, басейн, но кой освен прислужниците и бавачките беше ги виждал? Кой посещаваше бавачките и прислужниците?

Кларнетът скимтеше под стената. Мислеше ли ти за ледената, непроницаема преграда, каквато представляваше тази четириметрова железобетонна стена, красиво обогрена в жълто, проснала се край цялата улица? Помисли ли колко е глупаво човек да се отделя така със стена от света? Помисли ли, че гаротовци, както и подобните им, с тази преграда бяха се отделили от хората в родината си? Че са необходими много усилия, борба и благородство, за да падне тази преграда? Помисли ли за всичките прегради по света?

Люк се развика по-високо край стената, както беше направил и пред жандармерията, тълпата спря, гласовете се усилиха. Фантастични сенки се очертаваха по стената, подобна на стената на затвор. После всички тръгнаха по улицата, която минава край черквата и около градската градина — през двете тесни павирани улички, край зеления бронзов фонтан зад градината. Внезапно свиха. Челото на колоната разкъса тълпата, разбъркаха се. Отново приливът заля улица „Шьолшер“. Затъпкаха на едно място пред кметството. Не знаеха как да свършат, бяха тръгнали подредени, сега се бяха развихрили като красив нощен огън.

Помисли ли, че тази река, която беше се изляла по улиците на града и която беше завършила своя път в смутната делта пред кметството, означаваше наистина пълно освобождение? Че и тя беше

преминала през същите промени, през които бяха минали речите — първо беше свита, тържествена, тайнствена, а после се разля ясно, размирна и шумна?

Помисли ли за Лезарда, за нейната буйна реч? За водата, която беше завладяла равнината, заобикаляйки града? В тази неделна нощ градът беше единствената пурпурна точка, единственото признание на радост и разюздано удоволствие сред жълтата река, в мрака.

Ти видя Мицеа, тя минаваше през тълпата, без да се спира, не виждаше факлите, отстраняваше нелюбезно приятелите, непознатите, децата. Тя тичаше, търсеше лекарства за Матиьо. Може би точно в този миг, виждайки как девойката, съсредоточена, забързана, минава сред виковете, песните, ритъма и светлината (тя, която толкова обичаше да вкусва тази радост, да изживява общото), може би в този миг ти най-сетне се опомни от унеса си? Тогава разбра (не ясно, а дълбоко в себе си), че нищо не беше забравил. Разбра, че унесът и буйните песни бяха нещо повече от приветствие. Те бяха градушка от благодарност и признателност към тези, които бяха те направили такъв, какъвто си, които бяха те изваяли (точно както се прави статуя от топки черна пръст, на която поставят ръце и крака и рисуват глава, очи и уста с трънче от акация), и то изваяли не само тебе, а и целия ти народ.

Ти не забрави нищо, ти ги възпя. Шьолшер, освободителя; бегълците в гората; пребитите с камшик; унищожените. Благородните хора, които проповядваха велики идеи за омиротворение и разбирателство. Крайните, които мислеха само за отмъщение. Наивните, затворени в мечтите си за въображаемо равенство. Майка си, Матиьо, своя брат, Мицеа, своята сестра.

Разбра внезапно, че цялата тази история е била само силен тласък, за да се освободи родината ти от непосредствеността и дребнавостта, която ѝ налагаха в същото време, когато я заливаха със срам и нищета. Последно усилие да се съединят пурпурното дърво, страшният бомбакс и опасното място. Ти разбра защо нито Матиьо, нито Мишел, нито Таел можаха да преценят, да подредят нещата с всичките им невероятни подробности, защо за известно време те бяха достатъчни, за да опознаят нещастията, сивото и унизително положение на страната. Защо с пламенен устрем те пожелаха да открият светлината далеч от този печален кът. Ти разбра, като видя развълнуваната Мицеа сред трескавия град, че всички те бяха се

добрали до дървото на чудесата, бяха познали безкрайното великолепно море; че *нямаше да понасят вече* (нито ти, нито народът ти) ограниченията, които стягат жестоко като клещи, че във внезапно осъзнатата свобода се заражда нова действителност, която избликва по нов начин, мрачна и блестяща. За всяка болест има лекарства. Сега трябва доблестно, като хората, които добре са се борили и излизат победители от борбата, да преброим раните. Търпеливо и упорито. Да направим като Мицеа, която тичаше през тълпата, без да мисли за нощното великолепие. Бъди сигурен, че то е преливало в сърцето ѝ.

Възелът се разплете, словото получи свобода. Пред кметството държаха реч: ти твърде много тича, твърде много вика, твърде замаян беше, за да следиш смисъла на думите. Думите се плъзгаха по повърхността, а вечните песни, танци и ритъм ги изразяваха. Думите са необходимост. Трябва да слушаме, когато ни говорят, но има мигове, когато не е нужно да ги чуваме. Достатъчно е ехото от тях, като знаем за какво се отнася, ще стигнем до основното. С думи се приключват всички въпроси, но заключението не съдържа студена логика, а жарко успокоение.

Тълпата започна да се разпръсва, скоро всички щяха да потънат в грижите си. Алфонс Тигамба беше там; младият полицейски агент беше взел участие във факелното шествие.

Валерия каза на Таел:

— Уверявам те, че кръстницата ми ще предпочете да живеем у нея, а тя ще отиде на юг.

Пабло, Жил, Люк, Маргарита, Мишел решиха да се качат горе при Мицеа.

— Матийо сигурно спи — каза Люк.

Валерия и Таел не искаха да ги придружат, но трябваше да влязат.

(Говоря така и си представям пак набързо и бегло как завърши този ден...)

Когато вече си тръгнахме не на шега, навред се разнесе един слух, не зная кой донесе новината: „Свършено е, старият негър ни напусна!“

Последният възел от възела се разплиташе.

„Отиде си старият негър от Гвинея.“

Но внезапното оживление, обзело всички, доказваше, че той не беше си отишъл. Той беше по-жив от всякога, беше слязъл от горите, където беше живяло семейството му от годината на клането и на голямото преселение — 1788 година. С него земята на дедите заживяваше с общата душа на народа. Нямаше вече тайнства, легенди, нощна наука, макар и изоставена, земята заживяваше нов живот. Всички погледнаха към невидимата колиба в гората (погледнаха главно младите, защото с годините възрастните бяха се научили да забравят и сега чувствуваха само глуха, непозната тъга). Хората стояха прави, несигурни, гласовете трепереха. Старият знахар, старият преселник беше спечелил битката (да, точно този беше подходящият миг, в който миналото най-сетне започваше да хармонира с новото настояще); той беше по-жив от всякога в тази минута, когато още тръпнешката от викове и разгорещена тълпа застина неподвижна сред замиращите факли, а мнозина казаха: „Отиде си старият негър! Този път дядо Лонгуе наистина е мъртъв.“

[1] Френски политик (1804–1893) известен с борбата, която водел срещу робството. — Б.пр. ↑

VII

Мисля, че за последен път се събираха всички. В този ден Таел и Валерия щяха да заминат. Матиьо беше още болен, но му бяха разрешили да слезе на двора; страхуваха се, че има нервна преумора. Той чезнеше, линееше; имаше неразбираеми пристъпи на меланхолия, а в същото време всеки можеше да види колко силна е любовта му към Мицеа. Младата жена посрещаше смело всичко (предизвиквайки понякога гнева на Матиьо с иронията си); тя се грижеше без почивка за него. Майката на Матиьо беше примряла от мъка и страх, но разбираше, че единствено Мицеа е способна да гледа сина ѝ. Градът беше научил, без да се изненадва, че Матиьо живее при Мицеа. Всъщност те живееха от дълго време заедно, но никога не бяха живели така официално. Бащата и майката на Мицеа се оплакваха от това нередно семейство, но те познаваха Матиьо и го уважаваха. Те също бяха се оженили след раждането на дъщеря си.

— В тази страна — обичаше да казва Пабло — извънбрачните деца са толкова естествено явление, че законните са рядко явление. — И подхвърляше на Люк: — Мълчи, дете на законите. Ние сме деца на любовта.

Господин свещеникът правеше постъпки пред Мицеа и Матиьо, които беше обучавал на катехизис, да „легализират отношенията си“. Политическите убеждения на двамата млади не го спираха, а дори го подтикваха да действа по-енергично. Щеше да бъде хубава победа да види двамата млади, седнали на столовете в църквата, и да им отпрати прочувствена реч за дълга на християнина. Господин свещеникът обичаше много размирните си деца.

Да, мисля, че групата се събираше за последен път. След вечерта на изборите те ме приеха напълно в своите редове. Детето беше израсло всред вълненията на факелното шествие.

— Дядо Лонгуе е мъртъв — каза гневно Матиьо. — Толкова позле! Дълго издържа дяволът. Старата Африка си отива. Да живее дядо Лонгуе! Има и друго нещо. И неговата грешка беше в това, че той не знаеше какво е то.

— Но той се бореше за нещо, което съществува. А други правеха всичко възможно ние да го забравим.

Беше приятен следобед. Изпълнен със знойна носталгия. Не знаехме кой говори, кой мълчи? Всички бяхме разсеяни, дремахме (може би с изключение на Люк и Матийо), когато вдигахме очи, виждахме ясно зелените върхове; но ние гледахме повече втречено цветята в градината; тиха тъга ни гнетеше.

— Само дядо Лонгуе съществуваше.

— Има и друго нещо, което е много по-всеобхватно от дядо Лонгуе.

— Да, но то е свързано с дядо Лонгуе.

— Няма ли да свършите най-сетне?

— Аз свърших — каза Мишел. — Отивам във Франция. Ще продължа образованието си.

— Охо, ще станеш инженер и ще изградиш мостове, които да могат да ни удържат.

— Ще вкараш в пътя Лезарда. Обещано, нали? Ще вземем земите край морето.

— Аз ще отида при Ломе. Там имам ивица земя. Стига ми вече захарната тръст! Ще обработвам моите десет хектара. Ще отглеждам добитък.

— Какво разбираш ти от тази работа?

— Ще замина с Алфонс.

— Ще вземем и Ломе. Той е съгласен. Тримата ще бъдем съдружници.

— Както е тръгнало, за нас нищо няма да остане! — извика Мицеа. — Да не сте пийнали?

— Да си определим среща, искате ли? След двадесет години.

— Имам нещо подобно на предчувствие — каза Маргарита.

— Мълчи! — извика Жил.

— Какво ще правите вие двамата?

— Жил ще поеме моята изследователска работа. Ще има нов кабинет в кметството, в самата библиотека.

— Библиотеката е на всички. Ние я създадохме. Нямам право да я използвам само аз.

— Ти ще я използваш най-добре.

— Аз ще продавам книги. Като работи и Жил, ще можем да се наредим.

— Кога ще бъде сватбата?

— Трябва да пием за ваше здраве, преди да заминем.

— Всички ли заминават?

— Тръгнете, когато се кача на парахода. Не искам да пропусна нищо.

— След един месец.

— Аз също заминавам — каза Люк.

— Да не сте пийнали?

— Трябва да се живее.

— Ето това е. Трябва да се живее. Сега ни виждаш, Таел. Познаваш ни всички. Познаваш бащите, майките, всичко живо.

— Знаеш ли, че ние сме братовчеди, Матиьо?

— Зная, че Валерия ми е братовчедка.

— Това е.

— Трябва да осъществим желанията си — каза Матиьо, — всичките си желания, за да открием трите истини.

— Аз искам да осъществя желанията си — издекламира Пабло.

— Да не мислиш, че ние сме първите, които искаме това? Единственото ни предимство е, че сме наследили малко ум в главите си.

— Важна работа е това.

— Да. Нали искаме да достигнем величието? Да можем сами да решаваме и да говорим хладнокръвно, сякаш ни са известни всички тайни? Разгорещихме се доста и това не е лошо. Но все пак ние измислихме пламъка.

— Пламъкът съществува.

— Погледнете. Ние винаги казваме „града“. Можем да се посмеем. Какво е това? Селище с двадесет хиляди жители. Голямо селище. Дори не е столица на родината ни. Понеже в нея живеят милиони и милиони хора. Нашият град е само обикновено селище. Но ние казваме „града“. Така далеч от всичко е той, всред сухата земя, всред безкрайното море.

— Променил се е, откакто е болен.

Никой от нас не разбираше мъките на Мицеа; ние седяхме около Матиьо и го слушахме, макар че не казвахме както обикновено: „Да,

да.“

— Само едно нещо има истинска стойност. Целият наш народ. Той има огромно, неизмеримо значение. Почти всички народи на света са се срещнали тук. И то не в един ден, а от векове. Така се е създал народът на Антилите. Изникнал е от африканците, нашите бащи, от бретонските войници-доброволци, от индуските кули, от китайските търговци. Искаха да ни накарат да забравим Африка. И ние я забравихме. Добре. Но това пречи ли ни да вярваме в силите си? Защото нашият народ не вярва в силите си.

— Селище е, съгласен съм и ние сме само пращинка от безкрая, но кажи, Матиьо, нали свършихме добра работа? Припомни си, ти сам ми каза: „Дошли сте по ваше желание.“ Величаво е да отправиш зов към света. Нашият народ, притиснат на островите, изоставен, задушен под наметката на презрение и забрава, най-сетне се появи всред света.

— Думи — каза Мицеа.

— Как искаш да не се опияним, ние, първите на света, първите, които открихме пътя, поколението, което успя да използва страшната каторжна работа на дедите? А всички ние го сторихме по собствено желание.

— Струва ми се, че се намирам в училище в час по етика. Кой е учителят?

— А забравихте ли подробностите? — каза Матиьо. — Ние толкова говорихме за мизерията, че тя стана нещо като безтелесно чудовище. Дори не знаем къде се крие. Като че ли е дух, който витае.

— Знаем, знаем точно къде се крие. Мисля, че сега вече можем да я нападнем. Направо. Трябваше да разберем първо кои сме, нали? Трябваше да излезем от нощта, в която се задушавихме? Днес можем да кажем, че времето ни догони. Ето, сега е 14 септември 1945 година, а ние станяхме нов, съсредоточен в себе си народ. Да прегледаме раните си, болестите.

— А можем ли да кажем каква беше нощта?

— Това, което зная, е, че беше мъчно да се измъкнем от нея. Необходими бяха бунт, неотслабваща светлина, голям натиск.

— И успяхме ли да излезем от нощта?

— Щом спорим, значи, сме излезли.

— Нещо, което не е казано, не значи нищо.

— Разчистихме си сметките, казвам ви, истински ги разчистихме. Но какво чувствувате всички вие?

Матийо се обърна към мене:

— Ти заминаваш с Мишел. Отиваш във Франция. Ти няма да строиш мостове, но трябва да разкажеш всичко, което се случи.

— Поверяваме ти писмовността. Това е.

— Напиши роман — каза Матийо. — Ти си най-млад, ще си спомниш. Не разказвай нашата история, тя не е интересна. Няма нужда от подробности, Таел е прав, ние си ги знаем. Напиши пламенна, много пламенна книга. Книга, която да опиянява, да те кара да изпадаш в носталгия. Напиши я с пламенност, която закриля, обогатява. Пиши и за слънцето, което не знаем дали трябва да оплакваме, или да го зовем. Доброто слънце, господар на хората. Нашият вечен покровител. Напиши го с всичкото му еднообразие, с дните, които се нижат, с всички гласове, които искат едно и също, с безкрайната нощ.

— Ето, той ти написа книгата с думи.

— Напиши я като свидетел — каза Люк. — Нека хората научат за нашите щуротии. Да разберат какъв път сме изминали. И не забравяй, в никакъв случай не забравяй да кажеш, че не ние сме имали право за каквото и да било, а нашата родина. Напиши го стегнато, да удря право в целта!

Таел се усмихна тъжно.

— Напиши го тъй, че да се лее като река. Бавно. Като Лезарда. Със скокове, със завои, с почивки, с устрем; събирай земята къс по къс. А така ще събереш земята. Малко по малко. Като потайна река и ще се влееш в спокойното море.

— Ще имаш работа.

— Напиши го като поема — прошепна Пабло.

Не знаех какво да кажа, чувствувах се смешен сред приятелите. Те ме побутваха леко. Забавляваха се. Всички долавяха, че скоро нощните сенки ще нагиздят градината. Сърцата ни бяха изпълнени с размирен дух и пламък, но ние се мъчехме да излъжем разстилащата се нощ, потайното безпокойство. Говорехме, за каквото ни падне, подхвърляхме си думите като топки.

За последен път се събирахме всички и го знаехме още тогава, но никой не се решаваше да го признае.

— Да, младостта свърши. Трябва да се живее.

— Аз също заминавам — каза Люк.

— Защо да не сме били нужни? Всеки даде по нещо от себе си!

— Приказки, приказки!

Дойде Ломе. Той както винаги беше весел, оживен. Здравей, Ломе.

— Я, какво е това? Бягство на третокласници ли? Дойдох да търся съдружниците си.

С него дойде пламенната радост. Той развълнува градинката. Носеше нож и го размахваше широко. Къдравите му коси, ниско подстригани, се белееха тук-таме. Сламената му шапка внезапно изплуваше след ножа.

— Ах, тези градски деца! Забравихте там-там, нали? Затова ще поставя един там-там по средата на двора, за мързеливите и за полицията. И едно буре. Гръм и мълния, добре е човек да не е без нищичко! Десет хектара! Как ви се струва, този Пабло не е кой да е! Когато казах: „Дезире, ще работим вече за нас“ — тя опули ей такива очи. „Господи, Ломе, ти си полудял, луд си. Ах, това слънце, това слънце!“ Аз казах: „Жено, остави слънцето на мира. Стягай дрехите. Ще работим с младия студент и с важната личност от полицията.“ Тя ме запита: „Какво ще работим?“ И знаете ли какво й отговорих аз? Раззинах широко муцуна и казах: „Само не захарна тръст.“ Да, господине. Отговорих: „Ще садим зеленчуци и банани, ще отглеждаме кокошки и свини в градините.“ Госпожа Ломе каза: „Откъде ще вземеш пари?“ И какво, мислите, отговорих аз? Смях се, смях се, пък й рекох: „С икономии и заем, драга.“ Тогава госпожа съпругата ми каза: „Заем от кого, господин Ломе?“ А аз сухо й отговорих: „Жено, мъжките работи не бива всеки да ги знае!“ Нали?

— Алсид, ти си роден за водач!

— С тебе ставаме двама, Матиьо!... Какво правите? Като че ли бдение без ром. Младежи, не ви ли е срам?

— Дай ни време, Ломе. Още не е свършило тържеството. Едва приключиха изборите. Още сме като замаяни.

— Знаеш ли, Матиьо, аз казах: „Има нещо в тези млади хора. Те могат да вървят напред. Но какво ги задържа, господи боже!“ Мислех си: „Много странят от другите въпреки усмивките и речите.“ И ето

днес си казах: „Ломе, ти си негоден човек. Нищо не си видял. Те не се перчат, не се различават от другите, от същата канара са издялани.“

— Ти си тази канара, Ломе.

— Тъй, тъй. Не ме въздигайте толкова, че ще ми се завие свят!... Да, вие притежавате най-силното благо — познанието. А сега аз ставам съдружник с тебе, Пабло, и с тебе Алфонс!

— Ти ще ни учиш.

— Рисквана работа е, Алсид. Ако пропаднете, никъде няма да намериш вече работа!

— Ба! Отбруленият плод не може да се върне на клона. А ти какво ще правиш, Матиьо?

— Когато се съвзема, ще заминем с Мицеа при инженера и писателя.

— Ще се съвземеш, Матиьо, ще се съвземеш!

— Не зная. Кой може да каже?

Матиьо помръкна, обзет от меланхолия. Сякаш започна да вижда отдалеч нещата.

— Разкажи им за всички острови, чу ли? Не за един, не само за този, на който живеем, а за всички заедно. Когато дойда там, ти ще си написал вече книгата. На всички обясни, че Антилите са сложно нещо...

— Охо, нали питаше за името, Валерия. Ето го.

(Валерия и Мицеа се засмяха. Ние не разбрахме за какво.)

— Вие сте луди — каза Пабло.

— Сложно и просто в същото време. Обясни, че сме се борили и сме излезли от лабиринта. Че няма по-голямо престъпление от това да ограбваш душата на един народ, да му пречиш да бъде такъв, какъвто е, да се опитваш да го направиш такъв, какъвто не е. Тогава народът започва да се бори и хлябът става горчив.

— Добре говори — каза Ломе.

— Разкажи, че живеем в Ламбриана, голямо селище, което слънцето изгаря. И че навсякъде у нас е така. Обясни, че ние сме нарекли селището Ламбриана. Кажи истинското име, ако искаш, кажи също и името на нашия остров. Може би ще успееш да обясниш защо променяме всички имена? Ламбриана. Откъде взехме това име?

— Започнах да мисля, без да искам, че то е истинското.

— Разкажи, че ние обичаме целия свят. Че обичаме всичко добро и истинско, което притежават другите народи. Че четем великите им произведения и ги изучаваме. Но че у нас представата за тях е некрасива. Че ние казваме: „Там или Центъра“, вместо да кажем: „Франция.“ Че нашето желание е първо да живеем в мир помежду си. Че ние си имаме център и че го търсим само при нас. Това ни кара понякога да се чувствуваме огорчени, тъжни, да, ние се борим в нощта със звуците на там-там, които избухват в нас, и зовем за борба. Обясни ритъма, който ние познаваме. Обясни разкъсващия, монотонен, весел или скръбен ритъм...

— Стига — каза внезапно Люк, — стига приказки, оплаквания, дребно тщеславие! Аз плача ли над себе си? Казах, че заминавам. Кой ме чу? Вие сте доволни, изпълнени с планове, съжелявате за някои дребни нещица, животът ви сега започва, а какво да кажа аз?

С какво ще се боря аз? Нито с думи, нито със сечива. Нито с любов, нито с търпение. Няма да садя зеленчуци, да се боря със захарната тръст. Не правя научни издирвания. Казах, че ще замина, думите ми едва достигнаха до вас, едва ме погледнахте. Кой ме запита къде отивам?

Всеки за себе си и Гарот за всички, нали? Зарежете горкия Люк да се справя сам. Впрочем той никога нищо не е разбирал. Не разбира пламъка. Не вижда, че победихме цял кошмар от пламъци само за да станем хора. Той говори винаги практично, все иска резултати, има сметачна машина в главата си. И никой не ме попита какво съм разбрал в края на краищата, не съм ли се загубил като подивяла овца на площад „Кроа-Мисион“?

Не, дребнав ум има Люк. Оставете господина на протодушието му, той е прозаик. Не разбира, че ние се носим над другите като невиджано чудо! Карате ме да се смея с вашите велики идеи! Казвам ви, че заминавам. Къде? Чисто й просто в съседната община. Не във Франция. Не за да уча. Не защото имам големи планове. Заминавам, за да водя обикновен живот като чиновник в пощата; тогава да го оставим, сбогом, добър път, ще си спомняме от време на време за общите страдания...

— Люк!

— Какво ти стана, приятелю!

— Защо говориш така?

— Всички сме от една кръв.

— Все пак ти имаш право — каза Матиьо. — Ние винаги се увличаме в безкрайната светлина...

Времето течеше.

— Млади хора — каза Ломе, — аз съм виждал повече нещастия, отколкото сте видели всичките вие, събрани заедно, в миналия си живот и ще видите в бъдещия. Има време да сеем и да жънем. Разбирам ви добре. Хайде, Люк, ще видим дали си храбър негър. А сега дайте музика!

„Ай, Дамизо, ай!“

Ломе улови един стол, притисна го между краката си като тъпан и го заудря с ръце и пети. Това беше последният празник на групата. Ние бяхме като порой. Като гориста планина. Като искрящ на слънцето ром. Дори болният Матиьо пригласяше. Люк и Пабло се бореха в кръга. Люк — бърз, мощен, сух. Пабло — безгрижен, гъвкав, внимателен. „Ай, Дамизо, ай!“ Танцьорите се сменяха в кръга. Мишел удряше с дървени палки краката на стола зад Ломе. Пабло беше забравил въздържаността си. „Когато ви прихване!“ Маргарита се смееше, смееше се. „Ай, Дамизо, ай!“ Мицеа, мрачната красавица, гледаше Матиьо, викаше, че той ще оздравее. Те пееха в надпревара измислените куплети от Ломе: „Дядо Лонгве, горянинът, е тук! Той беше ни казал, че идва радостта! Ай, Дамизо, ай! Викайте, пейте за дядо Лонгве! Ай, Дамизо, ай! На «Рю де Барьер» има девойка. Говоря за продължението на «Рю де Барьер». Тази девойка има мъж, който е като растение. Ако питате какво е растението, ще ви отговорим — мимоза. Той иска да ни увери, че е болен. Ай, Дамизо, ай! Болен е, защото трябва да си пийне. Певецът е жаден, ако обичате, дайте му да пие. Донесете от скоросмъртницата за пламналите гърла. И във височините на Пеи-Меле живее девойка с мъжа си. Те имат добитък, планински стада. А на главната улица има книги. И всред тях седи трета девойка. Нейният мъж отива в кметството. Боже мили, сърцето ми пита: «Коя предпочиташ?» А аз отговарям: «Не мога да избира. Ай, Дамизо, ай! Не мога да избира. Едната е красива, другата също, третата също.» Въртя очи на три страни. Очите ми отговарят: «Избирай сам!» Очите ми крещат: «Не можем да изберем.» Ослепях, госпожице, минете. Ай, Дамизо, ай!“

Бдение!... Бдение следобед за дядо Лонгуе. Безкрайно бдение, не стихват гласовете. Скоро Таел замести Ломе. Валерия пляскаше с ръце. Тайно все още нещо я задържаше да се отдаде напълно на ритъма. Но и тя не можа да устои. Накрая поведе играта. Мицеа беше донесла питиета. Тогава това събиране завърши всред викове, смехове, възбуда. Определихме си среща. Не зная как се разделихме. Кой си тръгна пръв? Не зная. Ломе победи предразсъдъците, песента победи здрача. Алфонс също влезе в кръга, и то не накрая. Мислите му за мрачната красавица напълно се разкриха, той се пребори с Ломе, след което двамата пиха. Виехме се като змия в градината, с ръце на кръста. „Ай, Дамизо, ай!“ Кой си тръгна пръв? Ще изпадне ли пак в меланхолия Матиьо? Ще се заоплаква ли отново гневно Люк? Ще се усмихне ли разочаровано Пабло? Дойдох на себе си чак на улицата. Чух през оградата как Ломе питаше тихо:

— Ще оздравееш, нали, Матиьо, кажи, че ще оздравееш?

Към пресечката на „Рю дьо л'Абатаор“ видях Валерия и Таел, те си отиваха. Видях Жил и другите. Таел се завъртя на левия си крак, като че ли се спуска със спортна шейна (край него летяха Маргарита, ограда, чешма, улица, дървета, улица, дървета, къщи, Маргарита, ограда), той тичаше, скачаше. Когато се готвеше да завие по улицата към площада, ми извика:

— Не забравяй, никога не забравяй!

Видях всичко това. Забелязах още веднъж колко хубава е Валерия. Тя щеше да се загуби от погледа ми. Загуби се. Още отекваха смехове. На улицата бях дете, а в спомените си бях вече мъж. Едва си поемах дъх след песните, бях се изпотил и потта ми беше застинала. Думите им бяха ме уловили в плен. Да, аз се чувствавам раздвоен, времето ме притиска в клещите си, чувам ехото от последния празник, усещам опиянението от миналото. Те викат. Всички викат: „Не забравяй, не забравяй. Помни си!“ И думите са като река, която се спуска и накрая приижда, разлива се. Сякаш те имат силата да се съсредоточават в една светкавица и да полетят към обетованата земя (за да дадат плод). Сякаш в богатството, в досадния, еднообразен зов и в необуздания зной думите имат своя дял от кал, корени и лимони чак до делтата и морето — до реалната действителност. Аз бях там, познавам родината си и макар че бях дете, знаех, както зная и днес като мъж, че има още неиздължени сметки, че най-непредвиденото (най-

непримиримото и най-логичното) ще дойде отсега нататък. Но думите никога няма да замрат; реката никога няма да престане да влече пясък към морето.

IV РАЗВРЪЗКАТА

*„В ръката си дясна държи
змия.*

*В лявата — листо от мента.
Очите му — соколови, главата
му като на куче.“*

Еме
Сезер

I

Таел напусна града, слънцето залязваше над тинестата земя около канала. Последен устрем на деня, последен уморителен път. Младият човек крачеше бързо, до него волно вървеше Валерия. От единия до другия край (когато подминаха дъскорезницата) равнината се простираше гола, черна, посребрена с блудкава вода. Спокойна печал сякаш покриваше със слама полята. Те видяха отдалеч вляво малката спиртоварна, пристройка към големия завод, откъдето ромът и захарта притискаха като че ли и без това пристегнатите в клещи къщи. Вървяха по одрипавялата земя, навлязоха във ведрата сянка; Валерия говореше тихо какво ще им трябва на първо време:

— Сигурна съм, че горе нямаш нито олио, нито мас. Кой знае в какъв вид ще намеря всичко!

— Чисто е.

— Кръстницата ми не беше съвсем съгласна да дойда с тебе, сега мога да ти го кажа. Тя мисли, че ти си много млад; но аз ѝ казах, че много добре гледаш стадото си. Тя ми възрази, че не трябвало да идвам в планината при тебе, преди да се оженим. Аз ѝ отговорих, че не може иначе.

— А аз мислех, че е доволна!

— Тя много те обича. Накрая ми каза: „Сигурно в къщата на този млад човек всичко е надолу с главата. Всъщност добре е да отидеш да видиш.“

— Всичко е наред тогава!

И Таел се обърна, сякаш искаше да каже това към къщите, накацали долу; от дълбините на нощта, всред които бяха вече живели с Валерия, те и двамата видяха къщите, обагрени в пурпур от последните слънчеви лъчи; стените и оградите блестяха, сякаш пламтяха по земята и над нея. Те стояха встрани от пътя и съзерцаваха как бавно изгаря тази ръждива жарава. Разтваряха широко очи, за да издебнат още един миг тайната на ламаринените и сламените покриви, но пламъците се спускаха неумолимо, нощта безпощадно поглъщаше покривите и те скоро престанаха да различават друго освен гъстия

мрак, завладял тъмнината, множеството сенки всред сенките, разтварящата се като бездна мрачна алея. Тогава поеха отново към планината.

„Също като пожар“ — помисли Валерия.

— Когато пристигнах в града (но колко далеч-далеч остана това време), не видях спиртоварната. Тя е била там, но аз не съм знаел. Преди това отгоре, от планината, виждах полята, засети със захарна тръст, а всъщност и тях не съм виждал, защото не знаех какво означават тези поля. Да. Когато дойдох, тръстиките от тази страна бяха още млади, човек можеше да проследи с поглед браздата до края. Питам се днес кое навява повече тъга — разкаляната земя или утъпканата земя? Погледни Матиьо. Кой е истинският Матиьо — който избухва и вика, който ми разказва легендата, или Матиьо, който говори твърдо, тихо и спокойно?

— Не мисли за всичко това! — каза Валерия.

— Правилно. Няма да мисля.

— Много бързо говориш!

— Правилно... Няма да бързам...

— Само заради мене го направя!

— Само заради тебе.

Тя му се усмихна, без той да види.

— Пфу, колко тъмно е тук! Но почакай да видиш какво става след бомбакса. Само завой. После ще се спуснем до мубенската слива. Оттам започва пътят, който води към къщи.

— Дълъг ли е този път?

— Нямаме бърза работа.

Те скоро стигнаха под бомбакса. Валерия се приближи до Таел. Младият човек се засмя.

— Ти видя Ломе. Познаваш го. Познаваш и жена му Дезире. Защо се страхуваш?

— Таел, щом Ломе не е Ломе, кой е тогава? Кой е заплел в мрежа жената под бомбакса?

— Никой. Съдбата.

— Да вървим по-бързо!

— Ето. Минахме.

— Никога не съм виждала такава тъмна нощ.

— Ти си от равнините. Ако беше расла в планината, щеше да си виждала и по-тъмни нощи.

— Трябвало е да срещна тебе!

— Съжаляваш ли?

— Страхувам се. Защо не отидохме с Жил или с Матиьо? Те живеят спокойно.

— Още сега ли?

— Защо не? И ти би могъл да живееш като тях.

— Аз нямам образование.

— Можеш да учиш.

— Много дълго оставих стадото си. Съседът е добър човек, но не бива да злоупотребявам с добрината му. Накрая ще се разсърди.

— Добре, че не е полунощ.

— Обърни се. Не се страхувай. И в осем часа, и в полунощ бомбакът е еднакво красив. Обърни се да го видиш!

— Не. Не мога!

Валерия изтича напред, увличайки Таел. Тя не видя дървото-столетник, открояващо се като втора купчина къщи, но някак повъздушно, по-заплашително в своето необикновено мълчание. Не видя и черното небе над дървото.

Вървяха бързо завой след завой, докато стигнаха до кръстопътя, където се пресичаха пътят и пътеката. Различаваха само стените от дървета; от всички страни те образуваха полусводове. Вървяха по виещия се път, а срещу тях пристъпяше само вечната нощ и нищо друго. След кръстовището единствената промяна, която почувствуваха, бяха камъните, които започнаха да се търкалят под краката им. Слаба светлина над саваната им помогна да открият посоката. Пробягваща светлинка, след която нощта стана още по-бездънна. Те вървяха един до друг. Но Валерия се страхуваше. Водата в саваната от време на време хвърляше краткотрайни отблясъци, които искряха в сред страшния мрак.

— Чак дотук — каза Таел, — виждаш ли, чак дотук е заляла земята Лезарда. Когато започне, никой не може да я спре. Може да си помисли човек, че тя ни преследва навсякъде.

Водният мост никога не беше заслужавал името си повече от сега — той беше покрит с пласт застояла вода. Те различиха мубенските сливи, които плуваха на малки жълти купчинки по моста.

— Чак дотук идва Лезарда!

Таел удари силно пяната от сливи; водата плисна, сякаш той беше разбудил нощта. Някъде скочиха жаби. Всяка локва в саваната приличаше на блато. По западния склон бамбуковите дървета пееха. Мрачна музика се разнесе край Таел и Валерия.

— Човек не вижда родината си. В този час тя цяла принадлежи на нощта. Но сега мога да кажа вече, че я познавам. Когато минах оттук по-рано (колко далеч остана това време!), изядох една слива. Исках да предизвикам целия свят. Виждах сенки.

— Ще направим конфитюр от мубенски сливи.

— Защо от мубенските сливи става конфитюр, а не бива да ги ядем пресни?

— Защото, ако си се сгорещил, те са жив плеврит.

— Горе у нас има всичко необходимо. Няма защо да си правим труда да слизаме за мубенски сливи.

— Както кажете, господине.

— Когато минах оттук миналия път, видях всичко, защото беше светла утрин. Тук са бамбуковите дървета, там — тревата, нататък — водната мрежа. Вдясно пред нас са проводниците за спускането на захарната тръст. Ето, сега не мога да видя нищо, но зная кое къде е.

— Не бихме ли могли да вървим по-бързо?

— Погледни. Видях как цялата страна се разкрива пред мене. Първо опознах приятелите. Матиьо, Пабло, Мицеа, Жил, Мишел, Маргарита, Люк, Алфонс, Алсид и всички останали. Множество приятели. После опознах Лезарда — от извора до морето. А с Лезарда опознах земята, червените планински възвишения, тлъстата почва, пясъците. Така е. Заедно с приятелите ние открихме родината. Не знаехме нищо, но накрая прогледнахме. Накрая можахме да я назовем, тя ни е вече напълно позната.

— А какво ще кажеш за мене? — запита Валерия. — Какъв дял имам аз в цялата тази история? Трябва да гадая по листенцата на тамариндите ли?

— Ти ли? Мисля, че винаги съм те познавал. Не се шегувай. Това е истина. Нямахте защо да те търся дълго, ти винаги си била в сърцето ми. Това не е като светлина, нито като слънце, които те обгарят и ти не ги виждаш. После един ден внезапно казваш: „Как съм могъл да живея толкова дълго, без да разбирам нищо?“ — и започваш да се измъкваш

от вихъра, да виждаш нещата, които малко по малко заемат определените си места, да виждаш морето, къщите, пясъците, зеленчуците, започваш да подреждаш всяко нещо на мястото му и всяко място е в съседство с друго. Също като че ли вървиш от планината към морето, от извора към делтата. И тогава откриваш, научаваш да говориш, да, аз бях неспособен да обясня каквото и да било, когато слязох от планината. Но сега узнах тежестта и силата на словото. Можеш да попаднеш изведнъж сред словата, но всеки път знаеш как да се справиш. Можеш да правиш грешки, но то си е твоя работа, това са твои грешки и ти сам ще си ги поправяш.

— Паднал ми се е мъж, който знае да говори!

— Всеки човек знае да говори.

— Хайде, ще бъде много по-спокойна, когато се озова до лампата в леглото. Нищо, нищо не се вижда!

Те продължиха да вървят, сега се изкачваха по стръмния склон. Валерия виждаше по моста само отражението на сливите. Тя чувствуваше как водата облива краката до коленете ѝ, усещаше допира на леката, почти топла пяна. Но не виждаше черната вода под мубенската слива.

— Ние открихме мястото си в живота — каза Таел. — Можем да кажем, че знаем кое е наше. Вчера то е било окъпано от кръвта на бащите ни, днес ние ставаме негови изразители.

Валерия простена:

— В този час бих предпочела да бъде малко по-светло.

— Утре няма да помислиш дори за нощта. Скъпа, моя скъпа! Ще грее слънце. Ти ще пееш.

— Никога вече не бих могла да пея. Гласът ми се прекършва, като че ли клещи стягат главата ми.

— Дръж се здраво за мене.

— Да, да.

— Остави ме да говоря и няма да мислиш вече за тъмнината.

— Ако можех да зърна поне една падаща звезда!

Но нищо (освен гласа на Таел) не нарушаваше непрозирната нощ.

— Може би ние също бихме могли да заминем. Имам желание да видя света. Слушай, светът е красив. Ето, ние сме спокойни, опознали

сме родината и заминаваме. Оставяме дяволите, призраците и караконджулите...

— Таел!

— Няма ги вече! — извика Таел. — Има ли още духове? Отговорете!

Нощта не отговори на Таел и на обезумялата от страх Валерия.

— Ние оставихме легендата, пихме от извора, слязохме по реката до морето. А там се намира действителността. Ти си моята действителност.

Валерия успя да се пошегува.

— Мислех, че си ме забравил по пътя.

Тя се притискаше до Таел, наклоняваше се към него, чувствувайки дъха на нощта на тила си, по всички части на тялото си, които не прилепваха до тялото на Таел.

— Ти си моята действителност, да, и моята легенда...

— Много е малко за мене, уф! Аз съм жена без дом. Зъби не ми останаха. Тракат, тракат.

— Слушай. Аз минах с тебе под бомбакса, сенките ни свързаха. Видяхме заедно къщите под лъчите на гаснещото слънце. Видяхме безкрайното море и целия свят от другата страна на морето. С тебе слушах мълчанието на равнината в зноя. Прекосихме улиците, едни и същи факли можеха да ни обгорят. С тебе танцувах на пазара, преминахме заедно моста над реката, а сега сме почти у дома.

— Таел, мили, все пак ти извърши нещо без мене.

— Погледни, нощта идва, за да ни свърже... Хайде — прибави той, — утре сутринта ще трябва рано да нахраня добитъка.

Валерия и Таел бяха твърде много погълнати от съзерцанието на покривите, които се губеха в блясъка на залязващото слънце, за да обърнат внимание на двата силуета, които ги преследваха по пътя.

Маргарита беше оставила другите и беше тръгнала сама. Не би могла да каже защо ѝ бе необходимо да следи така двамата млади хора — като отломък, понесен от браздата след хубава платноходка. Тя искаше да ги извика, да ги спре, дори да ги обиди.

„Да заминат, да си вървят! Нямам нужда от вас, чувате ли? Няма нужда от фасони. Идва някой си, взема една девойка и после пак си

отива. Убиват човек. Валерия, Таел, върнете се, върнете се, върнете се, хей!“

Но те вече бяха завили в края на пътя.

Тогава вторият силует, който беше Алфонс Тигамба, се приближи до Маргарита.

— Пусни ме, пусни ме — извика тя.

— Но аз не те държа.

— Ти ме следиш, шпионираш ме!

— Искам да ти попреча да правиш глупости.

— Казвам ти, че имам предчувствие за нещо. Никой не иска да ми вярва.

— Какво предчувствие? Дядо Лонгуе умря, да не искаш да го заместиш? Наследница ли смяташ да му станеш? Да предвиждаш бъдещето ли? Кажй де?

— Ами ако наистина предвиждам бъдещето? А? Само полза ще имаш от това. Един път завинаги.

— Горката Маргарита!

— Слушай. Съвсем не предвиждам бъдещето. Но не ме карай да казвам някои неща. Всичко ме боли, виждам една къща. Какво казваш?

— Каква къща?

— Не знам, не знам — простена тя. — Виждам пурпурно дърво.

— Ти си уморена.

Маргарита почти плачеше.

— Казвам ти, че трябва да ги извикаме! Извикай ги!

— Стига — кресна Алфонс. — Все още тичаш след Матиьо, затова измисляш усложнения и искаш да объркаш всичко живо.

— Да не би да действувам по поръчка?

— А да не би и аз да действувам по поръчка?

— Аз не тичам след хората, които не ме обичат! Можеш ли да се похвалиш със същото, кажи де?

— Мога да ти се похваля.

— Обичам Жил и той ме обича. Ти можеш ли да кажеш такова нещо?

Алфонс я оскърби спокойно и без да се ядосва. Те не се виждаха вече. Нощта беше се спуснала над тях.

— Алфонс, казвам ти, че почувствувах всичко това на плажа. Бях с Мицеа и с Валерия. Почувствувах го, докато гледах морето в

горещината. Яви ми се като видение.

— Извинявай, Маргарита.

— Сега вярваш ли ми?

— Вярвам ти, но виденията не значат нищо. От горещината е било.

Тя пак се опита да го убеди. Той не вярваше на подобни истории.

— Ако беше Мицеа, щеше да те убеди и ти щеше да повярваш!

— Остави Мицеа на мира!

— Бива си те, полицай такъв!

— Не съм полицай!

— Беше. Беше, когато дойдох да те видя. И питам се, защо ли дойдох при тебе? Сигурно съм била луда. На какво можех да попреча? Първо, и това е правило, мене никой не ме слуша. После, исках да попреча на какво? Нямахте нищо, от което да се страхуваме.

— Добре направи, че дойде.

— Ах ти, Алфонс Тигамба! Ха-ха! Полицай такъв! Господинът имаше на разположение осем дни, за да разбере какво ще стане. Господинът можеше всичко да предвиди! Но моят Алфонс се оказа неспособен. Не можа дори да го проследиш. Пристигна след тържествата. Какво направи, а? Седя си в канцеларията.

— Мълчи, не знаеш какво говориш!

— Не знам ли? Дойдох да ти кажа всичко. Разказах ти като на брат и защо? За да се повлечеш като костенурка и да не направиш нищо.

Маргарита беше вън от себе си от яд, но не викаше. Тя шепнеше, хвърляше думите с леко съскане, което беше по-убедително и по-гневно от крясъците. Алфонс отговаряше по същия начин. Те си шепнеха на пътя, точно на мястото, където Таел и Матиьо бяха се сбили. Друга борба се водеше сега, изпълнена с неукротими избухвания, с таен бяс, с непознат обгарящ вятър.

— Глупачка, та аз знаех къде са те! Знаех къде са Таел и Гарен. Знаех, че Гарен е купил „Домът на извора“. Знаех, че са тръгнали край Лезарда. Разбираш ли? Знаех всичко от игла до конец. Можех да избирам как да постъпя и нарочно се забавих. Не исках да ги срещна просто така и да им кажа: „Играта свърши, да се връщаме.“ Можех ли да постъпя така? А ти искаш да ти кажа, с вечните твои големи приказки, искаш да ти кажа един път завинаги, че дълбоко в мене се е

коренила власт, която ме е карала да избирам как да постъпя, да, като размисля, виждам, че това е единственото обяснение и смятам, че постъпих така нарочно.

— Ти ли, Алфонс, си постъпил нарочно?

— Да, дявол да го вземе! Какво би могло да ме накара да попреча на това или онова? Аз не съм бюро за предвиждания. Ти идваш, казваш ми: „Таел ще убие Гарен, всички сме съгласни да го убие, но ти трябва да попречиш, Алфонс!“ Или нещо подобно. И в момента, няма какво да се каже, аз мислех, че наистина трябва да попреча. Но защо пък да се съглася с тебе? Не са ли ми дошли до гуша всички гареновци и поддържниците им? Пабло е мой приятел. И Матиьо. И Мицеа. Напразно си хабиш думите, аз съм като тях. И аз постъпвам като всички.

— Нали каза, че не съм сбъркала, като те предупредих.

— Да, ти ме предупреди. След това, когато премислих всичко, разбрах, че мога да използвам думите ти. Печелех време, оставих Рафаел с неговия човек. Разбира се, ако бяха ми хвърлили обвинението: „Тигамба, вие не си гледате работата“, щях да се развикам. Аз си гледах работата. Мислех само, че просто няма защо да бързам, а ще имам време да ги спра. Това ставаше дълбоко в мене. Хората приемат мълчанието за съгласие. Ти самата беше се излъгала. Ти си честен човек, но мислиш повече за себе си. А на плажа след злополуката казах всичко според правилата. Ако исках, можех да задържа Таел. Но аз си помислих: „Няма какво повече да правя тук.“ Така постъпих, както всички други, разбираш ли? Аз също убих Гарен, убиеца!

Тигамба млъкна. А Маргарита, разколебана от това, което току-що беше чула, не знаеше какво да прави. Неин ред беше да остане поразена, запустяла като пясък, от който морето се е отдръпнало. Те бяха стигнали до моста, а сега трябваше да се върнат към площада с баналното осветление. (Жил щеше да я търси, нямаше да бъде доволен, като я види с Алфонс, но щеше да се преструва, да прояви любезност, а Алфонс нямаше да каже нищо; Алфонс щеше да отиде да говори с Пабло и с Ломе, които го чакаха, за да обсъдят някои въпроси; може би тя дори щеше да целуне Мицеа и да й каже: „Грижи се добре за Матиьо, трябва да го излекуваш заради нас.“ Пабло щеше да избухне в смях, без никой да знае защо, а тя щеше да ги разцелува

всички и да си тръгне с Жил. Той нямаше да се сдържи и щеше да я попита: „Какво разправяше на Алфонс?“, притискайки я до себе си; животът щеше да започне отново и да продължи в грижи и радости, във вечни въпроси, целият живот щеше да се превърне в един-единствен въпрос — тих, тих живот всред книгите и по улиците, един-единствен отговор за единствения безкраен най-хубав ден...)

— Нима няма кой — прошепна Маргарита — да ме изслуша и да ме разбере?... Никой, никой?...

II

Калната пътека водеше към къщата на Таел. Валерия газеше в червената кал и на всяка стъпка се плашеше, струваше ѝ се, че вижда как отвсякъде изникват страшни сенки, които скоро щяха да се нахвърлят върху нея; те вече я заобикаляха, чакаха я, притискаха я. Тя дишаше с мъка, насилваше се да не изпусне Таел, който бодро се изкачваше. На няколко пъти щеше да се плъзне по калния склон, ако калта и камъните по пътя (смесени със земята като неплоден и неподатлив посев) не я задържаха и ако от време на време Таел не ѝ помагаше.

Планината беше величаво мълчалива, само лек шепот стряскаше Валерия. И тя си спомняше приглушените, но изпълнени с искри шумове на равнината по обед, когато горещината заливаше всичко. Тук шумовете отекваха безкрайни, някак мъчно доловими, диви. Цялата планина нашепваше за живота на нощта и Валерия не можеше да мисли за къщата горе; а само за това, което я заобикаляше. Таел беше разбрал, че няма смисъл да ѝ говори каквото и да било — тя не слушаше нищо, в плен на безименния страх, който беше я обзел. Младият човек се стараеше да стигнат колкото може по-бързо. Това беше единственият начин, с който можеше да прояви любовта си към Валерия. „Утре ще забрави всичко“ — мислеше той.

Но колкото повече се приближаваха до къщата, толкова повече всичко, което беше забравил, завладяваше Таел. Нов шемет за него багреше с друга окраска, придаваше почти ново значение на неговото детинско царство. Опияняваше го това изкачване, а той така често беше се катерил по най-високите склонове безгрижно или без да изпитва и най-малката възбуда (а сега се вълнуваше). Но той беше живял вече край необятното море и отсега нататък чужда сила щеше винаги да се намесва между него и земята от височините. Разбира се, Таел не схващаше така ясно нещата — достатъчно беше в момента да мисли, че занапред ще трябва да се съобразява със съвестта си. Той беше се променил, беше имал възможност да прецени нещата. Беше се

освободил от мрачната сила и сега беше обхванат от друга, по-явно изразена, по-пресметлива сила.

Калната пътека между папратите го увличаше неудържимо. Внезапният шемет не задържаше, а ускоряваше стъпките му. Той не му причиняваше страдание, смут или страх, а засилваше всичките му способности, даваше му власт да отгатва препятствията по пътя, да узнае кога ще дойде краят на нощта и къде е връхната точка на страстите. Таел се чувствуваше щастлив, че щеше да бъде така обновен за бъдещия си живот с Валерия; той се радваше на всяка минута, защото не минаваше вече всред дърветата и искрящото великолепие на светлината като незначителна личност без размисъл. Разговаряше с планината и я разбираше.

Изведнъж Таел и Валерия съзряха в нощта пурпурното дърво. Дървото изплува над бледата зеленина и се откри на небесния свод, така че около него нощта просветля (явление, което отначало изглеждаше невероятно всред толкова тъмнина) и човек можеше да различи блясъка на безбройните му цветове, които на другия ден слънцето щеше да превърне в пламък.

Валерия помисли, че вижда призрак, кръвожадна сянка; тя се спря и извика:

— Таел, какво е това?

— Пурпурното дърво, не се страхувай!

Тогава тя възкликна успокоена. Най-сетне бяха пристигнали.

Тя вдигна глава и закричи, приковала поглед в дървото. Сякаш беше открила накрая звездата, която щеше да я изведе до желаното убежище. Това съзерцание разсейваше неясния ѝ страх; мислите ѝ се губеха всред мрачния листак и сдържания блясък, така тя бягаше от другите сенки. А Таел позна мястото, където започваше градината — той също се стремеше към дома си.

За него дървото беше повече от дом — то беше огнището, където гореше животът на планината. Добитъкът и кучетата, които рядко влизаха в къщата, минаваха всеки ден под дървото. Те спяха над корените му, върху окапалите листа. Тънкият червен килим върху черната земя под сянката на клоните беше тяхното истинско жилище. Знаеха, че не бива да преминават отвъд тази граница. Да, пурпурното дърво беше чудесен покрив. И самата Валерия сякаш беше го познала. Таел се зарадва, че тя веднага забеляза дървото. Тя го отличи като знак,

успокои се, опознавайки го като сила, различна от останалите нощни сили.

Изведнъж кучетата залаяха. Без съмнение те бяха самотни до къщата, докато стадото спеше, и бяха почувствували, че господарят им си идва. Лаеха бясно. А Таел, който от известно време мислеше за пупурното дърво, а това означаваше, че мисли и за кучетата, и за стадото, и за бъдещия си живот, Таел извика имената от легендата, с които беше нарекъл своите кучета, приказни имена, чиято страшна власт беше изпитал още като дете. Той извика: „Сийон!... Мандоле...“ — и то така силно, че дори дървото сякаш се раздвижи, листата му зашумоляха. Точно поради ужасната прелест на този радостен вик Валерия не видя губера от червени цветя в началото на градината, както не беше видяла небето над бомбакса и водата под мубенската слива, и черната земя в подножието на пурпурното дърво.

На зова на Таел кучетата отговориха бясно, с буйна сила, задържана дълго време. Никой не узна (и никой никога няма да узнае) как те успяха да се освободят от връвта, с която бяха вързани. Съседът на Таел разправяше по-късно, че се страхувал от чудовищните зверове, затова се задоволявал да им оставя храната, като грижливо стоял на разстояние и не рискувал да провери отблизо колко добре са вързани.

Таел и Валерия видяха как двата хищника прекосиха с големи скокове градината и сякаш изпълниха пространството между дървото и себе си. Те летяха така устремно, че нямаше никаква надежда някой да ги спре.

— Отдалечи се от мене! — извика Таел и се опита да се хвърли срещу кучетата.

Но Валерия, прекалено уморена от дългия нощен път, не можа да чуе, а още по-малко да разбере вика на Таел.

Тя се спусна към него, търсейки убежище до този, който беше нейната любов. Тогава се случи нещо, по-бързо и от вик; кучетата се хвърлиха върху нея (мислейки вероятно, че тя напада господаря им), търколиха се с нея надолу по склона, докато Таел зовеше в нощта, която отсега нататък нямаше да се проясни: „Валерия!... Валерия!...“ — думи, които само нощта можеше да повтаря.

Той я отнесе в къщата, Валерия беше мъртва. Постави я на пода до вратата, а той остана отвън; сякаш не искаше да прекара нито миг повече освен вечерта на бдението в тази къща на смъртта. Седеше на подредените камъни, които образуваха нещо като каменни стъпала в калта пред вратата, така че можеше да вижда и да докосва положената на дъските Валерия. Младата жена беше наранена в гърлото, в дясната ръка, имаше и някакво вътрешно разкъсване. Таел беше изчистил големите кални петна, беше опънал роклята, беше пригладил скъсаното. В отпуснатото прекършено тяло на Валерия имаше много тъжна прелест.

Таел, след като се погрижи за мъртвата, не мислеше вече за нищо определено. И скоро, както стоеше вцепенен, той запя (в себе си, без да отваря уста) една наивна песничка, научена в училище. „О, Мартиника, о, зелени планински върхове, о, златни и пурпурни слънчеви залежи, остров на любовта, перла на моретата...“ — а под думите на песента, които се редяха така, му дойде на ум, че всичко това са хубави лъжи. Той помисли за лъжливите слова. И изпя песента за себе си, до края. До последното смешно възклицание: „Най-хубави, по-силни и по-весели!...“

— Виждаш ли — каза тихо той, — виждаш ли какво пеят, Валерия? Колко много лъжи! Сега ги разбираш. Те не мислят за проказата, за епидемиите от пиана^[1], за блатната треска, за туберкулозата, за алкохола, за маларията, за всичките бесове, които владеят тази страна. А ти ги виждаш сега, нали? Колко се лъжем, като си мислим, че вече сме свършили всичко! Ние едва сега започваме. А ти вече не си жива. И ти също беше само сянка. Познавах ли те аз? Бих ли могъл да кажа: „Тя е такава или такава?“ И от какво умря ти? Загина от две кучета, които ще съсека. Полицията напразно ще си хаби силите да разследва случая; аз ще убия кучетата. Ще ги поляя с газ и ще ги запая. Не, ще ги завържа здраво, ще намажа телата им с мед и ще доведе мравки. Вярвай ми, ще го направя!

Със спокоен глас Таел подготвяше смъртта на кучетата си. Без да се вълнува, безпристрастно.

— Не — каза след това той. — Ще ги вържа с въже, когато всичко се свърши. Ще слеза с тях до града. Ще го прекося, ще стигна до Лезарда и там ще тръгна с тях нагоре по реката. Приятелите ще ме видят с кучетата, ще наведат глава и ще ме запитат, втренчили поглед в

равната земя: „Къде отиваш, Рафаел, къде отиваш с кучетата?“ Аз ще им отговоря: „Тръгнал съм по Лезарда, оставете ме, имам работа.“ И пак ще измина целия път край реката. Тя вече ще се е прибрала в коритото си, но земята по бреговете ѝ ще бъде все още мека. Да, да. Тогава ще заведа кучетата в „Домът на извора“. Ще ги заградя отвсякъде. Ще ги затворя в залата до водата. Не, те, разбира се, няма да умрат от жажда. Но аз ще бъда търпелив, Валерия, Валерия! Ще мога да кажа на кръстницата ти: „Аз бях търпелив, кръстнице Телюс.“ Ще спя сред поляната с бананите и ще прилепям ухо до вратата, за да ги чувам какво правят. Колко време ще продължи това? Накрая те ще се сбият помежду си, когато полудеят от глад. А аз, на открито, ще дочакам слънчевото утро и ще чуя борбата им в нощта на „Домът на извора“. Ще го сторя, повярвай ми! И когато всичко се свърши, ще вляза в къщата, ще вдигна мръсните им трупове, за да не замърсяват реката. Ще ги хвърля в някой трап. Дори цял месец да трябва да остана там, ще чакам, чуваш ли, Валерия?...

И Таел все така тихо говореше на мъртвата Валерия. Денят се раждаше. Скоро слънцето щеше да обжари ламаринения покрив. Но в този миг то трептеше само в нежен блясък, който дълго щеше да нараства зад планинския гребен — Таел дебнеше появата на новата светлина. А в това време кучетата лежаха до него. И от време на време, отбелязвайки с червените си муцуни следи, почти като от одраскано, по черната му кожа, те вярно ближеха краката му.

[1] Тропическа треска. — Б.пр. ↑

Издание

Едуар Глисан. Река Лезарда

Народна култура, София, 1960

Преведе от френски: Пенка Пройкова

Редактор: Цветана Калудиева

Художник: Александър Поплилов

Худ. редактор: Васил Йончев

Техн. редактор: Александър Димитров

Коректори: Лев Шопов, Лидия Стоянова

Дадена за печат на I.IV.1960 г. Печатни коли 12,75

Авторски коли 17. Формат 84×108/32. Тираж 25080

Поръчка №21 (905). Поръчка на печатницата №459

ЛГ IV. Цена 1955 г. — 7,20 лева.

Държ. полиграфически комбинат Димитър Благоев

Народна култура — София, ул. Гр. Игнатиев 2-а

Édouard Glissant. La Lézarde

Éditions du Seuil

Paris, 1958

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.